

Both Zsuzsa
Ünnepnaptár

Both Zsuzsa

Ünnepnaptár

Sepsiszentgyörgy, 2017

Szerző: Both Zsuzsa
Lektorálta: Pozsony Ferenc
Szerkesztette: Szalma Anna-Mária
Borítóterv: Ádám Gyula

DVD-melléklet szerkesztője: Miklós Sándor
A térképet készítette: Pávai István és Abonyi György

Grafikai tördelés: Horváth Zita
Tipográfia: Kopacz Attila

© Romániai Magyar Néptánc Egyesület, 2017, Elnök: Deák Gyula Levente

ISBN: 978-973-0-25708-3

Nyomtatta: ARTprinter Studio, Sepsiszentgyörgy

Szeretném köszönetemet és nagyrabecsülésemet kifejezni azoknak, akik segítsége nélkül ez a kiadvány nem jöhetett volna létre. Szeretettel megköszönöm:

- *A Kriza János Néprajzi Társaságnak, hogy fotóarchívumát a rendelkezésemre bocsátotta*
- *Ádám Gyulának, a grafikai kivitelezést, illetve, hogy értékes fotóit önzetlenül felajánlotta*
- *Pávai Istvánnak a személyre szabott térkép elkészítését és szakmai tanácsait*
- *Kincses Olgának, Dénes Kingának a fényképeikkel való hozzájárulást*
- *Szalay Zoltánnak, hogy filmfelvételeit a rendelkezésemre bocsájtotta*
- *Víg Emesének, a Román Televízió Kolozsvári Magyar Adása főszerkesztőjének, hogy videó felvételekkel támogatott*
- *Tatár Erzsébet Tímeának és Nagy Ákosnak, a Kriza János Néprajzi Társaság munkatársainak odaadó támogatását és segítségét*
- *Szalma Ancsának és Czégényi Dórának szakmai tanácsait és lelkesítését*
- *Családomnak és barátaimnak a türelmét és támogatását*

ELŐSZÓ

A Romániai Magyar Néptánc Egyesület oktatási segédjegyzet-sorozatának negyedik kötetét tartja kezében a tisztelt olvasó. E kötetnek célja segítséget nyújtani a jeles napokhoz, ünnepekhez kötődő népszokások hazai anyagának megismertetésében, megszerettetésében, esetleg további kutatásában. Célközönségünk elsősorban a pedagógusok közössége, de szólni kívánunk mindenkinek, aki a hagyományörzés továbbadásán, éltetésén fáradozik, aki részt vállal a népi kultúra terjesztésében, vagy aki egyszerűen csak érdeklődést mutat hagyományaink iránt.

A hazai magyar hagyományvilágból válogatott össze különböző szokásokat a naptári év időszakaihoz (azaz a tél, a tavasz, a nyár, az őszi jeles napjai szerint), valamint az élet nagy ünnepeihez, munkáihoz kapcsolódóan (születés, keresztemelés, katonaság, esküvő és lakodalom, halál és temetés, illetve szántás-vetés-aratás, kukoricafosztás vagy szüret). Az állandó időpontú jeles napok, ünnepek naptári rendben, havonkénti felosztásban kerülnek bemutatásra. A változó időponthoz kötődő szokások közül a farsangot a februári, a húsvétot az áprilisi, a pünkösdöt a májusi jeles napok után ismertetem. Munkám során első sorban hazai példákat sorakoztattam fel, melyek között kedvükre válogathatnak a pedagógusok mind az iskolai, mind az óvodai foglalkozásukhoz megfelelően. A példák bemutatásakor igyekszem minél alaposabban adatolni, és minden fellelhető adatot hozzárendelni a forrásszövegekhez (hely, idő, gyűjtő neve, megjelenés helye). A szakirodalomból átvett szokásszövegeket úgy közöltem, ahogyan a forráskiadvány a szöveget megjelentette. A saját gyűjtésű példákknál inkább a könnyebb olvasás, a könnyebb megértés, tanítás lehetőségét, a megjegyezhetőséget részesítettem előnyben, nem jelölve a fonetikai jellegű nyelvjárási sajátosságokat. Az adott régióknak megfelelő tájszavakat a lap alján, lábjegyzetben magyarázom. A leírtakat archív és újabban készült fényképek illusztrálják.

Szakirodalom cím alatt az olvasó nem csak a könyvben említett szokásokat tartalmazó forrásanyagot találhatja meg, az irodalomjegyzék egyben útmutató és kiindulópont lehet további kutatásokhoz, amennyiben az olvasó alaposabban szeretne ezzel a témával foglalkozni.

A kötet anyaga a *Csízíóval* zárul, mely rövid és átlátható összefoglalást nyújt az egy-egy jeles naphoz fűződő főbb szokásokról, gazdálkodáshoz vagy időjáráshoz kapcsolódó regulákról és rigmusokról.

A kötet elejére illesztett térkép segít az olvasónak eligazodni az idézett szokáscselekvések és azok forrásául szolgáló tájegységek között, lehetővé téve a források táji besorolását.

BEVEZETÉS

NÉPSZOKÁSOK AZ OKTATÁSBAN

„Minden társadalom kialakítja és állandóan továbbformálja azokat az íratlan és kimondatlan szabályokat, melyeket magatartásában követ. Ez vonatkozik az ember hétköznapi és ünnepi viselkedésének egészére: hogyan megy az utcán, találkozik valakivel, eszik, dolgozik, pihen, öltözködik; miként énekel, táncol, sír vagy nevet, mint vesz részt ünnepi szertartásokon és mulatságban. Ezek a viselkedésformák nem függetlenek a személyiségtől, és nem függetlenek a mindenkori környezettől, a jelenlevőktől, akik előtt az egyén »viselkedik«, akikhez szól, és akik nemcsak ellenőrzik és értékelik mindezt, hanem egyszersmind át is veszik és eltanulják, vagy éppen ellenkezőleg, a maguk viselkedését tudatosan ellenkező irányba igazíthatják is a látottak hatására... A néphagyomány mai megbecsülése, színpadra állítása igényli annak felkutatását és megfogalmazását, hogy hogyan énekelt, táncolt és vett részt ünnepi szokások szertartásaiban az az ember, aki még a hagyományos népi társadalom értékrendje és íratlan szabályai szerint élt.” Andrásfalvy Bertalan¹

Napjainkban, amikor a globalizáció korát éljük, világunkból egyre jobban kiszorulnak a jellegzetességek, sajátos. Szokásaink saját kontextusukból kikerülve részeire bomlanak, elkopnak, funkciójukat veszítik, majd elhalnak. Olyan esküvőkre, szilveszteri vagy születésnap mulatságokra járunk, melyeket ugyanúgy ünnepelnek a világ számtalan más helyén is, húsvétkor, karácsonykor egyre kevesebben ülünk le az egyre kevésbé ünnepi asztalhoz. Divatirányzatokat követünk, mely a fogyasztói társadalom hozadéka és függvénye. A gyors változás, a lecserélődés, a kitűnés vágya jellemzi, miközben fokozatosan válunk le és feledkezünk meg saját gyökereinkről. Ha boldogok vagyunk vagy éppen szomorúak, készre gyártott emotikon-készletből választhatjuk ki az érzé-

¹ Andrásfalvy 1999, 211.

seink megmutatására leginkább megfelelőt ahelyett, hogy kiénekelnénk vagy kitáncolnánk, ami a szívünkön van. A hagyományos élet is rendelkezett a maga készleteivel a legtöbb élethelyzetre, amelyek a maguk rendszerében teljes, működő és jó egészséget alkottak, ne szűnjön hát meg értéknek, életben tartásra méltónak lenni.

Húsz éve foglalkozom rendszeresen néptánc oktatással. A tánc mellé kellett az ének, a népdal. Játszóházi tevékenységeim folytán egyre nagyobb szükségét éreztem annak, hogy különböző kézműves fogásokat is megtanuljak. Rájöttem arra, hogy nem elég a táncot lépések sorozataként tanítani, hiszen az önmagában csak mozgás, egyfajta sporttevékenység, amely viszont más műfajú, ahol a teljesítmény az egyik legfontosabb tényező. A teljesítményt régen is értékelték, hiszen így lehetett valakiből legjobb táncos, császár, vagy pünkösdi király, de mindez egy rendszeren belül létezhetett, amelyben adó és vevő együtt mozgott, gondolkodott. Tartalom és technika együttesen létezhetett, amelyből mára legtöbbször csak a technika marad. Ha nem tudjuk, értjük, miről énekelünk, akkor a népdalok éneklése csak „torokköszörülés”, egyfajta hangtechnikai gyakorlat lesz. Hogyan tanítsunk meg egy szép, de szomorú menyasszonykísérőt, ha nem ismerjük, milyen élethelyzetek, létezésük lehetnek mögötte, ha nem tudjuk, miért kell szomorúan szólnia annak az éneknek, amit annak a lánynak énekelnek, aki élete egyik legszebbnek titulált eseménye előtt áll? Kézműves foglalkozások során nem elég csak a kézügyességet fejleszteni. A mintáknak jelentésük, funkciójuk van, a szem gyönyörködtetésén túl. Egyre erőteljesebben érzem, mennyire fontos visszacsempészni az ünnep magasztosságát egy-egy eseménybe. Tanításaim során mind többször indítom egy jeles nap bemutatásával a foglalkozást. Azt tapasztalom, hogy megnyitható ajtóként működik, amikor körbeültetem a gyermekeket, úgy mesélve nekik az *aranyosvíz vivéséről*, a *zöldág tevéséről* vagy bármiről, amivel át tudom őket vezetni a hétköznapi megszokottságából az ünnep rendkívüliségébe.

Könyvem célja másoknak is segítséget nyújtani az ilyen jellegű tevékenységekhez. Régen a pedagógus közmegebecsülésnek örvendett, a ta-

nítás pedig nem pusztán szakma volt, hanem legtöbbször egyben hivatás is. Elhivatott pedagógusokban ma sincs hiány, ám a mostani oktatási rendszer ritkábban könnyíti meg a pedagógus munkáját, többször gyakorol nyomást, szankcionál, szorongat, támaszt nehezen teljesíthető elvárásokat, végeláthatatlan adminisztrációs munkát bízva az oktatókra, akiknek emiatt sokszor kevés idejük és energiájuk marad az oktatási tevékenység tartalmának kidolgozására. A pedagógusok gyakran azt érzékelik, hogy a kereteket előíró oktatási rendszer támogatás helyett hatalmat gyakorol. Így nekik ebben a kontextusban kell kreatívan boldogulniuk, megőrizniük testi-lelki egészségüket, hogy a gyermekek felé is ezt közvetíthessék, értékként. Az ilyen jellegű tudás és annak átadása segítség lehet abban, hogy az iskola ne csak az információátadás helye legyen, ne legyen túlzóan teljesítményorientált, kompetenciaelvű. A kompetens ember (gyerek és pedagógus) gyakran és első sorban egész, egészséges, a lehető legtöbb értelemben. A hagyományos világszemléletről pedig már bebizonyosodott, hogy a maga idejében és rendjén – még ha aztán fel is bomlott –, életképes volt. Ezt az értékét nem érdemes elvitatni, inkább érdemes átörökíteni. Válogatásom tehát elsősorban azoknak szól, akik tanítanak. Óvónőknek, tanítóknak, tanároknak, iskolán kívüli tevékenységek szervezőinek. De úgy gondolom, hogy a felsőbb osztályos diákok is kedvükre lapozgathatják, ha tagjai valamely táncsoportnak, részt vettek néptánc-, vagy alkotótáborokban (még ha szüleik unszolására is) és feltették maguknak a kérdést, hogy miért *nincs édesebb a havasi dinnyénél*, vagy *mért nem lehet minden lánynak hat ökre*. Szokásaink újraélesztésére, a rájuk támaszkodó tevékenységek érdekesebbé tételére nem elegendők az iskolai ünnepélyek. Tanítsunk köszöntőket, menjünk el névnapot, újévet köszönteni egymáshoz, akár *aprószentekelni* is, akár úgy is, hogy egyik óvodai csoport vagy osztály megy a másikhoz. Készítsünk hagymakalendáriumot, főzzünk gombócot férjajóslásként vagy szervezzünk *hesspávázást*, *angyaljárást*, netán a nagyobb szervezést igénylő, hosszútávon gyümölcsöző *gyermeklakodalmat* stb. Hangsúlyozzuk az ékeesszólás fontosságát az ünnepnapokon, mutassuk meg, hogy a népszokások az oktatásban nem csak a színpadon, hanem a mindennapokban is

teret kaphatnak. A hagyományos, paraszti kultúrában a gyermeket nem kellett erre tanítani, hiszen ő belenevelődött a hagyományba, amelyet szüleitől, testvéreitől, rokonaitól, a közösség tagjaitól lépten-nyomon láthatott, benne élve. Manapság egyre jobban eltávolodunk az apáról fiúra való szellemi örökség hagyományozódásától, gyermekeink egyre több idegen jelenséggel találják szembe magukat, egyre több és gyakoribb az újdonság, ami miatt talán kapkodniuk kell a fejüket. Elvárásként érzékelik: fel kell zárkózniuk, előre kell tekinteniük, és ez sok esetben vezethet ahhoz, hogy az otthonosságot biztosítható háttér hamar lemarad, gyakran változik a szín. Tradícióink elmaradása nem ma kezdődött. Talán az előző generációval. Legalábbis akkor vált látványossá. Sok esetben a mai apáknak nincs meg, amit a hagyományos (népi) kultúrából átadhatnának a fiúknak, akik a maguk rendjén nem is kíváncsiak rá, főként, ha nem tudják, mire lehetnének kíváncsiak. Tradícióink átalakulása nem feltétlenül végzetes és végleges folyamat, a maga rendjén természetes, miközben lassítható, visszaszerezhető, feléleszthető, ha erre igény van. Ma nem csak a döbbenettel lehet számolni, hogy elveszítettük gyökereinket, hanem az igénnyel is, hogy visszanyúljunk értük (lásd például a táncházmozgalom esetét). Legyen ez a könyv kiindulópont azok számára is, akik alaposabban, részleteiben is szeretnék megismerni feledésbe merülő hagyományos világunkat, de nem tudják, hogyan fogjanak hozzá.

Kötetem anyagát mindezek tudatában és céljából állítottam össze. Azt tartottam szem előtt, hogy a szöveg minél közérthetőbb legyen, többnyire kerültem a tudományos szakterminusok használatát. Ha mégis indokoltnak láttam a használatukat, akkor lábjegyzetben feloldottam azokat, megadva a magyarázatot. Nem volt célom elemezni, illetve következtetéseket levonni, hiszen ezt megtették már előttem a szakma ismerői, művelői, néprajzkutatók, antropológusok. Inkább szeretnék kiindulópontot adni, támaszt nyújtani, pedagógusok dolgát megkönnyíteni, jelenségeket megmutatni, a saját tapasztalataimat átadni. A szűrő itt a saját tapasztalat, ehhez rendelem hozzá a szakirodalmat és a példaanyagot, melyet a teljesség igénye nélkül válogattam össze előző kutatók munkáiból, csak hazai anyagot használva. Olyan szokásokat

sorakoztattam fel a különböző ünnepi alkalmakhoz, melyek munkám során ilyen vagy olyan módon látószögembe kerültek.

Az év napjait számon tartó jegyzetünket, könyvünket ma kétféleképpen nevezhetjük meg: *naptár* szavunk a legismertebb köz- és irodalmi nyelvi szó, régiesen, népiesen pedig *kalendárium*. Hajdan volt még egy harmadik, mára már csak egy szólásban élő szavunk: a *csízió*. *Naptár* szavunkat Barczafalvi Szabó Dávid alkotta 1787-ben, a latin *kalendárium* magyarosítására, de a falusi lakosság nyelvében az csak lassan honosodott meg. Ők sokszor ma is kalendáriumról beszélnek. A csízió azonban eredetileg vers volt, huszonnégy hexameter az állandó ünnepek és a naptári szentek neveivel. A naptár rokon értelmű megnevezésévé úgy vált, hogy vele kezdődött az ünnepek felsorolása. A csízió mint ünnepnaptár később tárgyi szempontból is egyre jobban összeolvadt a kalendárium fogalmával. Aki a maga javára is tudta fordítani, értette a csíziót, ügyes, talpraesett ember volt.²

Mai naptárunk, a gregorián-naptár XIII. Gergely pápa naptárreformja (1582) óta van érvényben. Az új naptár bevezetését azonban a legtöbb országban nem azonnal és nem minden probléma nélkül fogadták el, elterjedése több évszázados folyamat volt. Az egyházi és a polgári év kezdete ma sem esik egybe, ezzel magyarázható például, hogy bizonyos évkezdő szokásokat megtalálhatunk a karácsonyi és az újévi szokáskörben is.

Nézzük, mit értünk ünnep alatt: *ünnep* az a különleges időszak, amely során egy közösség a megszokottól eltérő módon viselkedik, hagyományosan megszabott előírásokat és tilalmakat tart be.³ „Az ünnepi periódusnak sajátos időmértéke van, ideiglenesen felfüggeszti a hétköznapi megszokott időstruktúráját, az embert kikapcsolja profán idejéből, kiragadja a rutin szürkeségéből, megszabadítja mindennapi gondjaitól és értelmet ad létezésének, jelenének és jövőjének. Legtöbbször lehetőséget teremt a transzcendenssel való találkozásra, kapcsolatra is. Az

² Murádin László cikke a Szabadság napilapban: goo.gl/7QQ56F(2012.01.24.)

³ Tátrai–Karácsony 1997, 13.

ünnep emelkedett világa megállítja az időt, az egyént átemeli a mulandóságból az örökkévalóságba, harmóniát és tökéletességet teremt a földi világban. Ezt a kiemelt jelentésű időszakot mindig önfeledt gyönyörűség, életöröm és a világ dolgaiba való beleegyezés hatja át.”⁴

Ünnpeinket négy főbb csoportra oszthatjuk:

- a) naptári ünnepek: naptári jeles napok, karácsony, húsvét, pünkösd,
- b) gazdasági élethez kötődő ünnepek: fonó, aratás, szüret, kukorica-fosztó,
- c) az emberi élet jeles fordulói: keresztelő, katonaság, lakodalom, temetés,
- d) emlékünnepek, lokális ünnepek: falunapok, politikai ünnepek.

Ünnpeink egy része általános érvényű, másik része csak kisebb közösségeket, vallási felekezeteket érint. A nagyobb egyházi ünnepeket előkészületi időszakok előzik meg, mint az advent vagy a nagybőjti időszak. A naptári ünnepekhez kapcsoló népszokásaink túlnyomó része összetett. Szövegből, énekből, táncból, gesztusokból és különböző szokáscselekményből állnak. Van köztük egyszemélyes, szöveg nélküli hiedelemcselekmény, más részük többszereplős, dramatikus, párbeszéd-en alapuló. Egyházi ünnepeink java részéhez munkatilalmak is kapcsolódnak.

Népszokásaink terjesztésében jelentős szerepet töltöttek be egyházi vezetők, tanítók, esetenként az általuk meghatározott vagy a közösségben elfogadott tiltások voltak érvényben. Van, ami teljesen megszűnt és már csak az emlékezetben él, mint ahogyan a kötelező sorkatonaság eltörlésével is rengeteg katonanóta merülhet majd feledésbe, funkciójukat veszítve. Vannak viszont olyan szokások is, melyek újra virágkorukat élik, revival⁵ jelenségként. Ilyenek a gyermeklakodalmak, vagy a torockói, egyre nagyobb népszerűségnek örvendő farsangtemetés. A szürethez kapcsolódó szokásaink a kollektivizálás éveinek lettek áldozatai, de 1990 után mesterségesen fel- és újjáélesztették, még olyan helyeken is, ahol szőlőtermesztés nem folyt. A mérai juhmérés manap-

⁴ Pozsony 2006, 56.

⁵ Egy elhalt hagyomány mesterséges újjáélesztése. Keszeg 2000, 30.

ság városi táncházások úti célja lett, s ennél fogva a kitűzött időpont is külső tényezőkhöz igazodik. Ezeknek a szokásoknak a struktúrájában, funkciójában olyan változások figyelhetők meg, mely során a közösség már nem befelé, hanem kifelé mutatkozik meg. A változás természetes velejárója egy használatban levő szokásnak, hiszen benne rejlik az a lehetőség is, amely erre alkalmassá teszi.

Ezen a ponton térnék rá a népszokások oktatásában rejlő lehetőségekre, felmerülő feladatokra. Első sorban tudatosítanunk kell, hogy a több nemzedéken átívelő közösségi hagyomány egy olyan elem, amely minket összeköt a múltunkkal és támpontot ad a jelenünkben. Egy tanító számára hatalmas lehetőség ebben a témában kutatómunkát indítani diákjai bevonásával. Ösztönözni lehet őket például plusz pontok, érdemjegyek adásával, hiszen egy diák, ha csak a nagyszüleit kérdezi is ki, legjobb esetben négy személytől is informálódhat. A pedagógus feladatkörébe tartozik a dokumentálódás, a munkaterv kidolgozása, a tényleges tevékenység megszervezése, a visszacsatolás. Ezzel pedig a tanulók is érzékennyé, fogékonnyá tehetők saját kultúrájuk iránt. Helyzeteket lehet teremteni, melyekben egyénileg és közösségileg is gyakorolhatják azokat az ismereteiket, melyeket az egymásra épülő tanórák, alkalmak során elsajátítanak. Hagyományaink ápolása hasznos és nemes feladat, az ezzel kapcsolatos felmerülő feladatok ellátása kötelességünk is. Ami talán ennél is fontosabb, hogy jó dolog, amelyben pedagógus és diák egyaránt jól érezheti magát. Életformává, szemléletmóddá válhat, amely egyszerre képes szórakoztatni és feltölteni, értéket teremteni és megtartani.

NAPTÁRI ÜNNEPEK

JANUÁR – Boldogasszony hava

Újév (január 1.)

A január elsejei évkezdés hosszú történeti fejlődés eredményeként jött létre, és a Iulius Caesar-féle naptárreformmal vált évkezdő nappá. Az évkezdő szokások főként abból a hitből nőttek ki, hogy a kezdő periódusokban végzett cselekmények analógiás⁶ úton maguk után vonják e cselekmények későbbi megismétlődését. Így baráti társaságban, vidáman térnek át az ősztendőből az újba, egymásnak minden jót kívánva. A lányok a mosdóvizükbe, a gazdák az állatok itatóvizébe piros almát tesznek, hogy azok olyan gömbölyűek és egészségesek legyenek az újévben, mint az alma.

A táplálkozás hiedelmeinek⁷ az évkezdő szokások között igencsak fontos szerepe van: szilveszterkor disznóhúst kell enni, mert az a házba túrja a szerencsét, ugyanakkor pedig a szárnyashús fogyasztása szigorúan tilos, mivel az a szerencsét kikaparja. A lencse, a borsó, a hal (a pikkelyei miatt) pénzt hoz a házhoz.

Zajkeltéssel, ostorcsattogtatással, kolompolással üzik el a telet, az óévet. Sok helyen tüzes kereket gurítanak, tüzet gyújtanak, mely ősi rítus, a napkultuszhoz⁸ köthető emlék. A tűz elpusztítja a gonoszt, a rontó

⁶ Hasonló hasonlót hoz létre (a búzát vető ember feldobja a vetőzsákot munkája végeztével, hogy a gabona is olyan magasra nőjön).

⁷ A Magyar Néprajzi Lexikon szerint a hiedelem „olyan vallási képzet, amely nem tartozik a hivatalosan elismert egyházak vagy vallási rendszerek által elfogadott hittételek közé (babona). – Az egyik vallás szemszögéből nézve egy másik vallás képzetei is hiedelemnek foghatók fel. E névvel illetik továbbá az európai (s a magyar) parasztság rendszert nem alkotó vallásos képzeteit, kozmogóniáját, előírásait, tilalmait. E paraszti hiedelmek többféle összetevőből jöttek létre, egy részük régebbi pogány világképek maradványa, mások egyházi hittételekből torzultak hiedelemmé.” Tágabban értelmezve a ’babona’ tévhit. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1304.html> (2017.10.17.)

⁸ A Nap istenként való tisztelete.

szellemet. A víz, az éltető elem szintén jelen van az újévi népszokásokban. A kalotaszegi Nyárszón⁹ tűz és víz együtt van jelen az *aranyos-víz-vivés* rítusában. Itt ugyanis fél 12-kor elkezdik húzni a harangokat, egybehúzza az óvet az újjal. A legények közül néhányan egy-egy marék szalmával elmennek a falu kútjához, ahol meggyújtják a szalmát és annak fényénél merítik az *aranyosvizet*¹⁰, amivel aztán megtöltenek minden korsót. A hazavitt vízből otthon mindenkinek innia kell, hogy egészséges legyen az újesztendőben¹¹.

Általánosan elterjedt szokás, hogy fiúgyermekek, legények és házasemberek házról házra járnak, jókívánságokkal halmozzák el a ház lakóit, melyért cserébe bort, pálinkát, kalácsot, esetleg pénzt kapnak.

*Ez új idő, újesztendő
Most kezd újulni
Újulását víg örömmel
Kezdjük hirdetni.*

*Hirdeti már a Messiás
Eljöttünk lenni
Hogy lehessünk Úrjézusnak
Mind úrfiai.*

*Úrjézusunk, mi Krisztusunk
Áldjál meg minket
Bor, búzával, békességgel
Látogass minket.*

⁹ A településekhez kapcsolódó további információkért itt és minden további esetben lásd a helynévmutatót (Függelék).

¹⁰ Az újév hajnalán, szótlanul merített, mágikus erővel rendelkező víz.

¹¹ Vasas–Salamon 1986, 109.

*Eltőtt már egy Őesztendő
Melyben bánkódtunk
Bánatunkban siralomra
Sokszor jutottunk.*

*Jutott hozzánk újesztendő
Melyben vigadjunk
Vígágunkban az Istennek
Hálákat adjunk.
(Széki újévköszöntő)¹²*

Magyarózdón jár az *Aranycsitkó*, mely rendszerint egy felnőtt férfi, és ahol kisebb gyermek van a háznál, csengőjét rázva *nyihog* az ajtó előtt, majd az ajtót enyhén megnyitva mogyorót, diót, almát *szarik* be az ajtónyíláson¹³.

A moldvai magyarok körében gyűjtött anyag szerint egy, a földműveléssel kapcsolatos bőségvarázsló szokás él, a *búzahintés*. Kisebb gyermekek járnak házról házra és búza-, zab- vagy kukoricaszemeket hintenek a ház földjére, miközben a következőket mondják: *Adjan Isten büő búzát, szerencsiét e házikba, áldást a mezejikre*. A háziak megköszönik (*Nagyat nőjete!*), majd a gyermekeknek kalácsot, diót, aszalt szilvát adnak, amit ők a tarisznyájukba gyűjtenek. Távozáskor elköszönnek: *Istennek hagyjuk kijeteket*. Azt tartják, hogy ha a búzahintők közt leány lép be elsőnek a házba, a gazdaság báránya tavasszal *nyöstény* lesz; ha fiú, akkor *berbécs* lesz.¹⁴

A férjhez menendő lányok éjfél után vagy hajnalban kimennek a disznópajtához, kezükkel megdöngetik a pajtát és ezt mondják:

*Huj ebbe az esztendőbe,
Huj a másikba,
Huj a harmadikba! ...*

¹² Új Pátria 8: Mezőségi népzene, Szék, Fonó Records, 1999.

¹³ Horváth 2008, 106.

¹⁴ Faragó 1997, 300.

Addig folytatják, amíg a disznó *hurrant*. Amelyik esztendőnél *hurrant*, abban fognak férjhez menni¹⁵.

Szintén a moldvai csángóknál elterjedt szokás a *hejgetés, urálás*¹⁶. Résztevői legények, akik elsősorban a lányos házakat keresik fel. A mondókát ostorok csattogása, harangszó, furulya, dob és a *bika* hangja kíséri. A *bika*¹⁷ kör alakú, sajátos hangszer, kéregre vagy köcsögre feszített bőr, melynek közepére lószőr van erősítve. A lószőrt megnedvesítik, s kezüket végighúzogatva rajta a *hejgetők* bőgő hangot hoznak létre. A *hejgetés* a búza élettörténetét mondja el a mag elvetésétől a kenyér elkészültéig. A gyimesi csángóknál is megtalálható ez a szokás, *harsogtatás* néven¹⁸.

*Szent Szilveszter felkelt, kiment a mezőre,
megnézte, a búza megérett-e?*

*A búza meg volt érve,
férgesek húzták, madarak szórták,
hajrá, gyerekek!*

*Kiment tizenkét szekérvél,
learatta, felrakta,
elvitte a malomba.*

*Mikor a molnár meglátta,
fekete kalapját a földhöz vágta,
s kifutott a fekete erdő alá,
onnét nézte a tizenkét szekér búzát,
hajrá, gyerekek!*

*Bejött, megőrölte a búzát,
szent Szilveszter hazavitte,
nagy mama süttött sok-sok karikót,*

¹⁵ Faragó1997,300.

¹⁶ A moldvai magyar falvak óévbcúsztató szokása.

¹⁷ köcsögduda

¹⁸ Gyimesi harsogtatás az 1990-es években, videó:<https://www.youtube.com/watch?v=cZmO0zFE3bY>

*kitette az ablakba,
 hogy minél hamarabb tudjuk enni,
 hajrá, gyerekek!
 Adjon az Isten ennek a gazdának
 két szép ökröt, egy kis bérest,
 csengős-pengős szekeret,
 arany ostornyelet,
 hajrá, gyerekek!*¹⁹

A házba bemenve együtt éneklik el a háziakkal az újévi köszöntőt:

*Jó estét, jó estét, kedves házigazdánk,
 az elmúló évből egy pár óra van már.
 Jobban kérjük Istent, hogy a jövő évben
 áldja meg munkánkat áldott kezeivel!
 Áldja meg az Isten a házigazdáját,
 a házigazdáját, s egész családját!
 Adjon az Úristen boldog újesztendőt,
 s még boldogabb legyen, amilyen most eltőt!*²⁰

A moldvai és gyimesi falvakban elterjedt szokás még *medvével urálni*. Kostelegen (Gyimes) január elsején járnak a *medvések*.

A legényekből, férfiakból álló csapatot fülsiketítő dobolás kíséri, mely a csapat tagjait a révülésig²¹ juttatja. Az *urálás* szövege sajnos már csak románul hangzik el. Ovidiu Birlea²² román folklórkutató kutatásai szerint a medvejátékhoz mágikus hiedelmek társulnak. A legtöbb moldvai román faluban úgy vélték, hogy a medve játéka szerencsét hoz, s éppen ezért a cigány medvetáncoltatók gyógyítás céljából felleptették az állatot

¹⁹ Tátrai–Karácsony 1997, 255.

²⁰ Tátrai–Karácsony 1997, 256.

²¹ Révül: önkívületbe esik, elveszti a kapcsolatot a valóságos környezetével.

²² román néprajzkutató, prózaíró (1917-1990)

Magyardormányi medvések, 2013, fotó: Ádám Gyula

a beteg hátára²³. Az újévi medvealakoskodás mai formáját a cigányok által gyakorolt, élő medvével történő medvetáncoltatás hatására és nyomán nyerte el, mára egyre nagyobb, olykor fesztivál méretet öltve (pl. a Comănești szomszédságában levő aszói *Medvék Bandája* nevű csoportnak nagyjából hatvan tagja van).

Kalotaszegről, Magyarvistaról származik ez az újévi furcsázásnak nevezett köszöntés:

*Én kis furcsa János vagyok
egerek királya,
nem cincogok többet,
mert elkap a macska.
Zörgetik a kolcsot,
pénzt akarnak adni,
ha egy lejt is adnak,*

²³ Bîrlea 1981, 272-273.

*meg fogom köszönni,
asszonyom, asszonyom,
fuss a kamarába,
vágj egy darab kolbászt
s tedd a tarisznyámba.
Eljöttem a fagyon,
nem kopogtam nagyon.
Adjanak, ha vagyon,
ne üssenek agyon.
(Ha nem, maradjanak vakon)*²⁴

Marosmagyarón szokás volt az újévi *almaöntés*. Az alma az egészség szimbóluma, a jókívánságok megtestesítője. A kisebb fiúk tarisznyában, a nagyobbak átalvetőben viszik a leányokhoz. A gyermekek rokonokhoz, osztálytársakhoz járnak, a legények pedig kiválasztottjukhoz kopognak be a vékányi²⁵ piros almával, s ez minden jókívánság mellett kérés is a szülőkhöz: engedjék leányukat az újévi bálba.

*Bimbóból lett virág, virágból lett alma
eljöttem, hogy öntsem a lányok ruhájába
aranyos kislányka, tartsad a ruhádat
hogy üressítsem ki tele tarisznyámat.*

A vers elmondása után az almákat beleöntik a lányok kötényébe vagy egy erre a célra odakészített kosárba.

„Újév szombatján este lámpagyújtáskor otthonnét kiszámította, hogy hova menyen almaönteni, melyik lányhoz. Egy-egy lánynak egy-egy fiú szánt egy negyed véka almát. Félvékát a szeretőjének, ha menyasszonya volt, egy egész vékát. Azt a nevezett almákat otthon berakták

²⁴ Vasas–Salamon 1986, 328.

²⁵ Véka: régi ürmérték, ill. tárolóedény, nagysága vidékenként 25–35 liter között változott.

az átalvetőbe. A legény felvette a hátára és odament a táncosházhoz mindegyik az almával, s onnét egyetemlegesen elindultak a községe egyik végére és elkezdtek az almaöntözést az egyik lánynál... A bemenetel muzsikaszó alatt történt. Két legény ment be. Egyik beköszönt, s a másik beöntötte az almát a kosárba. Ezután megnyitották az ajtót és behívták a muzsikásokat. Beköszöntés alatt csárdást húztak, bemenetelkor szaporára fordították. Táncoltak, ittak és falatoztak tésztát, majd eltávoztak. A leány szeretője maradt leghátul. A leány kikísérte s a szeretője megcsókolgatta az ajtóba.” (Kocsis Miklós „Barabás”, Marosmagyaró)²⁶

Ez a szilágysági újévköszöntő a regölés²⁷ elemeit hordozza:

*Adjon Isten egészséget az házigazdának
vígságot és boldogságot egész családjának
pincéje és kamarája mindig legyen tölve
egészségét a betegség sose tegye tönkre.
Hej, regő rejtem, regő-regő rejtem.*

*Olyan egészséget adjon az Isten, mint az erdőben a makknak, legalább
vagy még többet is annál. Felcsert, orvost vagy kórházat csak a televízió-
ban lássanak vagy még ott se. Pirulát, inekciót csak a kuttyájának adjanak
vagy a tyúknak vagy még annak se.*

*Kerítése friss kolbással legyen körbefonva
az asztalán jó pálinka, mellette jó sonka.
Háza táját ne kerülje sose ki az egér
akkor lesz csak az asztalán mindig friss a kenyér.
Hej, regő...*

*Akkora disznót adjon az úristen, ebbe a disznóólba, mint egy elefánt vagy
még annál is nagyobb, akkora legyen a sonkája, mint a gazdasszonynak.*

*Adjon az Úr szép Erdélyben mindig békességet
benne minden jó magyarnak erőt-egészséget
becsületünk és hírnevünk mindig gyarapodjon*

²⁶ Gyűjtötte: Jagamas János, Jelzet: FAL00439, Jagamas János Népzenei Gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archivumában.

²⁷ Lásd a decemberi szokásoknál.

szép hazánkban a magyarság jobban szaporodjon.

Hej, regő rejtem...

*Annyi magyar legyen, mint égen a csillag vagy még annál is több, vagy legalább annyi, amennyi kínai van vagy még annál is több.*²⁸(Birtalan József, Szilágybagos)

Vízkereszt (január 6.)

Vízkereszt vagy háromkirályok napja a karácsonyi ünnepek zárónapja. Sok helyen ekkor szedik le a karácsonyfát. Egyben a farsang kezdőnapja. Ezen a napon a katolikus falvakban vizet és házat szentelnek. A szenteltvíznek fontos szerepe van aztán az év többi napján, az emberi élet fontosabb eseményein. Mágikus erejének köszönhetően gyógyító, gonoszűző, rontáseelhárító szerepe van. Tesznek belőle az újszülött fürdővizébe, az állatok homlokára, az itatóvizükbe is töltenek, az istálló sarkait, az ajtófélfát megkenik vele. A nem katolikus vagy vegyes lakosságú falvakban, ahol a románságnak nagy és látványos ünnepe a vízkereszt, gyakran a magyar lakosok is bekapcsolódnak mint passzív résztvevők, só- és vízszentelők. Magyarlónán egy háromliteres tálba és egy üvegbe vagy vizeskannába vizet, három cső kukoricát, három fej hagymát és sót vittek szenteltetni. A vízből a kútba öntöttek, a sóból adtak a marháknak, a kukoricát a tyúkoknak adták, s a hagymát elhasználták a főzéshez. Az üveg vizet eltették gyógyításra.²⁹

„Házszenteléskor Klézsén a házigazda egy külön edényben szemes paszulyt, egy másikban szemes kukoricát s egy kisebbbe pedig sót tett, hogy áldja meg a pap. A sóba pedig külön hagymát és aprópénzt is tettek. A megszentelt ételeknek egy része a papé volt, míg a másik része a házigazdáké maradt, s abból készítettek ételt a családnak és/vagy adták a ház körüli állatoknak. A megszentelt sót házi varázslásra használták, hogy vegye el a házból a veszekedést. A háziasszony a megszentelt

²⁸ Kallós Zoltán gyűjtése. Jelzet: MD221_10,http://db.zti.hu/kallos/mp3/MD221_11.mp3 (2017.10.17.), MTA Zenetudományi Intézet Folklor Adatbázisa, Kallós Zoltán gyűjtései.

²⁹ Vasas–Salamon 1986, 124.

Vizkereszt, Csíkarcfalva, 2012, fotó: Ádám Gyula

sót eltette, s olyankor szórt szét belőle diszkréten a házban egy jó marékka, mikor az emberre rájött a morogás.”³⁰

Házszenteléskor a pap végiglátogatja a híveit és szenteltvízzel megszenteli a hajlékot, majd az ajtóra krétával felírja a házszentelés évszámát és – a népi értelmezés szerint – a három napkeleti bölcs, Gáspár, Menyhárt és Boldizsár nevének kezdőbetűit³¹, amit a háziak adományozással köszönnek meg. Termékenységrítus is kapcsolódik a házszenteléshez. A házszentelő papot jó messzire el kellett kísérni, hogy nagyra nőjön a kenderük.³² Pusztinán a papot ráültették a padra: „*A padon vót ilyen terítő, a terítő alá raktunk zabot, árpát, kukoricát, s a pap, ha ráült, akkor azt mondták, hogy sokat tojnak a tyúkok.*”³³

³⁰ Kosztándi Tímea közlése a Timke nevű oldalon www.facebook.com/Timkeidea, 2017. január 5-ei bejegyzés (2017.10.01.)

³¹ Más értelmezés szerint a 3 betű CMB, és valójában egy latin nyelvű áldás (Christus Mansionem Benedicat, 'Krisztus áldja meg e házat') kezdőbetűi. Magyar Katolikus Lexikon (lexikon.katolikus.hu) (2017.10.15.)

³² Barabás 2010, 26.

³³ Bosnyák 1980, 119.

A vízkereszti időjárásból jósoltak a várható termésre:

*Ha csepeg vízkereszt,
keréknyomba vizet ereszt
középszerű kis termés lesz,
de ha fényes, tiszta
jó terméssel biztat.
(Siklód)³⁴*

Székelysváron karácsonykor *bubakalácsot* sütöttek, amelyet vízkereszt napján vágtak fel és ettek meg. A kalácsot három vastag tésztaág-ból fonták *buba* ('baba') formájúra, melyet idősebb várságiak azzal magyaráztak, hogy a három tésztaág a három szent királyt, a *buba* forma pedig a gyermek keresztelését idézi.³⁵

Vízkereszti ének:

*A királyok királyának, Jézus Krisztusnak,
Szűz Mária szent fiának, mi egy urunknak
jer, mi mondjunk dicséretet a mi megváltónknak.
Jer, dicsérjük nagy fenségét istenségiben,
és tiszteljük csudálatos emberségében,
hogy juthassunk Ő általa az üdvösségben.
(Lujzikalagor, Salamon Péter)³⁶*

Piroska napja (január 18.)

Időjárásjóslás kapcsolódik hozzá, közismert szövegforma:

*Ha Piroska napján fagy
negyven napig el nem hagy.*

³⁴ Barabás 2010, 25.

³⁵ Bárh 2006, 206.

³⁶ Jagamas János és Domokos Pál Péter gyűjtése, Lujzikalagor, 1958. Jelzet: Mg0204-05,FAM 14447, DVD-ROM, Pávai-Zakariás 2014.

Vince napja (január 22.)

A gazdák fontos időjárásjósoló napja. Ha ezen a napon szép az idő, akkor bőséges termésre lehet számítani. Íme, néhány regula:

*Ha fényes Vince
tele lesz a pince,
gabonával a pajta s a csűr,
Mihály majd jó édes bort szűr.*³⁷

*Fényes Vince, tele pince.
Ködös Vince, üres pince.*³⁸

*Ha megcsordul Vince
tele lesz a pince
ha teli a pince,
jól mulathat Vince.*³⁹

Pál napja (január 25.)

A bibliai történetre⁴⁰ utal a *pálforduló* megnevezés, mely szerint a Jézust üldöző Saul megtért, így lett belőle Saulusból Paulus, vagyis Pál apostol. Időjárás- és termésjósolás kapcsolódik hozzá a népi hitvilágban. Ha ezen a napon szép idő van, akkor bő termésre, egészségre lehet számítani, viszont a ködös idő betegségeket, járványt, rossz termés hozhat.

*Pál fordulása, ha tiszta
Bővön terem mező, puszta.*⁴¹

³⁷ Pethő 2014, 138.

³⁸ Bosnyák 1980, 119.

³⁹ Veress 2002, 58.

⁴⁰ Ap. Csel. 9., 2-8.

⁴¹ Pethő 2014, 138.

FEBRUÁR – Bőjtelő hava

Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.)

Szűz Mária tisztulásának és Jézus templomi bemutatásának ünnepe. A szentelt gyertya mint Krisztus jelképe egyike a legrégebbi szentelményeknek. Az ezen a napon szentelt gyertyákat év közben szükség esetén használták vihar vagy erős idő közeledtével, beteg állat vagy ember gyógyításakor, halott mellett égetve, annak lelke védelmére, házszentelés-kor az asztalon égetve, de megveregették vele a gyümölcsfákat is, hogy védve legyenek.

Általánosan elterjedt időjárásjóslás, miszerint ezen a napon a medve kibújik a barlangjából, és ha meglátja az árnyékát, akkor visszamegy, mert még sokáig tart a tél. Vagyis, ha gyertyaszentelőkor süt a nap, akkor még kemény tél következik utána.

*Gyertyaszentelőn, ha nap süt a tetőre,
számíthatsz a télnek keményebb felére.*⁴²

Kibéden úgy tartják, hogy ezen a napon tilos befogni az állatokat, különösen a szarvasmarhákat. Tilos az erdőre menni fáért, mert a szán feldől, a gazdát odaborítja, az állatoknak pedig eltöri a lábát, mivel ezen a napon járnak a boszorkányok, s a gazda találkozna velük az erdőben⁴³.

Balázs napja (február 3.)

Szent Balázs püspököt és vértanút a torokfájás, a torokgyík gyógyítója- és védőszentjeként tartja számon az egyházi rítus. *Balázsszáldás* vagy *balázsolás* során az emberek sorra kimennek az oltár elé és a katolikus

⁴² Portik 1994, 193.

⁴³ Makkai–Nagy 1939, 192.

pap álluk alá két gyertyát tesz keresztbe, imát mondva azok egészségéért: *Szent Balázs püspök őrizzen meg a torokfájástól.*⁴⁴

Dorottya napja (február 6.)

Időjárásjósló regula kötődik hozzá, amely szerint, ha ezen a napon fagy van, akkor **Julianna napjára (február 16.)** megenyhül az idő.

Ha Dorottya szorítja

Julianna tágítja.

De:

Ha Dorottya tágítja

*Julianna szorítja.*⁴⁵

Bálint napja (február 14.)

Február közepére tehető a madarak párosodási időszakának kezdete. Ez a nap kedvez a szerelmi varázslatoknak, házasságjósolásoknak.

Ha ezen a napon hideg, száraz idő volt, akkor jó termésre lehetett számítani. Bálint nap alkalmas volt a facsemeték ültetésére, de a kotlókat is jó volt ezen a napon ültetni. Dálnokon a tojásokat előbb férfiak sapkájaiba tették, hogy azokból majd kakasok keljenek ki.⁴⁶

Zsuzsanna napja (február 19.)

A megfigyelésen alapuló néphit azt tartja, hogy ezen a napon megszólal a pacsirta, mert a tavasz közeledtét jelzi. Hogyha alacsonyan repül, akkor még hideg idő várható, de ha magasán száll, akkor közel a jó idő. Ha nem szólal meg, *befagyott a szája*, akkor a hideg idő még tovább tart.

Széken, a név gyakorisága miatt kedvelt névünneppé.

*Sok Zsuzsánna napakat vígann elérhess,
napjaidat számlálni ne légyen terhes,*

⁴⁴ Barabás 2010, 29.

⁴⁵ Barabás 2010, 29.

⁴⁶ Pozsony 2015, 202.

*az ég harmatja szívedet újítja,
áldások árja házod elborítja.*

*Tenéked minden öröm hóttig adassék,
amellett semmi bánat ne barátkozzék,
légyen éltednek virágja mind kinyílt,
szíved ne szenvedjen semmi sebes nyílt!*

*Véglen az egek várát nyilván szemlélhesd,
ott aztán az életet jobbal cserélhesd,
az Úr a boldog életben részt adjon,
a szentek serge körébe fogadjon!⁴⁷*

*Tekintetre méltó uram s asszonyom,
kérem, hallgassák meg ez alázatos sorsom.
Kevés beszéd után mi a kívánságom,
ha ráérek, majd elmagyarázom.
Híres nemes ember volt az szegén atyám,
kiről elmaradt kétszer két pár kovám.
A minap szabattam bársonbú gatyát,
de még mos se végezték el hátul az ajját,
Üsse meg a kórság a két csizmám talpját!
Majd tavasszal fűzők gyenge bocskort, puhát,
de szedé utánnom a siklódot, bátyám,
féltembe, futtamba elejtém a gatyám,
mert nem volt zsákocskám.
Tálojj már, szógáló, mert ehetném, mint sátán,
talán és sem vagyok tokorcsi boszorkány.
Hozz bort, talán vak vagy, nehöl a nagy murván.
Adjon Isten nektek sok Zsuzsánna napot,*

⁴⁷ Táncházas körökben közkedvelt köszöntő énekként vált ismertté. A szerző saját gyűjtése.

*eső ellen egy nagy bükkfa kalapot,
hogy rajtatak ne maradjon a szegény állapot!*⁴⁸

Mátyás napja (február 24.)

Jégtörő Mátyásként tartják számon. Nevét Mátyás apostolról kapta, akinek szekerce a jelképe. A népi képzelet kapcsolatba hozta a közeledő tavaszi jégzajlással, úgy véelve, hogy Mátyás szekercéjével töri meg a tél erejét. Közismert, kettős időjárásjósó regula fűződik hozzá: *ha Mátyás jeget talál, akkor töri, ha nem talál, akkor csinál.*

Ugyancsak ismert szólás: *Mátyás, Gergely, két rossz ember.* Arra utal, hogy ezeken a napokon nagy hidegek szoktak lenni.

Farsang

Farsang szavunk bajor-osztrák jövevényszó, a *Vaschang*-ból származik és a vízkeresztől (január 6.) hamvazószerdáig tartó időszakot jelöli. Pontos időszaka attól függően alakul, hogy mikorra esik a húsvét vasárnaptól visszszámolt negyvenedik nap, a hamvazószerda, amely a nagyböjti időszak kezdetét jelenti. Ezt az időszakot évszázadok óta a mértéktelen evés, ivás, mulatozás jellemzi. A lakodalmak, disznótorok és a jelmezes felvonulások ideje. Ebben az ősi tavaszváró ünnepben az evés-ivással akarták a természetet is bőségre készíteni.

A farsangi szokások *farsang farkára*, az időszak utolsó három napjára összpontosulnak. Ebben az időszakban gyakoriak a jelmezes felvonulások, a maszkos alakoskodások. Szereplőit vidékenként más-más néven nevezik meg: Sóvidéken *maszkurák*, *fársángosok*⁴⁹, Széken *fársángosok*, *csúfok*, *csudák*, Felsőrákoson *batyukák*, *bacsók*, Kalotaszegen *csúfok*,

⁴⁸ LajthaLászló gyűjtése, 1941,MTA Zenetudományi IntézetPublikált népzenei hangfelvételek internetes adatbázisa <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr082A.mp3> (2017.10.18.)

⁴⁹ Barabás 2010, 61.

Farsang, Alsósófalva, 2014, fotó: Ádám Gyula

*fársángok, fársángosok, maszkurások*⁵⁰, Magyarózd *buduhálák*⁵¹ stb. Az alakoskodók legfőbb színtere a fonóház. Ilyenkor egymás kezébe adják a kilincset, sorra járnak a különböző maszkokba öltözött szép- és csúffársángok, akiknek a fonóbeliek elénekelik a *fársángos nótát*:

*Illik a tánc a rongyosnak
minden rongya füttyög annak
A csillagos ég, sír a magos ég
Kedves babám, szeretsz-e még.
Aki ezt a táncot járja
száradjon el keze, lába
A csillagos ég...
Járjad, babám, ha nincs eszed
ami volt is mind elveszett.
A csillagos ég...
(Inaktelke, Tárkány János)⁵²*

⁵⁰ Vasas–Salamon 1986, 125.

⁵¹ Horváth 2008, 106.

⁵² Jagamas János gyűjtése, Pávai–Zakariás 2014.

*Farsangi alakoskodók, Kostelek, 2009
(a szerző saját fotója)*

A maszkot viselő ember kultúrája, jelensége a föld legtöbb népénél megtalálható. A maszk a dimenzióváltás eszköze lehet. Viselése a hétköznapi élet rutinja és szabályai alól szabadíthatja fel azt, aki magára ölti. Az a személy átmenetileg mentesül a korábban és egyébként érvényben levő viselkedési normák alól mintegy játék részeseként, amely során oldódhat a személy iránt elvárásként támasztott szemérmes viszszafojtottság. A különféle jelmezek kipróbálása a személyiség több oldalának kipróbálását is lehetővé teszi.⁵³

A farsangi alakoskodókra jellemző a különböző események jelnevezése, látványos helyzetek teremtése. Áltöltözetük járulékaai a legegyszerűbb anyagokból készülnek, amelyekhez bármelyik háznál hozzájuthatnak. A maskarajátékok némelyikéből kiérzett a nép ösztönös, egészséges társadalomszemlélete, mint amilyen például a népi hősök (pl. betyárok) iránti tisztelet.⁵⁴

Az állatalakoskodók között a leggyakoribb volt a gólya, medve, kecske, ló. A *medvésfársáng*nak nem mindenhol örülnek. Kalotaszegen *papírábrázatból* készült a medve feje és *bojókából*⁵⁵ tettek neki fogakat. Nyakig tekerték szalmával és kezére-lábára gumicsizmát húztak.⁵⁶

⁵³ Ujváry 1983, 325-331.

⁵⁴ Both 2006, 31.

⁵⁵ burgonya

⁵⁶ Vasas-Salamon 1986, 126.

Kecskés, Külsőrekecsin, 2016, fotó: Ádám Gyula

Négyszékláb ijesztgette az asszonyokat, leányokat, felforgatta a házat. Topogott vagy gazdája énekére táncolt. Olyan változatok is voltak, melyben párban jártak a medvék és párzási jelenetet utánoztak. Volt, ahol úgy tartották, hogy ha a medve bemegy a fonóba, akkor biztosítva van a szaporulat a faluban. A medve mint termékenységszimbólum általánosan elterjedt volt.

Az állatalakoskodások egyben cseréptöréses, játékos állatvásárok megjelenítői. A *lovasfársángosok* kisebb dramatikus játékot adnak elő, vásári alkudozással, majd végül, mivel nem tudnak megegyezni a ló árában, a ló cserépfazékból rögtönzött fejének leütésével.⁵⁷

A *kecskét* úgy alakították, hogy az őt figurázó ember előrehajolt és pokróccal leterítették. Fából faragott kecskefejet tartott maga előtt, melynek az alsó állkapcsát madzaggal húzogatva csattogtatta. Ugrándozott és döfködte a fonóbelieket. Ujváry Zoltán szerint⁵⁸ feltételezhető, hogy a kecskemaszk a legarchaikusabb maszkok közé tartozik. A *turka* alakoskodás elsősorban

⁵⁷ Both 2006, 32.

⁵⁸ Ujváry 1983, 329.

Kecske, Felsővisó, 1972,
fotó: Szabó Tamás, KJNT_06455

Erdély területén és a magyarországi románok körében ismeretes. Formai hasonlóság alapján kézenfekvőnek tűnik azonosságot találni a *turka* és a moldvai és munténiai románság által használt *capra* között, mégis lényegesen több a különbség, mint a hasonlóság. Ujváry szerint a *turca* megölése, halála és feltámadása a szokásnak rendkívül sokrétű és széleskörű, a hajdani kultuszok irányába mutató rétegeit tárja elénk, mely motívum nem található meg a *capra*-val járó románság karácsonyi és újévi szokásaiban.⁵⁹

A gólya a kecskéhez hasonló módon kelepelt és meg-megcsipkedte a lányokat.

A *szalmaember* mitikus figura. Egyszerre félelemkeltő és komikus. A fonóban topog, hull le róla a szalma, meglökik és elesik, de úgy, hogy lányok, asszonyok ölében köt ki. Keletre haladva egyre vékonyabb lesz rajta a szalmaréteg, kezében botot fog, melynek végén hamuval telt zacskó lóg. *Hamubotosnak* hívják és az a szerepe, hogy a többi maszkurát védje, elkergesse a túlságosan közel merészkedőket. Aki engedi, annak csak egy keresztet rajzol az arcára, aki nem engedi, azt alaposan megtölti hamuval.⁶⁰

A *csúfok*hoz tartozott még a *halál* és az ördög, akik gyakran együtt jártak. A *szép fársángok* kedvelt alakjai a *betyár* és a *szászleány*. „Az volt, az a *bű gaty*a, s keményszárú *csizma*, s aztán *kík lájbi*, s akkor azaknak ilyen *hóstáti kalap* volt *piros szalaggal* megkötve, volt a *piros szalag*,

⁵⁹ Lásd az erdővidéki kecskejárásról, kecsketáncoltatásról a fonóházban: Jánosi 2001.

⁶⁰ Barabás 2008, 75-76.

Hamubotosok, Csíkszentdomokos, 2014, fotó: Ádám Gyula

előttek volt a piros ruha, az a surc. Piros-fehér-zöld galanggal⁶¹ az alján. Aztán, mikor bé, a szászlányoknak húztuk, hogy Ezek a szép szászlányok / Kihúzás kendőbe járnok / Ki van húzva a kendőjek / Elhagyta a szeretőjek. S elől mentek a csengettyűsek. Volt két kicsi fiú, amelyik ment, hogy hirdesse őket... csengettyűvel. Béhagynak valami idegen szálókat? Így kireztették bé.⁶² Ettek, ittak, táncoltak egy párt, aztán mentek tovább a következő utcabeli fonóba vagy táncba.

Az előbb felsorolt alakoskodók rendszerint a zárt terű fonókat, kocsmákat látogatták. A farsang végi szokásoknak ugyanilyen fontos és jellegzetes csoportja a felvonulások során előadott téltemetés, halottas jelenetek, az álesküvők vagy állatlakodalmak. A régi, falusi paraszti közösségekben az egyetlen helyes és elfogadott életformának a házasságban való élest tartották. Erdély-szerte olyan eljárások éltek, amelyek egyértelműen arra irányultak, hogy a tréfa vagy a maróbb paródia eszközeivel buzdítsák a fiatalokat házasságkötésre. A farsangi felvonulások során *tuskóhúzás*, *butyóhúzásban* részt vevő fiúk és lányok siratták

⁶¹ pántlika

⁶² Both 2006, 31.

Tuskóhúzó vénlányok, Torockó, 2017
(a szerző saját fotója)

pártában maradásukat. A torockói farsangtemetésen Farsang Döme koporsója után két vénleánynak öltözött legény halad.

Viseletük a torockói lányok hétköznapi ruhadarajaiból áll. Fejkendőjük alól kilóg hosszú, kenderből font hajuk. Kötélen egy kisebb fatuskót húznak maguk után, haladás közben éktelenül siratják Farsang Dömét. Míg sok helyen a fonó megszűnésével megszakadt a farsangi nagy jelenetezések szokása, addig a torockói farsangtemetés a turisták általi látogatottság révén válik évről évre népszerűbbé. Ahogy a nézők száma növekedik, úgy bővül újabb epizódokkal és válik egyre látványosabbá a kellék-tára.⁶³

Küllős Imola kutatásaiból⁶⁴ tudjuk, hogy szokásköltészetünkben a *vénleánycsúfoló* énekek már a XVI-XVIII. századi mulattató költészet népszerű alműfaját alkották. Íme egy példája a háromszéki Bereckből:

*Mostan leültömbe egy dolgot mondanék,
dolgom iránt arra igen reáérnék,
ha a fonó sereg meg nem haragudnék,
ha a fonó sereg meg nem haragudnék.*

⁶³ Keszeg 2014 (http://torocko.org/dl/Keszeg_Vilmos_Farsangtemetes.pdf) (2017.10.17.)

⁶⁴ Küllős 2001, 626. (http://epa.oszk.hu/02500/02518/00294/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2001_04_624-631.pdf) (2017.10.17.)

Közpéldába szokták a fonók mondani,
hétfőn, kedden, szerdán sohase jó fonni.
Azon a napokon nem jó matollálni,
mert az olyan fonal nem szokott megkelni.

Csütörtök éjjelre magyarázat vagyon,
hogy aki este fon, ördög örül azon.
Rettenetes zörgést támaszt a padláson,
sok üres orsókat hán bé az ablakon.

Pénteken kenderrel sohase jó bánni,
ki fon, keze-lába meg fog kucorodni.
Szombaton a guzsalyt úgy el szokták dugni,
hétfőn, kedden, szerdán érje meg keresni.

Ha én az orsót mindig dúdolgatom,
orsóm, guzsalyamot korcsomára hordom.
Még a matollám is áruba bocsátom,
borból szőtt istrángra magam felakasztom.

Ó, álmos Rebeka, ne szunnyodj a padkán,
jobb volna, farodot riszálnád a rokkán.
De anyád se kapott mint te, az orsócskán,
aluvásba meghót a száraz padocskán.

Farsang, farsang, de hiába télél,
hogy én a farsangon férjhez nem meheték.
Elszaggattam harminchárom pártát,
negyvenhárom szedettes rokolyát,
mégse láttam a lúgzóba gatyát,
s a gagyába csevegő madárkát.

Farsang, Alsósófalva, 2014, fotó: Ádám Gyula

*Ha még egyszer farsangot érhetnék,
lapiból egy csepszet⁶⁵ tennék,
pénzzel es egy legényt vennék,
úgy es férjhez mennék.⁶⁶*

Egy másik példa Lövétéről:

*Elviseltem harminchárom pártát,
kilencvenkilenc szederjes rokolyát,
mégsem láttam még a szapulómba gagyát.*

*némely leány még el sem érte a leányságot,
még es megtalálta a menyasszonyságot.*

⁶⁵ főköttő

⁶⁶ Gyűjtötte Sárosi Bálint, jelzet: ZTI MK 005-007, Magyar Népzenei Antológia 6. Kelet II. Székelyföld.

*A más pedig anyja a többinek,
férjhez menne, jaj, de nem kell senkinek.*

*Bárcsak egyszer legényeső lenne,
mert kifekünném az út közepire,
hogy egyet cseppenne a surcom szegire.*

*Mért es sorozzák a legényeket katonának,
hisz oda a vénemberek is jók volnának?
Soroznák be őket, s vinnék el azokat,
mert úgy es megunhatták már az asszonyokat.*
(Tókos Péterné Orbán Rozália)⁶⁷

A felvonulós szokások között találhatók azok a dramatikus játékok, amelyekben egy álbíróági tárgyalás nyomán halálra ítélik, majd kivégzik a telet jelképező bábút vagy álhalottat. A halottasmenetnek számos résztvevője van: pap, kántor, siratóasszonyok, kaszát vivő halál, halottvivők stb. A falu utcáin végigvonulva, helyenként meg-megállva tréfás jeleneteket rendeznek. A legvégén elégetik vagy vízbe dobják a farsangot, illetve telet jelképező bábót.⁶⁸

A Kászonokban (Impér, Altíz és Feltíz) húshagyókedden rendezik a *bikaütést*. A bikát játszó férfit beöltöztetik szalmafonatba, fejére káposztát főző cserépfazakat tesznek. A szarvak és a nyakba akasztott kolomp szintén elmaradhatatlan a bika jelmeztárából. A bikát a gazda kíséri, akinek balta van a kezében. Ezzel vágja fejbe a bikát, amikor a vásáros kupecsek nem akarják megadni az árát. Amikor a cserépfazék eltörik, a férfi kibújik a szalmafonatból, majd tűzbe dobják a bika bőrét jelképező szalmát.

⁶⁷ Gyűjtötte Vikár László 1962-ben, jelzet: XYZ_0002, MTA Zenetudományi Intézet. Publikált népzenei felvételek internetes adatbázisa (<http://db.zti.hu/24ora/mp3/4485c.mp3>) (2017.10.17.)

⁶⁸ Tátrai–Karácsony 1997, 63–64.

Farsang, Alsósófalva, 2014, fotó: Ádám Gyula

A tűz körül tánccal folytatódik a mulatság, majd a végén a hamut a vízbe, a patakba seprik.⁶⁹

A vetélkedő játékok egy része ügyességi versenyekből, másik része maszkos alakok küzdelméből áll. A *lúdnyak-szakítás*, illetve *tyúknyak-szakítás* ügyességet, erőpróbát igénylő vetélkedője volt a krizbai és barcaújfalusi legényeknek. Hamvazószerdán az utca fölé két egymással szemben álló ház között köteleket húztak, amelynek a közepére fejfelé felfüggesztettek 2-3 ludat, ill. tyúkot. A játékban részt vevő legények és fiatal házasemberek lóháton vágattak el a kötélet alatt. A cél az volt, hogy elkapják és kitekerjék a lúd vagy a tyúk nyakát. Akinek ez sikerült, az lett a győztes. Együtt fogyasztotta el a lúd vagy a tyúk húsból készített ételt a *guzsalyasháza*⁷⁰ tagjaival. Általában ő lett a legények vezetője is az adott évben.⁷¹

⁶⁹ András 1996, 137-143.

⁷⁰ fonó

⁷¹ Seres 1984, 379-380.

Farsang, Alsósófalva, 2014, fotó: Ádám Gyula

A böjt és a farsang párviadalát megjelenítő játék *Konc király és Cibere vajda küzdelme*. Cibere⁷² vajda jelképezi a böjti, míg Konc király vagy Sódor vajda a húsos, zsíros ételeket. Kibéden húshagyókeddre virradva a szülő így kiált be a házba: „»Cibre vajda Sódor vajdával a hajnalba összeverekedett, a karjáról a sok aranyperc, a markából a csonka kardja kiesett. Keljete fel gyermekek, szedjük össze az arany karpereceket és a csonka kardot, amit elejtett.« Kimennek a gyermekek, persze mire ki-
mennek, akkorra fel van öltöztetve két fából faragott ember; ezeknek a keze ki van fúrva és egy nagydarab oldalas van beledugva. A ruhájuk gombjai páncélból vannak, az aranypercek pedig kürtöskalácsok. A föld köröskörül be van terítve papírral és a papíron ugyanezek a tárgyak találhatók, amiket a gyermekek nagy örömmel szednek össze és visznek be a házba és örömmel mutogatják az édesanyjuknak és csodálatos meséket mesélnek

⁷² A cibere gabonából erjesztett savanyú lé, levesek savanyítására szokták készíteni.

Konckirály és Cibrevajda, Csíkmenaság, 2014, fotó: Ádám Gyula

*arról, hogy miként csapott össze Cibre vajda Sódor vajdával és hogyan szikrázott a csonka kard.*⁷³

A dúsgazdagolás vagy ördögbetlehemezés többszereplős misztériumjáték, melyben a bibliai Gazdag és Lázár példázatát⁷⁴ szedik párbeszédbe a gyergyói és udvarhelyszéki legények.⁷⁵

⁷³ Makkai–Nagy 1939, 192.

⁷⁴ Lk 16, 19–31.

⁷⁵ Tátrai–Karácsony 1997, 68–69. Lásd még erről a szokásról: Karácsony-Molnár 2016.

MÁRCIUS – Böjtmás hava

Gergely napja (március 12.)

I. Gergely pápát (509-604) ünnepeljük ezen a napon, aki iskolák alapítója, valamint a gregorián éneklés megalapozója volt, az iskolák patrónusaként tartják számon. A *gergelyjárás* eredete a középkorra vezethető vissza, amikor a diákéletnek szerves részét képezte, hiszen ezen a módon, adományokból gyűjtötték össze a diákok a tanuláshoz szükséges anyagi alapot és tanítóik számára a fizetséget.⁷⁶ A 17. századtól ez a szokás kibővült az új tanulók iskolába való toborzásával. A *gergelyjárás* a katonai toborzás mintájára történt. Ünnepléses öltözetük része volt a csúcsos süveg, szalagokkal díszített katonai csákó és a fakard. Énekükkel istenfő életre buzdítottak, bemutatták az iskolai életet, ismereteikről számot adtak, iskolába hívtak és adományt kértek.

A Brassó környéki csángóknál maradt fent nálunk legtovább, bár helyenként már csak iskolai kirándulásokkor énekelték el a szokásszöveget. Az alábbi két változat Tatrang és Pürkerecről való:

*Szent Gergely doktornak, híres tanítónak az ő napján
menjünk Isten szerint régi szokás szerint iskolába
adjanak, adjanak, dirib-darab szalonnát, véres-májast, kiskolbászt
melléje egy hat tojást
hogyan főzzünk egy rotytantást.*⁷⁷

*Szent Gergely doktornak, híres tanítónak neve napján
régiszerint menjünk Isten szerint iskolába
hol a szép tudományt, vegyetek adományt idvességre*

⁷⁶ Tátrai–Karácsony 1997, 71., A rotytantás jelentése rántotta, tréfásan.

⁷⁷ Gyűjtés: Jagamas János, Tatrang (Brassó), 1958. augusztus 21., Jelzet: Mg0238-01, FAM15032, Jagamas János Népzenei Gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archivumában

*nem jó tudatlanul felnőni parasztul ez világra
mert úgy emberségre nem mehetünk tisztre az országba.*⁷⁸

Sándor, József, Benedek napja (március 18., 19., 21.)

*Sándor, József, Benedek
Zsákban hozzák a meleget.*

Ez az időjárásjósló mondóka az egész magyar nyelvterületen közismert. Úgy tartották, hogy József napján szólalnak meg a madarak először, de a fecskék visszatérése is erre a napra tehető. A gyermekek az első fecske láttán abban a reményben, hogy azon a nyáron ne legyenek szeplősek, a következő mondókát mondták:

*Fecskét látok,
Szeplőt hányok.*⁷⁹

Szilágyságban a Sándorokat megénekelték:

*Éljen, éljen, akinek most tiszteletére
eléjöttünk, összegyűltünk köszöntésére!
Sándor neve napjára, felderült hajnalára,
egészségben, békességben várt órájára.*

*A szerencse feltekintsen, legyen védelme!
Messze földön híres legyen becsületére!
Jó hír szárnyára üljön, mások felett repüljön!
Szépségének s termetének más is örüljön!
(Nagydoba)*⁸⁰

⁷⁸ Gyűjtés: Jagamas János, Pürkerec (Brassó), 1958. augusztus 20., Jelzet: Mg0237-15, FAM 15026, Jagamas János Népzenei Gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archívumában

⁷⁹ Gazda 1980, 188.

⁸⁰ Almási 1979, 210.

Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.)

Jézus Szentlélektől való fogantatásának a napja. Az analógiás mágia lehet az alapja annak a szokásnak, hogy ez a nap a gyümölcsfák oltására és szemzésére alkalmas nap. Úgy tartja a hiedelem, hogy azt a fát, amelyet ilyenkor oltanak, nem szabad levágni vagy letörni, mert vér folyna belőle, vagy valamilyen szerencsétlenség történne.⁸¹

⁸¹ Tátrai–Karácsony 1997, 78.

ÁPRILIS – Szent György hava

*Áprilisnak bolondja,
felmászott a toronyba.
Megkérdezte, hány óra?
Fél tizenkettő,
bolond mind a kettő.*

Ez az április elsejei mondóka általánosan elterjedt mindenütt. Bolondot járatni sokféle szokás volt és rendkívül ötletesek voltak benne az emberek. Legfőképpen a gyermeki, kiskamaszi hiszékenységet, gyanút-lanságot használták ki, így küldhették el a kisebbeket szűnyogsírért, esernyőmagért, hegedűbillentyűért stb. Az elbolondítottat és a bolondítót egyaránt csúfolják:

*Csiribiri, vak veréb,
A bolondot küldd elébb!⁸²*

A népi gazdálkodásban ezt a napot nem tartották vetésre alkalmasnak, mert nem lenne szerencsés a termés.

Szent György napja (április 24.)

Ősi tavaszkezdő nap, amely Európa-szerte gazdag hiedelmekben és szokásokban. Már a rómaiaknál pásztorünnep volt, paliliát⁸³ ünnepeltek, ennek a hagyománynak a továbbélése mutatható ki a hazai állattartási szokásokban is. Róheim Géza szerint Kelet és Nyugat folklórájának az a vízvázlasztó vonala, hogy a tavaszi évkezdő szokások május elsejére vagy Szent György napjára esnek-e.⁸⁴ Ettől kezdve lehet mezítláb járni

⁸² Gazda 1980, 194.

⁸³ A rómaiaknál divatos ókori pásztorünnep, melyet április 21-én ünnepeltek, Pales istennő, a pásztorok, nyájak, mezőgazdák és vincellérek patrónusának tiszteletére.

⁸⁴ Róheim 1990, 263.

Juhmérésre hajtják a juhokat, Méra, 2010 (a szerző saját fotója)

és a földre ülni.⁸⁵ Szent György napja az állatok kihajtásának első napja. Ezért számos szokás, hiedelem fűződik annak módjához, ahogyan az állatok egészségét, szaporaságát és tejhozamát igyekeztek serkenteni és biztosítani. Mindennek nagy jelentősége volt, még a vesszőnek is, amellyel az állatokat először kiterelték. Általánosan elterjedt szokás volt kihajtáskor, hogy a kapu küszöbéhez láncot tettek, azon keresztül kellett menniük az állatoknak, hogy egyben maradjanak, mint a lánc szemei⁸⁶, védve legyenek a vadállatok támadásától és az *elkárosodástól*⁸⁷. Azt az állatot, amelyik megbotlott vagy felrúgta a láncot, nem engedték ki a legelőre, hogy ne essék kár benne. Az istálló kijáratára zöld ágakat, kakastollat tűzdeltek, volt, ahol megkenték fokhagymával vagy füstöléssel igyekeztek megállítani a rontást. Pálpatakáról származik a következő lánctevő mondóka:

⁸⁵ Barabás 2010, 82.

⁸⁶ Seres 1984, 406.

⁸⁷ elpusztulástól

*Láncot a küszöbre,
csingi-lingi-lánga,
hogy mind visszatérjen!
Farkasoknak foga
hozzájuk ne férjen!
Nőjön fű előttük,
dög ne járjon köztük.*⁸⁸

A székelyföldi falvaktól eltérően⁸⁹ Mezőségen és Kalotaszegen más tejelosztási és feldolgozási rendszer működik. Itt a Szent György napján (vagy ahhoz közel eső kitűzött napon) kifejt tejmenyiség alapján határozzák meg, hogy egy gazda milyen sorrendben és mennyiségben kapja meg az őt illető, fejős juhai után járó jussát.⁹⁰ Ezt a napot Mérában nagyobb ünnepnek tartják a lakodalomnál, „mert lakodalomkor nem minden családtag jelenik meg, csak a szülők s a nagyobb gyerekek. Itt a legöregebbektől a legfiatalabbig mindenki jelen van”⁹¹. Szombati napon a pakulár kihajtja a turmát⁹² a mezőre, ahova elkísérik a falubeli legények és gazdák. Egész éjjel ottmaradnak, együtt őrizni a juhokat. Közben énekelnek, pálinkáznak. Vasárnap reggel énekszóval vonulnak be a faluba kifordított bundákban, felbokrétázott kalapokban. Időnként megállnak, eljárnak egy-egy legényest. Ahogy haladnak végig az utcán, mindenhol bőségesen meglocsolják őket vízzel, „*hogyan legyen a nyáron sok eső, sok jó idő és a juhokban legyen sok tej.*”⁹³

A juhokat behajtják az *elsőgazda*⁹⁴ udvarába, szigorú felügyelet mellett megfejik, gondosan bevezetve az adatokat egy füzetbe. A juhmé-

⁸⁸ Barabás 2010, 205.

⁸⁹ Itt a gazdák Szent Györgytől Szent Mihályig megfogadják a juhászt, aki azoknak minden fejős juh után jól meghatározott mennyiségű ordát, sajtot ad.

⁹⁰ Pozsony 2006, 244.

⁹¹ Vasas–Salamon 1986, 149.

⁹² Rom. turmă, jelentése nyáj, sereg.

⁹³ Vasas–Salamon 1986, 148.

⁹⁴ Akinek a legtöbb fejősjuha van és a legtöbb tejet fejte előző évben.

Énekszóval vonulnak be a faluba, Méra, 2010 (a szerző saját fotója)

rés mulatsággal zárul. Magyarlónán⁹⁵ a mérést a falu melletti határban végzik. A gazdák fülig földbe ássák fejőfazekukat, amelyben víz és egy *borostyánág*⁹⁶ van. Felszólításra kiöntik belőle a vizet és *bepreckelik* a körülállókat, mondván: *Isten adjon sok tejet*, majd a kalapjukba tűzik.

Mérés után csoportokba verődve esznek-isznak a gyepen és táncolnak. Egy idő után, amikor már mindenki felszabadult, a férfiak felkapnak egy-egy asszonyt, a komájuk feleségét, soha nem a sajátjukat, és legurulnak vele a domboldalon, *henderikáznak*⁹⁷. Ilyenkor megengedett, szinte elvárt az ölelgetés, fogdosás.⁹⁸ A mulatság egész szombati napon tart, vasárnapig, amikor kialakítják a mérésnél feljegyzett adatok alapján a sorra kerülés rendjét meghatározó tejlístát.

⁹⁵ Magyarlónai vonatkozásban lásd még: Szabó 2002.

⁹⁶ Orgonaág – a friss, fiatal zöldágból erőátvitelen keresztül történő termékenységvárázslás eszköze.

⁹⁷ Termékenységvárázsló funkciója van, a betegséget megelőző, elhárító, bőséget elősegítő szerepe van a földön való meghengergőzésnek.

⁹⁸ Vasas–Salamon 1986, 147–150.

*A fejesre várva, Méra, 2010
(a szerző saját fotója)*

Egy másik jellegzetes szokás Magyarlónán az asszonymulatság, melyre vasárnap este kerül sor. Ez a zártkörű mulatság nem csak juhméréskor, hanem farsangkor is szokás, *pótolásnak* vagy *pótlásnak* nevezik. Ilyenkor, ha a zenészen kívül valamelyik férfi belép az asszonyok közé, odahajtja a kíváncsisága, körülveszik, megpróbálják levetkőztetni, majd kiteszékelik a szobából. Erre a néhány órára érvénytelenné válik számos törvény, ideiglenesen szembe lehet helyezkedni velük.⁹⁹

A juhokat óvó-védő Szent György-napi rítusoknak elsősorban a gazdasági hátterük volt jelentős. Ez több módon is kifejeződhetett a pásztorélet gyakorlataiban, ugyanakkor művészi formában is tükröződhetett, különböző folklóralkotásokban. Az elveszett juhait kereső pásztor típusú zenés, táncos, dramatikus népszokás is ehhez a juhászünnephez kapcsolódott. Első írásos említését a Balassi Bálint 1585-1589 között keletkezett *Régi szerelmem nagy tüze hamuvá vált* kezdetű énekének dallamjelölésében találjuk: *arra az oláh nótára az mint az eltévedt juhokat siratja volt az oláh leány*.¹⁰⁰

A juhait kereső pásztor mozzanatai, szerkezetének felépítése és legjellegzetesebb formai sajátosságai a következők: a pásztort (sokszor *oláh-leányt*) megszemélyesítő személy elveszett juhait, kecskéit (juhát, kecskéjét) siratja és keresésükre indul. Ezt a részt bánatos dallam fejezi ki.

⁹⁹ Szabó 2002, 93-95.

¹⁰⁰ Pozsony 2000, 49.

Keresés közben több olyan tárgyat vagy jelenséget észlel (szikla, bokor, szenes csutak, felhő stb.), amely megtéveszti. Azt hiszi, hogy a nyáját (állatot) találta meg, ezért örömeiben táncolni kezd. Közelebb érve látja, hogy tévedett, csalódásában újra keseregni kezd. Végre megtalálja a nyáját (állatot), örömeiben táncra perdül. A juhok keresése közben felbukkanó különböző nehézségek, tévedések többször ismétlődhetnek. Az egyes változatok epizódjait olykor különböző hangulatfestő dallamok fejezik ki. Például a magyarlónai változatban:

A dallam (keserves)

„*Hát most kiment, el az Erdőfűbe*”

A dallam (keserves) folytatása

„*Gondolta, hogy ott vannak a juhak így magába*
és akkor visszahozza. Csak mind bokrokat látott
és akkor elkezdte magába”

A dallam (keserves) folytatása

„*Látott valami butykokat ott*”

B dallam (szapora)

„*Semmi nem volt ott*”

A dallam (keserves)

„*Hát most meglátta direkt a juhakat*”

B dallam (szapora)¹⁰¹

Szent György napját a néphit alkalmasnak tartotta a földbe rejtett kincs, az elásott pénz keresésére, melyről úgy hitték, hogy minden hetedik évben Szent György-napkor lángot vet. Úgy vélték, hogy csak azt a kincset szabad elvenni, amelyiknél az őszember¹⁰² örködik és azt csak táltos tudja megtalálni, aki hetediknek született legény és még szűz. Azt a kincset, amely mellett az ördög örködik, nem szerencsés elvenni, mert

¹⁰¹ Pesovár 1983, 96.

¹⁰² Hiedelemként. Meghatározatlan figura, amely a kísértet szokásos jellemzőivel rendelkezhet. Magyar Néprajz VII., <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/369.html> (2017.10.19.)

az ördög lelket követel. Az éjfél előtt kigyúlt pénzt sem szerencsés elvenni, mert az el van átkozva.¹⁰³

Ezt a napot a magyar néphit rontásra, varázslásra alkalmas időpontnak tartotta, melynek jellegzetes megnyilvánulása a harmatszedés. Harmatot szedtek a tejhaszon érdekében. Szakadáti elbeszélés szerint Szent György éjjelén lepedővel szedték fel a harmatot a mezőről és otthon a tehenekkel megittatták.¹⁰⁴

Az ágynemű szellőztetését tiltják ezen a napon különböző okokra hivatkozva, a Gyimes-völgyi magyarok szerint például sok égzengés lenne. Ugyanott azt tartják, hogy aki ezen a napon megfürdik a szabadban, egész évben nem lesz rühes.¹⁰⁵ Sóvidéki hiedelem szerint, aki ilyenkor hólében megmosakszik, egész évben nem fog meghűlni és nem lesz kelése. Az ekkor fogott kígyót szerencsekígyónak tartják. Aki levágja annak fejét és megszáritva a nyakában hordozza, egész évben kísérni fogja a szerencse. Ha a kígyó hamuját a disznók ételébe keverik, akkor azok nem lesznek betegek. Ha a kígyó porát gyógyfüvekből készült kenőccsel összekeverik, különböző állatbetegségek kezelésére és megelőzésére alkalmazhatják.¹⁰⁶

Általánosan ismert az e naphoz fűződő naphívogató gyermekdal:

*Süss fel nap,
Szent György nap
kerted alatt két kis bárány
majd megfagy.
Eredj fel az égbe,
kérd ki a kis kulcsot
zárd be a hideget,
ereszd ki a meleget.
(Szalacs)¹⁰⁷*

¹⁰³ Seres 1984, 406.

¹⁰⁴ Barabás 2010, 84.

¹⁰⁵ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/110.html>

¹⁰⁶ Barabás 2010, 85.

¹⁰⁷ Faragó 1982, 139.

Búzaszentelés, Csíkszentdomokos, 2014, fotó: Ádám Gyula

Határjárásra, határjelek felújítására, a kutak tisztítására ilyenkor is sor kerülhetett, mely a húsvéti szokásokkal mutat rokonságot¹⁰⁸.

Márk napja (április 25.)

Római katolikus közösségekben ezen a napon van a búzaszentelés, melynek hagyománya az ókori rómaiak szokásaiban gyökerezik. A búzaszentelés szertartásában résztvevők zászlókkal felszerelve, énekelve kivonulnak a határra és a jó termésért, a csapások elkerüléséért imádkoznak. A szertartás végén a pap megszenteli és megáldja a búzavetéseket.¹⁰⁹ A szentelt búzának óvó-védő szerepe volt, használták imakönyvbe téve, ablakra, zászlórúdra kötözve. A *perémesről*¹¹⁰ Udvarhelyszék református népe azt a hagyományt emlegeti, hogy a hívek még

¹⁰⁸ Lásd: húsvét.

¹⁰⁹ Barabás 2010, 85.

¹¹⁰ „A perémes életfára emlékeztető székelyföldi lakodalmi kalács.” Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0067/unnepiki0067.html> (2017.10.17.)

a katolikus világban *búzaszentelővasárnap*, vagyis a Márk napját követő vasárnap, a körmenettel kivitték a mezőre, hogy a pap a zsenge búzával együtt már a gyümölcsét is megszentelje. Voltak, akik a háznál, sokáig megtartották, szentelményként. Mások lakodalom alkalmával az új párnak vitték ajándékba, hogy kezdődő életükön áldás legyen.¹¹¹

Húsvét

A húsvéti ünnepkör a húsvétvasárnapot megelőző virágvasárnappal kezdődő és fehérvasárnappal záruló kéthetes időszak. Mozgó vagy *sá-toros ünnep*, melynek időpontját 325-ben a niceai zsinat a tavaszi napéjegyenlőséget (március 21.) követő holdtölte utáni első vasárnapban állapította meg, vagyis a március 22. és április 25. közötti időszakra eshet. Húsvéti népszokásaink egy része egyházi eredetű, ilyenformán a feltámadáshoz kapcsolódik, más része pedig a tavaszhoz fűződik. Ünnepeünk magyar elnevezése arra utal, hogy a nagyböjt elején *elhagyott* húst a feltámadás napjától újra magukhoz *vehetik* a hívők.

Az előkészületi idő, a **nagyböjt** hamvazószerdától húsvét vasárnapig tart Jézus 40 napi kinszenvedésének és böjtölésének emlékére. A hamuszórás vagy hamuhintés a bűnbánat ősi jelképe, mely az egyházi szertartásban a 12. századtól vált általánossá.¹¹² Erre az időszakra a visszafogottság, a befele fordulás jellemző. Tilos lakodalmakat, bálokat, zajos multságokat tartani, a zsíros, húsos ételek fogyasztása kerülendő.

Virágvasárnap

Jézus Jeruzsálembé való bevonulásának emlékünnepe a húsvét előtti vasárnap. Ezen a napon barkát szentelnek, melyet régebb felhasználtak

¹¹¹ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0067/unnepiki0067.html> (2017.10.17.)

¹¹² Tátrai–Karácsony 1997, 82.

Húsvétra, Külsőrekecsin, 2014, fotó: Ádám Gyula

rontás ellen, gyógyításra, mennydörgés, villámlás elhárítására. Kalotaszegen virágvasárnap kimennek a fiatalok virágot szedni¹¹³.

Nagycsütörtök

Jézus elárultatásának és elfogatásának napja. Ilyenkor spenótot, friss csalánból készült főzeléket ettek a jó termés reményében, de még a csirke-k ételébe is friss zöldet keverték. Ezzel a nappal kezdődőena feltámadás napjáig elnémulnak a harangok, vagyis *a harangok Rómába mennek*. Helyettük általában egy erre a célra használt faszerkezettel, vagy más faeszközökkel kerepelnek, kelepelnek¹¹⁴. Kézdikőváron a kisebb gyermekek *Pilátust kergettek*, vagyis egy cséphadaró-szerű fával csapdosták

¹¹³ Vasas–Salamon 1986, 134.

¹¹⁴ Ehhez hasonló a románság körében használatos faharang, vagy tóka, ami egy faállványra felfüggesztett deszka, fatábla, vaslemez, amit két verővel ütnek, és hangjával adnak jelt meghatározott tevékenységre, hírek továbbítására. Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-15.html>(2017.10.17.)

a templom melletti földet.¹¹⁵ A templomokban a liturgia része az *oltárfosztás*, amikor az oltárról eltávolítanak minden díszesebb textíliát, kegyzereket, virágot. A nagyböjti keresztúti ájtatossággal a hívők földézik Jézus keresztútjának történeteit. A stációk végigjárása segíti az átélést és azonosulást a szenvedő Jézussal. A megfelelő fölkészültséggel végzett keresztúti ájtatosság teljes búcsúval, vagyis a bűnök alóli feloldozással, a bűnök elengedésével jár.¹¹⁶

Nagypéntek

A legszigorúbb böjt napja. Ezen a napon még a protestáns vallásúak is böjtölnek és általános munkatilalmi napnak tartják. Kalotaszeg egyes falvaiban ezen a napon háromszor is ruhát cserélnek. Reggel feketealjú, délben kék vagy zöld aljú bagaziában¹¹⁷, este pedig fekete szőrszoknyában mennek templomba a lányok, asszonyok.¹¹⁸ A jellegzetes böjti ételek ilyenkor a főtt vagy pattogatott kukorica (*kokas*), paszuly, olajos krumpli, *kakastejes puliszka* (az aszalt szilvát vagy más gyümölcsöt megfőzték vízben és tej helyett azt mertek a puliszkához)¹¹⁹, *mákoslőnye*¹²⁰, *bagolytüdő*¹²¹, *csík*¹²², stb.

A víznek betegséghárító, tisztító, termékenységaróztó erőt tulajdonítottak, ami ezen a napon hangsúlyosabb szerepet kapott. Úgy tartották, hogy aki nagypénteken napfelkelte előtt megfürdik, azon nem

¹¹⁵ Pozsony 2015, 122.

¹¹⁶ Magyar Katolikus Lexikon: <https://goo.gl/DhXMuw> (2017.10.17.)

¹¹⁷ Bagazia vagy muszuly: elől végig nyitott, klottból vagy más anyagból varrt speciális kalotaszegi szoknyaféle. Fő jellemzője, hogy alsó sarkainál az övbe felakasztva viselik. Ezáltal a kötény és a muszuj kihajló szegése között kétoldalt kilátszik az alsószoknya, ill. ing díszes oldalvarrása. A muszuj a szoknyának gyakorlati célú, munka közben történt felaggatásából alakult ki és merevedett meg az ünnepi viseletben is a 19. sz. folyamán. A 20. sz. közepén is él Erdély és a Felföld több helyén. Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1953.html>, (2017.10.17.)

¹¹⁸ Vasas–Salamon 1986, 136.

¹¹⁹ Tordaszentlászló, Enyedi János, saját gyűjtés 2017 húsvétján.

¹²⁰ mákos guba

¹²¹ aszalt gyümölcs

¹²² hosszúra nyújtott, nudli-szerű készítmény

Virágvasárnapi pimpószentelés, Csíksomlyó, 2015, fotó: Ádám Gyula

fog a betegség és még szép is lesz. A nagypénteken hajnalban hozott vizet *aranyosvíznek*¹²³ nevezték és szóvalan kellett hozni (vagyis sem menet sem jövet nem volt szabad megszólalni), mert csak úgy volt hatása. Kalotaszegen a katolikus Bácsban így magyarázzák: „Ezt a régi öregek így mondják, hogy ez gyógyítja a sebeket azért, mert nagypénteken Jézus is akkor szenvedett. Mindenféle sebre jó. (...) Ahogy folyik a víz, ahogy menyen lefelé, úgy kell meríteni, nem szemben. (...) Aznap reggel az egész család abban mosdott szappannal. Rendre, mindenki. Először a gazda, majd az asszony, a gyermekek.”¹²⁴ A néphit vallásos magyarázatot is fűzött a szokásokhoz. A folyóvíz mágikus erejét sokfelé magyarázták azzal, hogy azért hasznos nagypénteken a mosakodás, mert Jézust, mikor a katonák kísérték, beletaszították a Cedron patakba, amitől az megszentelődött.

¹²³ Az újévi aranyosvíztől abban különbözik, hogy ezt nem isszák meg. Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-325.html> (2017.10.17.)

¹²⁴ Vasas–Salamon 1986, 136.

*Nagypénteken mossa holló a fiát,
Ez a világ kígyót, békát rám kiált.
Mondja meg hát ez a világ szemembe,
Kinek mit vétettem én életembe.*¹²⁵

Általánosan dologtiltó nap. Tilos tüzet szítani, kenyeret sütni, ezen a napon nem is moshatnak, mert a ruha viselőjébe villám csapna, de se nem szőhetnek, se nem fonhatnak, és nem is varrhatnak. Az állattartással kapcsolatos munkák is tilosak. Moldvában a lovakat be sem fogják nagypénteken, mert úgy tartják, hogy akkor megbetegednének.¹²⁶

Nagyszombat

Katolikus közösségekben általánosan elterjedt szokás a *szentsír-állítás*.¹²⁷ A szentsírt legtöbb vidéken vallásos asszonyok díszítik fel nagypénteken. Több faluban a pap, az egyháztanácsosok vagy a harangozó feladatkörébe tartozik. Az 1989-et megelőző időszakban a szentsír állításának burkolt nemzeti identitást kifejező szerepe is volt. Környékét rendszerint piros-fehér-zöld színű virágokkal ékesítették.¹²⁸

Szombatról vasárnapra virradóra vagy húsvétvasárnap kerül sor a *határjárásra* vagy *határkerülésre*, mely szokás abból áll, hogy tapasztaltabb idős emberek és fiatalok együtt kerülnek meg a település határát. A földterületek megkerülése során ellenőrzik a fiatalok által még az ünnep előtt megújított határjelek épységét és a legfiatalabbakat testi fenyítésben részesítik, hogy halálukig emlékezzenek a faluközösség birtokainak kiterjedésére és végpontjaira.¹²⁹

¹²⁵ Bogdán, 2003, illetve: Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/05100/05134/html/rmm0008.html> (2017.10.17.)

¹²⁶ Tátrai–Karácsony 1997, 95.

¹²⁷ Jézus jeruzsálemi sírjának utánképzése, a sziklasír kőpadján fekvő, gyolcsba göngyölt halott Jézus Krisztus templomi megjelenítése. Nagyszombaton éjjel eltüntetik a korpuszt és marad a sírban a gyolcs. Feltámad Krisztus. Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/S/szents%C3%ADr.html> (2017.10.17.)

¹²⁸ Pozsony 2000, 17.

¹²⁹ Pozsony 2000, 40.

*Szentsír, Bogdánfalva,
1949-1952, fotó: Kós Károly,
KJNT_00103*

*Húsvéti határkerülés, Csíkmadéfalva,
1930-as évek, fotó: Vámszer Géza,
KJNT_11508*

Húsvétvasárnap

Ezen a napon jellegzetes ételeket ettek és esznek ma is országszerte. A húsvéti sonkát, báránysültet, kalácsot, tojást és bort a katolikus hívők egy kosárban letakarva elviszik a templomba megszentelni, rendszerint a hajnali misére. A szentelt ételek maradékát, akárcsak a karácsonyi morzsát sokféle módon felhasználták. Vigyáztak, hogy egyetlen darabkája se vesszen kárba, még az abroszt is összehajtogatták, és a rajta levő morzsákat a tűzbe rázták.¹³⁰

A *zöldágtevés* vagy *fenyőágazás* ideje legtöbb helyen a húsvét. A két világháború közti időben az udvarló legények választottjaik kapuját fenyőággal díszítették fel, amire piros tojást, színes szalagokat és papírokat aggattak szerelmi ajándékként. Sóvárádon a legények levágták a fenyőhegyet az erdőben, s azt a leány anyja díszítette fel minden széppel. Más falvakban titokban tették a kiszemelt lány kapujára a feldíszített zöldágot, s az csak találgathatta, hogy ki lehetett, mert a legény csak öntözéskor árulta el. Az ügyesebb, szemrevalóbb leányoknak egyszerre

¹³⁰ Barabás 2010, 72.

Húsvéti határkerülés, Csíkszentdomokos, 2014, fotó: Ádám Gyula

Húsvéti határkerülés, Csíkrákos, 2014, fotó: Ádám Gyula

többet is tettek, de ugyanakkor ügyelni kellett, hogy nehogy valamelyik legény viccből vagy irigységből ellopja. Az így kapott zöldágot a leány szintén szerelmi ajándékkal viszonzta: piros tojással és hímzett zseb-kendővel.¹³¹ Alsó- és Felsősófalván szürkületkor teszik fel a feldíszített zöldágakat, és amíg azt az apjuk felszegezi a leány tornáczára, addig bent a házban a legények verset mondanak:

¹³¹ Barabás 2010, 74-75.

Húsvéti ételszentelés, Csíksomlyó, 2015, fotó: Ádám Gyula

*Fenyőágot hoztam, elfogadják-e?
Ha nem fogadják, máshova viszem.
Ha elfogadják, úgy örüljön a kislány,
mint a zöld ág a tornác fejfáján.
(Felsősófalva)¹³²*

Moldvában tavasszal tilinkót készítették, általában fűzfa háncsból. „Tavasszal elig várják, s akkor tuggyák, hoty tavasz van, mikar a ficfából tyilinkát csinálnak. S úgy pedig, ha nagybőjt van, úgy manták az öregek, hogy aggyig ne fujjanak a tyilinkába ety se, ha úgy akarják,

*Húsvéti ételszentelés, Komorzán
(Máramaros), 1976,
fotó: Szabó Tamás, KJNT_07296*

¹³² Barabás 2010, 192.

hogy a hótak tuggyák, hogy immá tavasz van, s a husiét reggelje. Tyilinkát csinának, husiét regveljén fúnak a tyilinkába legelőbbször, hoty tuggyák meg e hótak, s örvengyenek, hoty tavaszt értünk, s husiét reggeljit megértük, Jézus feltámadása napját”. (Klészse, Lőrincz Györgyné Hodorog Luca)¹³³

*Mondd meg nekem kicsi madár,
miko' leszen nyár?
Megmondom én neked lányom
miko' leszen nyár.*

*Húsvét után tavasz világ,
még aztán jó nyár.
Húsvét után tavasz világ,
még aztán jó nyár.*

*S e madárkák esszegyülnek,
szépen zengedeznek,
Csak az árvák keseregnek,
ők nem énekelnek.*

*S e hótak es arról hallják,
nekünk tavaszunk jött:
S e hótak es arról hallják,
nekünk tavaszunk jött:*

*Kicsi bárán bőgéséről,
tilinka szólásáról.
Kicsi bárán bőgéséről,
tilinka szólásról.*

*Tavasz, tavasz, genge tavasz,
mindent megújítasz,*

¹³³ Pávai 2008, http://folkradio.hu/folkszemle/pavai_cserebogar/index.php. (2017.10.17.)

Húsvét, Csíksicsó, 2014, fotó: Ádám Gyula

erdőt, mezőt beborítasz,
engem szomorítasz.
(Lujzikalagor)¹³⁴

Szentgericén szokás volt a *didergés*. Azok vettek részt benne, akik előző éjjel a határkerülésen. Előre megállapított helyekre mentek *dide-regni*, kigúnyolni mindazokat, akiknek bizonyos hibájukról, vétségük-ről, rossz szokásukról volt tudomásuk. Így például a teherben maradt lány házánál, pokoli zaj közepette, éles, elferdített, nyávogó hangon mondták ki annak „bűnösségét”, ezzel adva hangot nemtetszésüknek. A *didergők* este 9 és 12 óra között jártak. Ahol tolvaj lakott, „tömlöcöt” vittek ajándékba, rossz jegyzőnek segédet, hanyag papnak keresztelni való gyermeket, részeges kántornak pálinkát, bukott embernek váltót, lúdtolvajnak libát kívántak stb. *Didergésükért* a házigazdától tojást kaptak, amit közösen gyűjtöttek össze.¹³⁵

¹³⁴ Gyűjtötte: Kallós Zoltán 1980-ban, jelzet: AP 13321f, MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Archívuma

¹³⁵ Molnár 1939, 27-28.

Kakaslövés, kakasütés

A húsvéti *kakasütés* vagy *kakaslövés* nem csak ilyenkor, hanem más ünnepekhez kötöten is fellelhető, mint például farsangkor, lakodalmokban vagy aratáskor. Ujváry Zoltán tanulmányában¹³⁶ arra a következtetésre jut, hogy a szokás archetípusa¹³⁷ az aratási kakasütés, melyben a kakas a gabonaszellem, a termékenység szimbóluma. A tavaszi szokásokban a kakaslövés vagy -ütés szokásának jelentése az elmúlt év, a tél megsemmisítése, valamint az újjászületés. A magyar szokásköltészetbe a 18. században került át a szászok, illetve a szlovákok közvetítésével.¹³⁸ Ezzel magyarázható az a tény, hogy hazai szokásvilágunkban a szászok lakta településeken található meg: Zselyken, Oltszakadátan és Apácán a mai napig élő szokás. Apácán a 20. század közepétől kezdődően húsvétvasárnap tartják. 13-14 éves fiúgyermekek kakaslövés előtt egy héttel végigjárják a falut, hogy kakast vásároljanak. Az énekes adománygyűjtésnek tulajdonképpen az a célja, hogy hírül adják a faluban az eseményt, mert az ehhez szükséges három-négy kakast a közösen összepótoló pénzből vásárolják:

*Adjanak egy kakast
 hogy vakarjon garast,
 adjanak egy récét,
 hogy mondjon ábécét
 adjanak egy tyúkot,
 hogy vakarjon murkot!
 Adjanak egy ludat,
 hogy mutasson utat!
 Van-e kakas eladó?
 Költsön belé a rigó,
 öreganyó!¹³⁹*

¹³⁶ Ujváry 1961

¹³⁷ ösképe

¹³⁸ Lásd erről: Pozsony 1998.

¹³⁹ Seres 1984, 395-396.

Kakasütés, Oltszakadát, 2013, fotó: Ádám Gyula

Húsvétvasárnap délben gyülekeznek és tréfás veszekedéssel, dramatikus formában búcsúztatják a kakast. A búcsúztatót az egyik legény a kakas nevében mondja el:

*Átkozott legyen a szakács, aki minket
a fővő fazékban meg-megkeverintget,
húsunkból, combunkból zsíros lé ne főjön,
szalonna melléje sehonnét se jöjön.
Ha laskával főzik, az ragadjon össze
legyen egy nagy, hosszú hárskötél belőle.
Ha árpakásával főznék, akkor is ragadjon össze,
legyen olyan, mint egy kilencvenesztendős bivalynak a bőre
mi inkább akarnánk, tormásnak főzzenek,
hogy mikor ennének, szemik könnyezzenek.¹⁴⁰*

¹⁴⁰ Seres 1984, 402.

Kakasütés, Oltzszakadát, 2013, fotó: Ádám Gyula

A dramatikus játékot a célbalövés követi: az életnagyságban felrajzolt kakas képére lőnek. Az lesz a győztes, aki a céltábla közepén levő pontot találja el. Őt az esti lakomán a főhelyre ültetik, ő kapja a kakas combját, máját és szívét.¹⁴¹

Oltzszakadátón a kakasütés tánccal egybekötött multság. A kakast a *tánckörtől* száz lépésre, egy oszlophoz kötik ki és a legények sorra ütögetik. „Az öreglegénynek táncát megszakítva, háromszor is rá kell ütnie a kakasra. Harmadszor már nagyobbakat sújt rá s utána futásnak ered egy körülbelül négyszáz méterre fekvő, kijelölt célhoz. Amikor az öreglegény harmadszor üti a kakast, a többi legény is otthagyja a táncot, utána ered...versenyezve, hogy ki lesz első a célnál. Amelyik legény elsőnek ér a célhoz, az a győztes. A többiek a vállukra veszik, s úgy viszik a faluba nagy kísérettel... Este a táncnál az ifjúság közös vacsorán fogyasztja el a kakaslevest.”¹⁴²

¹⁴¹ Tátrai–Karácsony 1997, 100.

¹⁴² Vámszer 1940, 121-122.

Zselyken a *kakasbanda* 10-12 főből áll. Ők egy erre a célra kijelölt kertben kötik ki a kakast, majd rendre mindenki 100 méter távolságról egy-két lövéssel megpróbálja eltalálni. Aki eltalálja, az a kakas tollát a kalapjába tűzheti. Abban az esetben, ha élve marad a kakas, akkor a *kakasbanda* tagjainak bekötött szemmel kell eltalálnia mogyorófa pálcával, ami legtöbbször nem sikerül.¹⁴³

Húsvéthétfő

A sóvidéki falvakban húsvét vasárnapról hétfőre virradóra jártak a *hajnalozók*. Ez a szokás az öntözésnek volt egy szervezett, csoportos formája. Hajnalozni a katonaviselt legények mentek előbb, majd utánuk a fiatalab-bak. A leányok kapujánál zenéltek, énekeltek, s ha a leány fogadta őket, akkor három szál meggyújtott gyufával adta tudtukra. Egy beköszöntő vers után a legények bementek, megtáncoltatták a leányt és az anyját, és az adományként kapott piros tojásokat, liter bort egy kosárba összegyűjtötték és később közös mulatságot rendeztek belőle. Azt a leányt, aki a hajnalozókat nem engedte be, közös megegyezésre hosszú ideig nem kérték fel a táncban, vagy csúfságból egy felkérte, majd a többiek kézzől kézre adva legvégül otthagyták magára.¹⁴⁴ A lányok kitáncoltatása általános elterjedt büntetési és megszégyenítési forma volt.¹⁴⁵

Húsvéti locsolás

A **húsvéti locsolás** a víz tisztító és gyógyító erejébe vetett hiten alapszik. Gyakorlatában ősi pogány és keresztény elemek keverednek. Valamikor *vízbevető hétfőnek* nevezték ezt a napot, ami a locsolás egykori módjára utal, ilyenkor ugyanis a lányokat kúthoz vagy vályúhoz

¹⁴³ Magyarósi András, Zselyk. Gyűjtötte: Jagamas János, jelzet: FAL05562, Jagamas János Népzenei Gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archívumában.

¹⁴⁴ Barabás 2010, 77-78.

¹⁴⁵ „Ha a leány visszautasította a legény táncra kérését, de mással elment táncolni, akkor a legények összefogtak. Lepénzelték a zenekart, amely alkalomadtán körülvette a leányt, s a Rákóczi-induló vagy más marsdallam muzsikálása mellett a kijáráthoz szorította, ott kezébe gyakran seprűt nyomtak és kilökték az ajtón.” Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-476.html> (2017.10.17.)

Húsvéti locsolás, Oltszakadát, 2012, fotó: Ádám Gyula

hurcolták, és vederszám öntötték rájuk a vizet, hogy a virágokhoz hasonlóan el ne hervadjanak és termékenyek legyenek. A kölnivel, szagos vízzel való locsolás és a locsolóvers újabb keletű elem városon és falun egyaránt. A locsolás jutalma az étellel-itallal való kínáláson kívül a piros vagy hímes tojás. A Brassó környéki falvakban *vízbevető hétfőn* a tizenöt évnél fiatalabb legénykéek hármásával-négyesével járták a falut korán reggeltől. A Krizbán *tikmonyászó*¹⁴⁶, Barcaújfaluban *mongyolozó*, illetve *tojásszedőnek* nevezett legények faragott pálcával vagy összefont nyírfaággal a felkeresett házak ablakait megkopogtatták, mondván: *Kata, Sára néni, adjon egy tikmonykát, üli viszi tyúkocskát!* Vagy: *Rózsa néném, váltsa meg magát!*¹⁴⁷

Akár a vesszőzésért, akár a locsolásért cserében írott vagy piros tojás jár. A tojásírást helyenként nagypénteken végzik, máshol vasárnap délután. Az írott tojáshoz szép, nagy, fehér héjú tojásokat válogatnak. Méhviaszt olvasztanak és ebbe mártogatják a *kondélyt*, *kandért* vagy

¹⁴⁶ Piros tojást szedő gyermek. Mony: tojás.

¹⁴⁷ Seres 1984, 387.

*Külsőrekecsini
tojásíró asszony, 2014,
fotó: Ádám Gyula*

*kesicét*¹⁴⁸, amivel különböző mintákat írnak a tojásokra. Az így megírt tojásokat hagymahéjból vagy vadalmazfa kérgéből főzött langyos festő lébe teszik, majd lekaparják vagy leolvasztják a ráírt viaszt. Szalonnabőrrel megkenve szép, csillogó tojások lesznek. Néhány kalotaszegi faluban olajfestékekkel díszítik a *cifra tojásokat*, mely a bútorfestésből kölcsönzött eljárás. Volt idő, amikor tintaceruzával, viasszal rajzolták a mintát, vagy pálcikára húzott, lencsenagyságú rongyot mártogattak a festékbe, és úgy festettek a tojásra.¹⁴⁹ Tojást hímezni vagy írni nem mindenkinek volt tehetsége. A jobb kézügyességgel megáldott leányok vagy asszonyok gyakran vállalták el mások tojásainak megírását, fizetségért vagy tojásért cserébe. Kedvelt játék volt az öntözés végén játszott *koccan-tás*. Két gyermek szembeállt egymással, ujjaik közé fogták a tojást, és azok vékonyabb végét összeüttették. Az nyert, akinek a tojása épen maradt. Az megehetette a vesztes eltörött vagy csak megrepedt tojását.¹⁵⁰

A tojás a vízhez hasonlóan a termékenységkultusszal hozható összefüggésbe. Az élet kezdetét szimbolizálja, keresztény szimbólumként

¹⁴⁸ tojásíró eszköz

¹⁴⁹ Vasas–Salamon 1986, 138.

¹⁵⁰ Barabás 2010, 79.

Húsvét, Lészped, 2011, fotó: Ádám Gyula

Jézus feltámadásának jelképe is. A legenda szerint, amikor Krisztus a keresztfán függött, egy asszony egy nagy kosár tojással állt meg a keresztfá alatt imádkozni, és Krisztus vére rácseppent a tojásokra. A mondai magyarázat mellett a piros szín az életet és nem utolsósorban a szerelmet is jelképezi, ezáltal szerelmi ajándék funkciót is betölthet locsolkodáskor.

HÚSVÉTI LOCSOLÓVERSEK

*Immár a tavasznak elértük kezdetét,
egy szép virágszálnak látjuk kellemetét
eljövénk hozzátok ifjú létünkre,
hogy harmatot öntsünk ezer esztendőre
mert, ha meg nem öntjük ezen esztendőre,
nem virágzik nekünk szépet jövőndőre,
virágozzék mindig ékes virágokat,
és nyerjen jutalmul aranykoronákat.*

Öntünk gazdát, asszonyt, kedves leányával,
várunk piros tojást, de azt is párjával.
(Esztelnek)¹⁵¹

Eljöttem hezzátok ifjú létemre,
hogy harmatot öntsek ebbe az esztendőbe
mett, ha nem öntök ebbe az esztendőbe,
nem virágzik szépet a jövőndőbe.
Friss víz kívánczik ennek a homlokára
egy pár piros tojás ennek a váltsága.¹⁵²

Én kis féreg, hol betérek,
egy pár piros tojást kérek.
Ha egy párat nem adnak,
bár csak egyet adjanak,
de ha egyet nem adnak,
bár csak ki ne hajtsanak.¹⁵³

Zengenek a mezők, madárenekléssel,
hangzanak az utcák, ily szép verseléssel,
Krisztus feltámadott víg örvendezéssel.
Áldjátok az Istent, ilyen szép versekkel.
Én is azért áldom, mert ma húsvét napja
virradott reátok, áldott, szent órája.
Azt hallottam, hogy egy virágszál el akar hervadni,
meg szabad-e locsolni?¹⁵⁴

Egyes helyeken, húsvét harmadnapján, **húsvét kedden** a leányok visszaöntözték a fiúkat.

¹⁵¹ Gazda 1980, 401.

¹⁵² Seres 1984, 388.

¹⁵³ Seres 1984, 390.

¹⁵⁴ Barabás 2010, 200-201.

*Mátkázóra írt tojások,
Klész, 2002,
fotó: Gazda Klára,
KJNT_02743*

*Mátkálás,
Külsőrekecsin, 2002, fotó: Gazda Klára,
KJNT_03073*

Több faluban szokás a *kapulopás*, melynek során a lányos házak kapuit kiemelik, és jó messzire eldugják. Apácán a legények vízbevető hétfő előestéjén teleszórták polyvával az öntözőket váró leány udvarát, hogy dolgot adjanak neki.¹⁵⁵ Sóváradon és Szovátán a tizenéves legények *fűrészporral szórták be a velük egykorú leányok udvarát*.¹⁵⁶

Fehérvasárnap

A húsvéti ünnepkör zárónapja, mely a Dunántúlon és Moldvában a szertartásos barátságkötés napja, a *komálás*, *mátkálás*, vagy *vésárosság*. Fiatal lányok fehérvasárnapra újra piros tojást festettek, amit egymásnak ajándékoztak. Ez a gesztus a barátságkötést jelképezte.

Azok a lányok, akiknek unokatestvére nem volt, azok *vésárosságot*, akiknek barátnője nem volt, azok pedig *mátkaságot* kötöttek. Ezt követően egymást mátkámnak vagy vésáromnak szólították, és ritkán tették hozzá az illető keresztnévét. A szokás része az is, hogy tudomást szerezzenek arról, ki éli túl társa halálát: *akinek a tojása elébb összetört, azt*

¹⁵⁵ Seres 1984, 394.

¹⁵⁶ Barabás 2010, 81.

*mondták, az hal meg előbb.*¹⁵⁷ A tojásváltásra a reggeli mise után került sor. Általában írott tojást volt szokás cserélni.

A tojásváltás révén kötött barátság életre szóló kapcsolatot jelentett. A nagylánnyá válás folyamatát segítő kapcsolat, rituálé volt ez, amelynek során a serdülő lány megkaphatott minden szükséges tudnivalót a nagylánysághoz, férjhez menéshez és asszonysághoz az idősebb mátkájától. A mátkaváltás mondókája falunként kisebb eltéréssel a következő volt: *Ezen a világon legyünk mátkások (vésárosok), más világon legyünk testvérek.*¹⁵⁸

¹⁵⁷ Iancu 2007, 155.

¹⁵⁸ Halász 2002, 384-388.

MÁJUS – Pünkösd hava

Május elseje

Május elseje a természet megújulásának ősi ünnepét idézi. Ezen a napon az egész magyar nyelvterületen szokás volt a *zöldágazás*, *zöldelés*, mely ugyanakkor szerelmi ajándék, az udvarlási szándék nyílt ki mutatása is lehetett. A lányos házakhoz vitt májusfát általában május elsejére virradó éjszaka állítják a legények. Ez lehet kivágott, sudár, esetenként kérgétől megtisztított fa, melynek csak a tetején hagyják meg a lombját, vagy virágzó, zöldellő gallyak, ágak is. A fa milyensége a helyi adottságoknak megfelelően változik. Lehet nyírfa, nyárfa, fenyő, fűzfa, virágzó gyümölcság vagy orgona. Lehet díszítetlen vagy szalagokkal, virágokkal díszített. Honnan ered ez a szokás? Bizonyos források szerint Jakab és Fülöp apostolokhoz egyik térítő útjuk során csatlakozott egy Valburga nevű szűz hajadon, akit e cselekedetéért a pogányok rágal-mazni és szidalmazni kezdtek. Ám a leány, hogy elűzze a gúnyolódókat, vándorbotját letűzte a földbe és előtte letérdelve imádkozni kezdett. Alig egy-két óra elteltével a leszúrt bot a pogányok szeme láttára kizöldült¹⁵⁹, bizonyítva a lány ártatlanságát. Ezen oknál fogva szoktak a hajadon lányoknak zöld ágat állítani, ha jó magaviseletűnek ítélik. Nagy szégyen volt, ha egy leánynak nem állítottak semmit, mert az annak a jele lehetett, hogy összeférhetetlen természetű, emiatt nem talált szeretőt vagy elhagyta a kedvese. Apácán és Keresztváron annak a büszke, nagyravágyó leánynak, aki táncban kikosarazta a legényt vagy elhagyta a szeretőjét, a legények *kocsánt*¹⁶⁰ állítottak zöldfa helyett.¹⁶¹

Kalotaszegen a zöldág-állítás már az első világháború óta szokás, mely szerint a legények elsejére virradó éjszaka zöld ágat hoznak az erdőről és díszítetlenül a leányok kapujára, kerítésére rögzítik. Bogártelkén a századforduló utántól minden konfirmált lánynak egy-egy

¹⁵⁹ Réső 1867, 198.

¹⁶⁰ Növénynek (pl. kukoricának) a szára.

¹⁶¹ Seres 1984, 407-408.

Pütkösd, 2014, fotó: Ádám Gyula

nyírfaágat tettek a kerítésére vagy az utcaajtóra, a második világháború óta 5-6 szál ágat visznek minden leánynak, még a *pólyások*nak is.¹⁶² Így számon lehet tartani, hány leány van a faluban. A zöldágot őrizni kell, hogy féltékenységből, irigységből vagy csúfságból el ne lopja valaki.

A májusfa-állításnak másik jellegzetes formája a középületek, kocs-mák előtt felállított közösségi májusfa. Általában lecsupaszított fenyőfa volt, melyre színes szalagokat, üveg bort, édességeket is kötöztek. Aki le tudta onnan hozni, azé lett. A májusfa kidöntése ünnepléssel, táncmulatsággal járt együtt.¹⁶³

A május hónap nevéből eredő *majális*, vagyis a szabadban eltöltött májusi kirándulás, közös együttlét főleg a biedermeier időkben vált jellegzetes polgári hagyománnyá.

Ha május elseje előtti éjjel esik az eső, akkor jó termés lesz. Az öregek szerint ennek a napnak az időjárása megmutatja, hogy milyen lesz a következő tél.

¹⁶² Vasas–Salamon 1986, 151-152.

¹⁶³ Lásd erről: Barabás 1998.

Gizella napja (május 8.)

Általánosan elterjedt mondás szerint a májusi eső aranyat ér. Így aztán igyekeznek a fagyra érzékeny veteményeket május első napjaiban elvetni, reménykedve az esőben. Gizella napján vetik az uborkát és a paszulyt, hogy azok fagyosszentek előtt ne keljenek ki.

Fagyosszentek (május 12.,13.,14.)

Pongrácot, Szervácot és Bonifácot fagyosszentekként tartják számon, hiszen a népi megfigyelés szerint ilyenkor mindig lehül az idő, akár fagy is lehet. Egy korondi eredetmagyarázó mondás szerint a fagyosszentek *gyengén teleltek, s májusban megfagytak.*¹⁶⁴

Az időjárást megfigyelve jósltak a várható szőlőtermésre:

Szervác, Pongrác, Bonifác!

Sok bort hoz az áldomás!

Ha felhőt egyiken se látsz!

*(Siklód)*¹⁶⁵

Orbán napja (május 25.)

A népi tapasztalat szerint Orbán még a fagyosszentek közé sorolható. Ilyenkor még le tud úgy hűlni az idő, hogy a gyümölcsfák elfagyhatnak.

Pünkösöd

Pünkösöd egyik fő ünnepünk, mellyel a keresztény egyház arra emlékezik, hogy Jézus mennybemenetele után a Szentlélek leszállt az apostolokra. A húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik, ezt mutatja elnevezése is, a görög *pentekosztész*, ötvenedik szóból származik. A május 10. és június 13. között mozgó ünnep alkalmasnak bizonyult a tavaszi és nyári napforduló ősi európai szokásainak és hiedelmeinek átmentésére,

¹⁶⁴ Barabás 2010, 87.

¹⁶⁵ Barabás 2010, 88.

Pünkösöd, Gyimesfelsesloka, Komjátpataka, 2011, fotó: Ádám Gyula

melyek közül sok a kereszténység előtti időkre nyúlik vissza. Ilyenek például a római *floraliák*, melyek olyan tavaszköszöntő ünnepi alkalmak voltak, amellyel Florát, a termékenység istennőjét ünnepelték.¹⁶⁶

Pünkösdkor több régi búcsújáró helyen is búcsús napot tartottak, melyek aztán az idő folyamán részben vagy egészen elvesztették jelentőségüket. A csíksomlyói búcsú viszont a magyarság egyik legjelentősebb vallási és nemzeti ünnepévé nőtte ki magát, melyre tömegesen érkeznek a zarándokok nem csak a székely, moldvai, gyimesi falvakból, hanem az anyaországból is. A kegyhely eredete belevész a korai középkor történetébe. IV. Jenő pápa 1444-ben teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a ferences atyák csíksomlyói Mária templomának építkezésében segítettek. Tehát nem csak az ősi Mária-tisztelet, de a hatalmas méretű kegyszobor is ennél régebbi időből való. A „Napba öltözött asszony”

¹⁶⁶ Tátrai–Karácsony 1997, 110.

a világon a legnagyobb méretű, egy darabból készült Mária-szobor.¹⁶⁷ A két Somlyó-hegy közé, búcsúra érkező tömeg szigorú hierarchia szerint vonul be: Gyergyó, Felcsík, Alcsík, Felső Nyárádmente, Sóvidék, Maros mente, Háromszék, Brassó és környéke, gyimesi csángók, moldvai magyarok. A *keresztaljak*, vagyis a kereszt alatt vonuló hívek valószínűleg a székelység ősi hierarchikus rendszerét őrizték meg. A mai napig megmaradt népszokás, hogy a búcsúról hazavitt nyírfaágat beteszik a *belső szobába*, amíg az el nem hervad, szárad. Megszámálják a leveleit, és a családnak annyi üdvözlégyet kell elmondania naponta. Ezt az imát Szűz Mária tiszteletére, a család egészségéért, boldogságáért kell felajánlani. Amikor egy levél elhervad az ágról, megszűnik az imakötelezettség.¹⁶⁸

Pünkösddel kapcsolatos időjárás- és termésjóslásra is van példa. A Gyimes-völgyben úgy tartották, hogy ha ilyenkor esik, akkor jó termés várható. Mint minden nagy ünnepen, ilyenkor is tiltották az állatok befogását és a kenyérsütést.

Az 1692-ből származik az a csíkkozmási tiltás, mely szerint „*eleitől fogva régi időben is mindenkor tilalma volt a sátoros ünnepeken való táncolásnak, királynéasszony ültetésnek, mely pogányoktól maradt szokás ezután is tilalmas.*”¹⁶⁹

A különböző korú és eredetű népszokások közül a kutatás a *pünkösdi királyválasztást* tartja a legarchaikusabbnak. Az ügyességi próbák során legrátermettebbnek bizonyuló legény királysága általában egy évig tart. Erre utal az általánosan elterjedt szólás is: *rövid, mint a pünkösdi királyság*.

A rózsának az ünnepel való kapcsolatára a *pünkösdi királynéjárás* és pünkösödölés dalszövegei is utalnak. Könnyen meglehet, hogy a pünkösdi énekekben szereplő Szent Erzsébet és a pünkösdi rózsza kapcsolatban áll az Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletével és a *rózsacsodaként*

¹⁶⁷ A Csíksomlyói Kegyetemplom és Kolostor honlapja: a kegyszobor, <http://www.csiksomlyo.ro/index.php/a-kegyhely/punkosdi-bucusu> (2017.10.17.)

¹⁶⁸ A Csíksomlyói Kegyetemplom és Kolostor honlapja: pünkösdi búcsú, <http://www.csiksomlyo.ro/index.php/a-kegyhely/punkosdi-bucusu> (2017.10.17.)

¹⁶⁹ Magyar Néprajz VII., pünkösöd: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/122.html> (2017.10.17.)

Búcsú, Füzesmikola, 1940-1944, fotó: Kós Károly, KJNT_00040

emlegetett legendával.¹⁷⁰ A rózsza részben a tavaszi vegetáció jelképe, részben pedig erotikus vagy vallásos szimbólum. A pünkösdi énekek egyik feltűnő motívuma a rózsafán termett lány, aki nem anyától lett.¹⁷¹

*Nem anyától lettél
rózsafán termettél
piros pünkösdi napján
hajnalban születél.*

Kalotaszegen nem maradt fenn feljegyzés jellegzetesen pünkösdi szokásokról, de akárcsak karácsonykor és húsvétkor, pünkösdkor is három-

¹⁷⁰ A legendáról lásd Erzsébet napnál (november 19.)

¹⁷¹ Dömötör 1974, 156.

napos tánccal ünnepeltek a fiatalok. Püünkösöd vasárnapján a legcifrább viseletben – a lányok piros, az asszonyok kék aljú muszujban¹⁷² – mentek a templomba.¹⁷³ Tordaszentlászlóról áll rendelkezésünkre feljegyzett püünkösdi szokás, mely szerint püünkösöd első napján délután táncmultságot szerveztek, de előtte a falu ifjúsága kivonult a Bencei-erdő alatti rétek-re virágot szedni. Virágszedés után a legszebb és legrátermettebb leányt megkoronázták virágkoszorúval és ezzel ő lett a *püünkösdi királyné*. Ez a tisztség azzal a feladattal járt, hogy a következő püünkösdig neki kellett megszerveznie a lányok különböző közösségi és társadalmi eseményeit, gondoskodnia kellett arról, hogy a lányok részt vegyenek a kalákákban, valamint a táncháznak kinevezett csűr takarításában, a fonóházak megszervezésében stb. A már konfirmált, *nagyleány*eknek nevezett leányok közössége is ekkor választott magának *legénybíró*t, aki ezzel a tisztséggel egy *legénybíró botot* kapott a kezébe. Ez a bot nem csak az egy évre szóló bírói hatalom jelképe volt, hanem egyúttal a kiszabott botütések végrehajtási eszköze is. Ha valaki nem járt templomba, káromkodott, erkölcstelenül viselkedett, verekedett, ha berúgott, vagy ha teherbe ejtett egy lányt, az egyházközség presbitériuma rendszerint 25 botütésig mért ki büntetést, melyet a legénybírónak kellett végrehajtania.¹⁷⁴

A 19. század végén még Háromszéken is élt a *püünkösdi király- és királynéjárás* szokása. Balázs Márton néprajzi gyűjtésében egy szép és különleges háromszéki szokásleírást közöl 1908-ból, melyet Ágner Béla neve alatt jelentetett meg az akkori *Székely Hírlap*. A háromszéki Lemhényben püünkösöd vasárnapjának délutánján 10-12 éves leánykák legszebb ünneplő ruhájukban járnak végig a falun és házról házra mennek hívogatni a templomba. Templomozás előtt együtt játszanak a fiúkkal párválasztó énekes játékokat, mint például:

*Érik a meggyfa
hajlik az ága*

¹⁷² A szómagyarázatot lásd: nagypéntek.

¹⁷³ Vasas–Salamon 1986, 152.

¹⁷⁴ Boldizsár Zeyk 2003, 47-48.

Királynézők, Székelyszenterzsébet, 2017, fotó: Tordai Rozália

*ebben forog szép leánykám,
akit szeretsz, kapd be.
Ezt szeretem, ezt kedvelem,
ez az én édes kedvesem,
ha pénz volna, pendülne
rózsa volna, terülne.*

Vagy:

*Ég a gyertya, ha meggyújtják,
mikor a szép táncot járják
járjad, járjad, jó katona
hogy dobogjon ez az utca!*

*Ez az utca szép utca,
jövendőre bokréta
állj ki Mike Mári!
Kiköte a kapura, kiköte.*

*Kösz ki Mári máccor is,
megcsókollak százszor is
én kis kertet kerteltem,
bazsarózsát ültettem.
Szél fújja pántlikámat
eső veri kalapomat,
hullj le borsó, likas korsó.
(Székelypetőfalva)*

Egy másik változat Kézdivásárhelyről:

*A pünkösdi rózsza kihajlott az útra
én édesem, én kedvesem szakíts egyet róla.
Egyet szakítottam, el is szalasztottam.
Téjbe, vajba fűröszöttem, akit szeretsz kapd bé.
Ez kell nekem ez, ezt szeretem, ezt.
Szép is maga, szép ruhája
szép minden mozgása.¹⁷⁵*

Székelypetőfalván zöld ágakkal feldíszített szekérrel vonulnak végig a falun a fiatalok. A fiúk, mint valami igás állatok, csengőket akasztanak a nyakukba és húzzák a feldíszített szekéren álló legényt, a pünkösdi királyt. A többiek hangos rikoltozással kísérik el a leányos házakhoz a menetet, ahol pálinka, bor, kalács és pénz van az asztalon. *A gazdát és a gazdasszonyt kiküldik a házból s utána holmit előszednek a kamrából. Beszólíttatva a háziaknak ki kell váltaniuk a lefoglaltakat, ami után jókedvű áldomás következik, s a legények ismét befogják csengettyűs pajtásaikat s más házba mennek. Ha nem látják szívesen őket, kigúnyolják a háziakat s csúfságból fölforgatják az udvart.*¹⁷⁶

Sóvidéken még napjainkban is fellelhetők olyan élő, énekes-táncos, pünkösdi köszöntőhagyományok, mint például a hesspávázás és a király-

¹⁷⁵ Balázs 1942, 49.

¹⁷⁶ Balázs 1942, 49.

nézés, melynek eredetéről Barabás László több magyarázatot is gyűjtött. A legelterjedtebb szerint – melynek eredetiségét később levéltári kutatások is alátámasztották –, a *hesspávázás* a régi sójoggal van kapcsolatban. A parajdiak és sófalviak Mária Terézia császárnőhöz fordultak panaszuikkal, melynek kivizsgálására ő egy kamarást küldött, aki éppen pünkösdkor érkezett Sóvidékre. A kamarás fogadására öltöztették a gyermekeket *hesspávázóknak*, s innen kerülhetett az énekbe a *királyné pávája*.¹⁷⁷

Alsósófalván a *hesspávázás* neve a század elején még *királynézés* volt, majd az énekfüzér kezdősorának hatására lett a szokás neve *hesspávázás*. Korábban a nagyobb leányok jártak *hesspávázni*, csupán a második világháború után vált a kisebb leányok szokásává. Nagyjából utcánként szerveződtek csoportokba, de fontos szempont volt a barátság is. Napjainkban iskolai osztályok szerint szerveződnek csoportokba és a csoport fő szervezője, vezetője minden esetben a királyné. Mellé szoktak választani királyt, de sokszor az ő szerepét is lány tölti be. A többiek a *zászlósok* és a *ludak*. A kellékek és ruhadarabok előállításában a szülők szoktak segítséget nyújtani.

A királyné a menyasszonyéhoz hasonló, hosszú, fehér ruhát visel, haja kiengedve, a fején párta vagy koszorú van. A király fejére kartonból készült süveg alakú csákót tesznek, a ludak sóvidéki viseletbe öltöznek. Zászlóként egy rúdra kötözött fehér abroszt visznek, rajta fejkenő, zsebkendő, a rúd végét szalagokkal és egy csokor pünkösdi rózsával díszítik. Alsósófalván vasárnap, Parajdon hétfőn, a kora reggeli órákban indulnak el a csoportok, és énekszóval bejárják az egész falut. Régebben csak az első harangszóig járhattak, napjainkban addig, ameddig bírják hanggal. A *hesspávázók* énekének hallatára az emberek kijönnek a kapuba, megállnak az utcán a járókelők, majd a királyt magukhoz intve aprópénzt adnak, melyet az tarisznyába tesz és megköszöni:

*Köszönöm alásan, hogy így elláttak
Üres marékka el nem bocsátottak.*

¹⁷⁷ Barabás 2010, 215.

Parajdon a király egyszerűen csak *köszönömöt* mond.¹⁷⁸

Mindkét faluban ugyanarra a dallamra, nagyjából ugyanazt a szöveget éneklik:

*Hess páva, hess páva
kirájné pávája
ha én páva volnék
jó reggel felkelnék.*

*Fojóvízre mennék,
fojóvizet innék,
szárnyam csattogtatnám,
szép tollam hullatnám.*

*Szép leány fölszedné,
bokrétába kötné,
az ő kedvesének
kalapjába tenné.*

*Ludaim, ludaim,
tizenketten vagytok,
mind a tizenketten
hófehérek vagytok.*

*Kettő köztük barna,
harmadik az anya,
hát a negyediknek
mi legyen a párja?*

*Elhajtottam ludam
Szentgyörgy közepébe,*

¹⁷⁸ Barabás 2010, 97.

*elküldtem uramat,
hajtsa haza ludam.*

*Gyere haza, ludam,
maradj oda, uram.
Ne maradjon szegény,
mert jó pipás legény.*

*Jó lesz komondónak (!),
kemencedugónak,
hess páva, hess páva,
kirájné pávája.*

*A pünköszi rózsza
kihajtott az útra.
Gyere be, viola,
szakassz egyet róla.*

*Én már szakasztottam,
el is hervasztottam,
de még szakasztanék,
ha jóra találnék.*

*Ha jóra, ha szépre,
szép szál szeretőre,
hess páva, hess páva,
királyné pávája.¹⁷⁹*

Valamikor párosító funkciója lehetett ennek a szokásnak, hiszen a *hess-pávázás* után *fazakazás* következett, amely egy házasságjósító játék volt. Az alsósófalvi leányok és legények körbeállva egymásnak korondi

¹⁷⁹ Barabás 2010, 209-210.

cserépfazakat dobta kézzől kézre, és aki elejtette, az a hiedelem szerint abban az évben nem ment férjhez. Az új cserépfazakat is neki kellett otthonról hoznia.¹⁸⁰

A siklódi *királynézás* is a pünkösdi király- és királynéválasztás szokáskörébe tartozik. A század elején még két korcsoport járt királynézni, a nagyleányok, és a 10-12 évesek. Mindkét csoportnak a létszáma 10-15 fő volt. Általában két királynét választottak, s hozzá mindig számban megfelelően királyt, akinek a királynét kellett védenie, ilyenformán a kezét kellett fognia. A királyné fejét élővirágból font koszorú, kartonpapírból készített korona vagy menyasszonyi párta díszítette. A királynézó menetben mindenki fehér *fessingbe*¹⁸¹ volt öltözve, kibontott hajjal. A zászlót a nagyobbak vitték, amely egy guzsalyra felkötözött fehér, kőhímes¹⁸² abrosz volt, rajta kendő és zsebkendő. A menetben elől ment két zászlós, utánuk a két királyné, kétoldalt egy-egy királlyal, majd megint zászlósok következtek.

A menet közeledtét gyermekek serege adta mindenfelé tudtul, nagy kiabálással, *ujjujgatással*, kerítéseket, kapukat döngetve, kövekkel hajigálva. Kétoldalt a királynézókkal egykorú gyermekek mentek, akiknek szintén az volt a feladatuk, hogy védelmezzék a királynét, a középük beszökő felnőttektől. Ha sikerült ellopni valamelyik királynét (ritka esetben, hiszen nagyon sokan védelmezték), bezárták az istállóba és ki kellett kérni. Sok esetben pont a királyné szülei próbálták ellopni a leányukat, mely a szokás játékos jellegét bizonyítja.

A menet bejárta az egész falut, miközben *Leng a lobogó, megperdül a dob* kezdetű indulót és Gyulai Pálnak az Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át kezdetű folklorizálódott verséténekelték, valószínűleg iskolai hatásra.¹⁸³ Miután bejárták a falut, egy közeli mezőn letelepedtek a forrásvíz mellé és virágot szedtek, énekeltek, táncoltak, míg a nap le-

¹⁸⁰ Barabás 1981, 166.

¹⁸¹ Fehér vászon- vagy gyolcsszoknya.

¹⁸² Szövésminta megnevezés.

¹⁸³ Barabás 2017, Barabás László cikke az e-Népujság.ro-n: <https://goo.gl/cmXaW3> (2017.10.16.)

*Pünkösdi királynézási
menet, Székelyszent-
erzsébet, 2017,
fotó: Tordai Rozália*

ment. Estefelé újra katonás rendbe szerveződtek, mert hazafelé menet ugyanúgy kellett védeni a királynékat az ellopástól. Siklódon nem volt adománygyűjtés, ellenben a gyülekezési helyeken a szülők kétféle ünnepi csemegével, *perémessel* és *zsemlekásával* kínálták a gyermekeket, fiatalokat. Az ünnepi lakoma helyszíne a csűr vagy az udvar volt, itt terítettek asztalt, ettek, majd utána kezdődhetett a tánc ének- és hegedűszóra. A szülők a hat-nyolc éves gyermekeket *már tették össze*, hogy megtanuljanak táncolni a *kicsidek táncában*¹⁸⁴.

A királynézást a fenti formában pünkösöd másod- és harmadnapján megismételték. A második világháború után a szokás mérete jelentősen leszűkült. Már csak a 7-13 évesek, konfirmálás előtt álló kisebbek jártak királynézni, a menet csak a falut járta be, a mezőre már nem ment ki és időben is egynaposra csökkent.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Barabás 2010, 94-95.

¹⁸⁵ Barabás 2010, 95.

JÚNIUS – Szent Iván hava

Medárd napja (június 8.)

Közismert időjárásjósló nap. A népi megfigyelés szerint, ha ezen a napon esik az eső, akkor negyven napig esni fog, ellenkező esetben pedig ugyanennyi ideig lesz szárazság.

Keresztelő Szent János vagy Szent Iván nap (június 24.)

Ez a nap Szent Jánosnak és az ősi fényszimbolikának közös ünnepe, csupán három nap választja el a nyári napfordulótól.¹⁸⁶ Szokásunk régiségét a szlávos névváltozat – Szent Iván – is bizonyítja, mivel a térítő papok többsége először görög és szláv nyelven szólt elődeinkhez. A pogány magyarok tűzimádatáról „arab és bizánci források is megemlékeznek, amikor még a tűzkultusz a napév fordulópontjaihoz kötődő rítusok része volt”¹⁸⁷.

„Ezen a napon – írja¹⁸⁸ Bod Péter –, ilyen dolgokat szoktak cselekedni: 1. A gyermekek szemetet, csontot egybeszednek, hogy azt megélessék és füstöt csináljanak, melynek azt az okát tartják, hogy a tájba a pogányok körül tüzet szoktanak volt tenni, hogy a kígyók ne szaporodjanak ott, minthogy ez Szent János napja tájban szokott lenni, a kereszténynek – a tudatlanság is segítvén – a tájban tüzeket tettek, azokat általszökdösték és azt kívánták, hogy minden szomorúságuk égjen el. 2. Égő üszköket szoktak kezekben hordozni és azokkal a határokat kerülni, azt gondolván, hogy így áldatik meg az ő földeiknek termése. 3. Némely hegyeken ezen a napon kerekeket forgatnak, amelyek azt jelentik, hogy a nap már az égen felső pontjára hágott és minden dolgok változnak.”¹⁸⁹

Szent János napja Brassó nevével is szoros összefüggésben van. A mondai hagyomány szerint a város építésének idején aranykoronát találtak

¹⁸⁶ Jankovics 1988., <http://mek.oszk.hu/05000/05097/05097.pdf> (2017.10.16.)

¹⁸⁷ Jankovics 1997, 181.

¹⁸⁸ Bod 1786, 101-102.

¹⁸⁹ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0107/unnepiki0107.html>(2017.10.18.)

Szentjánosolás, Csikmadaras, 2012, fotó: Ádám Gyula

a földben. Innen származtatható a neve, latinul Corona, németül Kronstadt. Erről az eseményről Keresztelő Szent János napján emlékeztek meg. A lányok magas póznára koronát, virágkoszorút, csecsebecskéket, finom süteményeket kötöttek, majd felállították azt. A koronafa megmászásával sokan próbálkoztak. Akinek mégis sikerült lehozni a koronát, az díszes poharat kapott jutalmul, melynek *jános pohár* volt a neve. Az eseményt táncsal, lakomával ünnepelték, melynek során a győztes – akit ezen a napon kötelezően Jánosnak kellett szólítani –, poharából mindenkinek kellett innia. A koronaünnep később a Barcaság szász falvaiban is elterjedt. A brassói szász lányok között a *Jungfernreigen*¹⁹⁰ járta, melynek során egy vagy több szomszédság leányserege Jézus menyinybemenetelétől egészen Szent Iván ünnepéig énekelve járta az utcákat. János napján királynét és két udvarhölgyet választottak közülük, majd ezután a királyné szülei megvendégelték a fiataliságot.¹⁹¹

¹⁹⁰ 'szüzek tánca'

¹⁹¹ Bálint 1977, <http://mek.niif.hu/04600/04656/html/unnepiki0107/unnepiki0107.html> (2017.10.18.)

Szentjánosolás, Csíkmadaras, 2012, fotó: Ádám Gyula

Felcsíkon ezen a napon járnak *angyalozni*. A szokás életében volt ugyan egy mintegy 40 éves kimaradás, ugyanis azt 1945 után betiltották, de a rendszerváltást követően sokak emlékezetében élt elég frissen ahhoz, hogy újra betaníthassák a mostani generációknak. Az *angyalozás* valószínűleg nem csak mai helyszínein, Csíkszentdomokoson és Csíkmadarason volt szokás, hiszen maradt fenn gyimesi szövegváltozata is, így feltételezhetjük, hogy székelyföld katolikus vidékein mindenütt elterjedt volt. Az eseményre történő készülődés hetekkel előtte elkezdődik, amikor megalakulnak a hét kislányból és egy fiúból álló csoportok. Június 23-án, a délutáni órákban megkezdődik az ünnep, amikor a falu Rózsafüzér Társulatai az utcák találkozásánál, kapubemélyedésekben *kalibákat* készítenek, felhasználva az úrnapi körmenetből megmaradt ágakat. Az így kialakított szobaszerű építményekben gyűl össze este a szomszédság, gyertyát gyújtva imádkoznak és énekelnek. A felvonuló angyalcsoportok megállnak és elénekelik a betanult énekeket, amiért jutalmul tojást, süteményt vagy pénzt kapnak. Az angyalozók csoportja nyolc gyermekből áll, és az egy *csengettyűs* kivételével mind leányok. A *csengettyűs* népviseletben vezeti a csoportot, jobb válláról átlósan indul piros szalaggal. Utána megy a *király*, a legnagyobb leánygyermek a csoportból – 10-12-14 éves –, fején díszes koronával,

Szentjánosolás, Csíkmadaras, 2011, fotó: Ádám Gyula

ő vezeti a két *kisangyalt*, akik rendszerint iskolás kor előtti kislánykák. Őket követik kettesével a második vagy *középső* és a harmadik vagy *hátsó* angyalok. Mind fehérbe vannak öltözve, vállukon virágos kendő. A lányok fején virágkoszorú van, a királyén korona is. A *hátsó angyalok* kezében van a kosár, amelybe az adományokat gyűjtik, amit aztán este közösen fogyasztanak el¹⁹².

A csíkmadarasi szövegváltozatot ismertetem, melyet Balázs Lajos jegyzett le 1991-ben¹⁹³:

Az utcán:

*Óh, Szent János édes atyánk,
az egekből tekints le ránk.*

*Téged köszönt minden virág
óh, Szent János mi szerelmünk!
A pusztában barmok között*

¹⁹² Balázs 1997, 249.

¹⁹³ Balázs 1997, 248-255.

*huszonhárom esztendőket,
oltárimádságok között,
oh, Szent János, édes atyánk!*

Ház előtt, háznál, a király:
*Ma Szent János napja, Isten felvirrasztva,
mert édes atyáknak ma a neve napja.
Mi hát megtiszteljük egy-két verseinkkel,
azt meghallgassátok Istenfélelemmel!
Dicsértessék Jézus kenyér és bor színben,
dicsértessék Krisztus földkerekségében.
Hol vagy én szerelmem, kiért leszállottál,
hol van véres könnyed, mit itt elhullattál?
Kedves Ádám társát kedvbe (kertbe) helyeztetvén,
hogy a gonosz sátán meg ne kísértessék.
Hát neked uradnál miért nincs kegyesség?
Azé't nem adatik néki a dicsőség.
Dicső Szent Jánosnak életét végezte,
tiszta énekéből életét vétette.
Kik ide gyűltetek, abból tanuljatok,
a gonosz sátánnak helyet ne adjatok.*

Nagy angyalok:
*Feljött a nap már az ég táblájára,
a fényes csillagnak tüzes piacára.
Örvendj szívem, örvendj, várakoztál mára,
a dicső Szent János nevének napjára.
Itten van egy diák drága menyegzője,
a mi bűnös lelkünk gyógyító ereje.
Tí ma itt nem fogtok komédiát látni,
hanem Szent Jánostól egy-két szót hallani.
Hagyjátok el immá' azt a kevélységet,
mert bizony higgýétek, pokolra vettettek.*

*Pokolra vettettek, vissza se jöhettek.
A templomon kívül egy kerek dombocska,
azon növekedik egy piros almafa.
Piros a levele, ékes(édes) az almája.
Alatta ül vala Szűzanya Mária.
Kötögeti vala ékes koszorúját:
pirosból, fehérből, tiszta feketéből.
Ha avval nem éri, arannyal bévégzi.*

Középső angyalok:

*Óh, szomorú Jézus, angyalok öröme!
Mért dobog a szíve? Bánattal van telve,
csontjaidat járja lelkednek gyötrelme,
amerre elrohan a halál félelme.
Immár elmaradtál szerelmes atyádtól.
Látván megfosztatván hív tanyítványidtól.
Látom szent arcadat itten elsárgulva,
kegyes szemeidet sírásba borulva.
Óh, ég s föld tengeri, most csodálkozzatok,
ti, itt szent angyalok, égből leszálljatok.
Égből leszálljatok és csodálkozzatok:
magát feláldozá s a földre bocsássa,
kiért segítségét csak atyját kiáltsa.*

Hátsó angyalok:

*Álld meg óh, Jézusom, remegő nyelvemet,
hogy én elmondhassam szép köszöntésemet.
Rózsafák völgyében vizek áradának,
szegfű, tulipánok ott megújulának.
Óh, áldott Szent János, Krisztusnak szolgája,
alázatosságnak fényes koronája.
Fényes kristály tükör a Jézusnak szíve,
szép liliomszálnak zöldellő levele.*

*Olyan kicsi vagyok, még szólni se tudok,
mégis az Istennek dicséretet mondok.
Dicséret, dicsőség mennybe az Istennek,
és a drága Szűznek.*

Király:

*Köszönöm, hálálom, kik ezt hallgattátok,
csekély verseinket meg sem utáltátok.
Remélem, hogy rosszat nem es tanulátok.
Mi innen elmegyünk, ti itt maradjatok,
az Isten áldása szálljon tireátok.
Szálljon tireátok, maradjon rajtatok.
(Csíkmadaras)*

Sóvidéken idő- és termésjóslás fűződött ehhez a naphoz. Azt tartották, ha Szent János napján esik az eső, akkor abban az évben a gyümölcs férges, nyüves lesz. Siklódon azt tartották:

*Keresztelő Szent János esője,
nem áll meg csak negyednapon estére!*¹⁹⁴

Péter-Pál napja (június 29.)

Az egész magyar nyelvterületen úgy tartották, hogy ezen a napon szakad meg a gabona töve, ettől kezdve már nem fejlődik tovább és elkezdődhet az aratás. Ha még nem érett meg a betakarításra, akkor egy-két kaszasuhintást végeztek, csak hogy képletesen megkezdjék az aratást. A keresztény egyház úgy tartja, hogy ezen a napon végezték ki Péter és Pál apostolt.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Barabás 2010, 100.

¹⁹⁵ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0110/unnepiki0110.html> (2017.10.18.)

JÚLIUS – Szent Jakab hava

Sarlós Boldogasszony napja (július 2.)

Mária-ünnep, a római katolikus egyház az áldott állapotban levő Máriáról emlékezik meg ezen a napon. Sokfelé tartanak templomi búcsút. A magyar néphagyományban az aratás kezdőnapjaként tartották számon. Elnevezése utal az aratás egykori módjára, amikor még sarlóval történt az aratás. Szokás volt az aratás szertartásos megkezdése¹⁹⁶.

Illés napja (július 20.)

Illés napja munkatilalmi nap volt, amikor tilos volt a mezőn dolgozni, mert úgy tartották, hogy az e napi gyakori vihar és villámlás kárt tehet emberben, állatban és termésben egyaránt. Akárcsak Medárd napját, ezt a napot is meghatározónak tartották a nyár hátralevő időszakának időjárására vonatkozóan:

Ilyés, ha derült, a nyár sikerült!

Ilyés, ha álmos, csöndes aratást hoz.

*Ilyésnap fergeteg könnyen bajt is szerezhet!*¹⁹⁷

Mária Magdolna napja (július 22.)

Mária Magdolna a vallásos néphitben a bűnbánat megszemélyesítője. Mivel az evangéliumi kép szerint dús hajával Krisztus lábát törölgette, a néphagyományban szokás volt a kislányok hajából ezen a napon egy keveset levágni, hogy még hosszabbra nőjön. Úgy tartották, hogy ezen

¹⁹⁶ Lásd még Péter és Pál napját (június 29.), „A köztudat az aratás kezdetét leginkább Péter és Pál ünnepéhez kapcsolja. Ez azonban inkább kalendáriumi jelentőségű. A hozzáfűződő kultikus hagyományok, archaikus hiedelmek miatt igazában Sarlós Boldogasszony napját kell az aratás ünnepélyes népi előjátékának tekintenünk.” Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0002/unnepikii0002.html> (2017.10.18.)

¹⁹⁷ Barabás 2010, 103.

*Aratás, Szatmár, 1972,
fotó: Kós Károly, KJNT_00885*

*Hajfonás, Szék, 1980,
fotó: Szabó Tamás, KJNT_09511*

a napon azért ered meg az eső, mert Mária Magdolna siratja korábbi bűneit.¹⁹⁸

Anna napja (július 26.)

A katolikusok Szűz Mária édesanyját tisztelik benne. Ezen a napon szakadt meg a kender töve, ilyenkor kezdték annak nyűvését. Kedvelt névün-nep az egész magyar nyelvterületen, így az Anna-bálok tartása mindenütt kedvelt, mai napig szokásban levő esemény. Kalotaszegen ugyanúgy köszöntik, mint az Erzsébeteket, Katalinokat, Istvánokat és Jánosokat:

*Sok Szent Anna napokat vígan élélhess
napjaidat számláld meg, ne legyen terhed
évről évekre, számos esztendőkre
barátságunkat tartsuk meg örökre.*¹⁹⁹

¹⁹⁸ Bálint 1977, 70-76.

¹⁹⁹ Vasas-Salamon 1986, 277.

AUGUSZTUS – Kisasszony hava

Vasas Szent Péter napja (augusztus 1.)

Péter apostol börtönből való csodálatos kiszabadulásának ünnepe. Sóvidéken úgy tartották, hogy ezen a napon kell a legelőkről, kaszálók-ról kiirtani a bokrokat, mert így azoknak még a gyökerük is kiszárad.²⁰⁰

Lőrinc napja (augusztus 10.)

A megfigyelésen alapuló népi hiedelem úgy tartja, hogy ettől a nap-tól kezdve a dinnye már nem olyan ízletes, mert *lőrinces* (kásás), vagy *Lőrinc belepisilt*.²⁰¹

Nagyboldogasszony napja (augusztus 15.)

Nagyboldogasszony, vagy egyes vidékeken *Nagyasszonynak* nevezett Mária mennybemenetelének ünnepe, és egyben Magyarország Mária oltalmába ajánlásának emlékünnepe. Sokfelé búcsús nap.

A moldvai magyarok ezen a napon liturgikus szertartás keretében vi-rágot, gyógynövényeket szentelnek, melyeket aztán betegség elhárítására, gyógyítására vagy az időjárás befolyásolására használnak.²⁰² A *kétasszony nap* közötti időszakot (augusztus 15.–szeptember 8., Kisasszony napja) az egész magyar nyelvterületen szerencsés időszaknak tartották a téli hol-mik, vastag ruhák kiszellőztetésére, hogy a molyok ne ülhessenek bele.²⁰³

*Boldogasszony, Anyánk, régi nagy Pátronánk,
nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk:
Magyarországról, Édes hazánkról,
ne feledkezzél el szegény magyarokról.*

²⁰⁰ Barabás 2010, 105.

²⁰¹ Jankovics 1997, 225.

²⁰² Iancu 2007, 158.

²⁰³ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0035/unnepikii0035.html> (2017.10.18.)

*Ó Atyaistennek kedves, szép leánya,
Krisztus Jézus anyja, Szentlélek mátkája!
Magyarországról, Édes hazánkról,
ne feledkezzél el szegény magyarokról.*

*Nyisd fel az egeket sok kiáltásunkra,
anyai palástod fordítsd oltalmunkra!
Magyarországról, Édes hazánkról,
ne feledkezzél el szegény magyarokról.*

*Kegyes szemeiddel, tekintsd meg népedet,
segéljed áldásra magyar nemzetedet.
Magyarországról, Édes hazánkról,
ne feledkezzél el szegény magyarokról.*

*Sírnak és zokognak árváknak szívei
hazánk pusztulásán s özvegyek lelkei.
Magyarországról, Édes hazánkról,
ne feledkezzél el szegény magyarokról.*

*Boldogasszony, Anyánk, régi nagy Pátronánk,
nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk:
Magyarországról, Édes hazánkról,
ne feledkezzél meg szegény magyarokról.*

(Boldogasszony anyánk, régi magyar himnusz, Lábnik, Nyisztor András Ferenc)²⁰⁴

²⁰⁴ Gyűjtötte: Domokos Pál Péter, Rajeczky Benjamin, jelzet: FA 500-3, MTA Zenetudományi Intézet, Publikált népzenei hangfelvételek internetes adatbázisa, <http://db.zti.hu/24ora/mp3/Gr216Ab.mp3> (2017.10.18.)

Boldogasszony napja, Erzsébetváros, 2013, fotó: Ádám Gyula

Szent István király napja (augusztus 20.)

Az egész magyar nyelvterületen gyakori, kedvelt férfinév.²⁰⁵ Szent István napja első államalapító királyunk ünnepe, melyet 1774-ben Mária Terézia nyilvánított országos ünnepé.²⁰⁶

A paraszti hagyományban nem fűződtek különösebb hagyományok ehhez a naphoz,²⁰⁷ de az államalapítás hivatalos ünnepéhez ma már hozzátartozik az új búzából sült kenyer megáldása, megszentelése és megszegése is, mely inkább nemzeti, mint vallásos rituálé. Szent István napjához kötődtek aratáshoz kapcsolódó tilalmak és előírások: igyekeztek, erre az időpontra befejezni az aratást, és többnyire augusztus 20. után süttették meg az első új kenyeret.

A moldvai magyar közösségekben a Szent István királyhoz fűződő kultusznak és emlékezetnek számtalan nyoma napjainkig fennmaradt. Több

²⁰⁵ Lásd: december 26.

²⁰⁶ Lázár 2013, 4.

²⁰⁷ Magyar Néprajz VII. 1990, 198.

templomot az ő tiszteletére szenteltek fel, s elsősorban a búcsúban, számtalan róla szóló régi vallásos ének folklorizálódott változata hangzott el:

*Hol vagy, magyaroknak
tündöklő csillaga?
Ki voltál valaha
országunk isztápjá!*

*Hol vagy, Iszván király?
Téged magyar kíván,
gyászos ötözetbe
a virágos kertbe.*

*Híresz Pannónia,
mely kertet öntöze
híven szűz Mária,
híven szűz Mária.*

*A katólíka hitnek
ő vót szép virága,
behumáljoszodott
örvendetes napja.
(Trunk, Bodó Antalné Petrás Mária).²⁰⁸*

Bertalan napja (augusztus 24.)

A mezőszéki Széken Szent Bertalan napján, *Birtalankor*²⁰⁹ emlékeznek meg az 1717-es tatárpusztításról, amely majdnem teljesen megsemmisítette az egykor szabad királyi rangú várost. A tatárok a templomban ütöttek rajta az ott imádkozó székieken, kirabolták a templomot, embereket gyilkoltak le és raboltak el. A lakosság száma 100 főre csökkent. Azok, akik ezt a szörnyű pusztítást túléltek, esküvel fogadták, hogy minden év-

²⁰⁸ Szegő 1988, 211.

²⁰⁹ A Széken használt í-ző nyelvjárás miatt így használják.

ben, Bertalan napján háromszori istentisztelettel, szigorú böjttel fognak megemlékezni erről a szomorú eseményről. Minden Bertalan-napi istentiszteleten eléneklik a következő éneket, mely a 79. zsoltár egyik változata:

*Öröködbe Uram, pogányok jöttek,
meggyalázták kövét szent küszöbödnek.
Kezüik a várost halálra vetették,
utcaink sorát siralommá tették.*

*Szolgáidnak testek akik megölettek,
temetetlen maradtak vagy akik megölté
ételül vetették a mezei vadaknak.*

*Hogy folyt a vér ottan, a szent, a drága,
kövér patakokban, mint a víz árja,
kövé dermedtünk nagy öldöklésre
s nem maradt szívünk méltó temetésre.²¹⁰*

„»Bertalan napján összegyűlik Széken az egész falu népe. – írja Csorba János – Akik elköltöztek a faluból, hacsak lehet, kötelességüknek tartják minden évben arra a napra oda visszamenni, és az akkori gyászolóknak részvétüket kifejezni, mély megrendüléssel, csöndes, gyászos, lehajtott fejjel. A szemekben még ma is több a könny, mint a mosoly. Így láthatja a kíváncsiskodó idegen, aki hírből hallotta, de személyesen akarja látni a gyászos esemény színhelyét, és annak a népnek az utódát, aki ma is, mint parancsot tiszteli és megtartja az ősi hagyományt.« A szóbeszéd szerint azért olyan különleges a széki népviselet, hogy emlékeztető legyen. Az emberek ezért választották a kék színű ujjast. Az asszonyok azóta kötnek a fejükre fekete *keszkenyőt*²¹¹, mert az akkori megmaradt anyák úgy fogadták: míg élnek, gyászolni fognak.»²¹²

²¹⁰ Móser 2008, 118.

²¹¹ kendő

²¹² Móser 2009, 168.

SZEPTEMBER – Szent Mihály hava

Egyed napja (szeptember 1.)

Medárdhoz hasonlóan negyvenes időjárásjósoló nap. Időjárásából következtetni lehetett, hogy milyen lesz az ősz a következő hat hétben. Parajdi mondóka szerint²¹³:

*Amilyen az Egyed napja
olyan az ősz minden napja.*

Közismert találós kérdés: „Mikor van a túróscsusza nevenapja? – Egyed napján.”

Kisasszony, Kisboldogasszony napja (szeptember 8.)

Szűz Mária születésének a napja, ezért a római katolikus vidékeken nagy jelentőséggel bír. Az asszonyi munkák, mint a kenyérsütés vagy a szövés tiltottak ezen a napon. A munkatilalom megszegőit az ún. *kisasszonyok*²¹⁴ szigorúan megleckéztetik: „Vót egy öregasszony a sófali hegybe. Készült sütni. Mondta a szomszéd, ne süssön, me hónap Küsasszon napja. Azt mondja az asszony, ne búsújon, míg a küsasszonyok fékelnek, addig a kenyerem kívül. Neki es fogott, béhevített a kemencébe. De a küsasszonyok fékeltek, s neki leégett a háza s a csúrje.” (Szabó Károlyné Bíró Mária, Parajd)²¹⁵

Kisasszony napja körül kezdődhet az őszi gabona vetése. Ilyenkor a gazda tiszta ruhába öltözik és a jó termés biztosításaként a gabona magvakat szenteltvízzel szórja meg. Az utolsó magvakat vagy a kiürült zsákokat jó magasra dobja, hogy a gabonaszálak is jó magasra nőjenek.²¹⁶

²¹³ Barabás 2010, 107.

²¹⁴ A hiedelemleány leírását lásd: Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-494.html>, (2017.10.18.)

²¹⁵ Barabás 2010, 216.

²¹⁶ Pozsony 2015, 212.

Egykor a vetési időt a holdjárástól tették függővé. Teliholdkor volt a legalkalmasabb vetni, hogy a vetés is bőséges, kerek legyen.²¹⁷

Megfigyelések szerint ekkor gyülekeznek és búcsúznak el a fecskék is.

Mihály napja (szeptember 29.)

Határnapnak számít a földműves és pásztorcsaládok életében. A Szent György napján²¹⁸ kihajtott állatokat ezen a napon hajtják haza a legelő-ről és ilyenkor számoltatják el, fogadják meg az állatok mellé alkalmazott szolgákat, cselédeket is.

*Mikor a szógának
telik esztendeje,
veszi a gúnyáját,
indul hazafele.*

*Gazdája azt mondja:
maradj meg jövőre,
ssapd ki hat ökrömet
bársony legelőre.*

*Egyék meg a kutyák
mind a hat ökrödet,
égesse el a tűz
vasas szekeredet.*

*Meguntam, meguntam
gazdám kovártélyát,
három töpörtyüvel
a bötös laskáját.*

²¹⁷ Barabás 2010, 108.

²¹⁸ Lásd április hónapnál.

*Esőt, uram, esőt,
jó heverő időt,
a szógának nyugvást,
a gazdának morgást!*

*Napot, uram, napot,
szép ragyogó napot,
a szógának morgást,
a gazdának nyugvást!*

*Anyám, anyám, anyám,
mikor engem szültél,
mikor engem szültél,
mér nem szültél kutyát.*

*Mikor takargattál
kicsi pólyácskámba,
mér nem takargattál
tüzes parázsába.*

*Mikor csicset adtál,
mér nem adtál mérget,
nem ismertem vóna
a keserűséget.
(Méra)²¹⁹*

Időjárásjósoló nap, melyen következtetni lehet az eljövendő tél milyenségére. Egy közismert mondóka így tartja: *Ha Szent Mihály lova deres, behozza a telet!* Egy kézdiszentléleki mondás szerint: *Ahány nappal Szent Mihály előtt leesik a hóharmat, annyi héttel karácsony előtt esik le a hó.*²²⁰ Ettől a naptól kezdve nem lehet mezítláb járni és a földre ülni.

²¹⁹ Kallós 1971, 580-581.

²²⁰ Tamás 2002, 120.

OKTÓBER – Mindszent hava

(Assisi Szent) Ferenc napja (október 4.)

A ferences vagy minorita rend megalapítója 1181-ben született Assisiben. A tiszta szívről és egyszerűségéről ismert szent személye a földi javakról való lemondás és a szeretet jelképe lett²²¹.

Az agrárhagyomány a Ferenc nap körüli hetet tartja alkalmasnak az őszi vetések elkezdésére. A gazdasszonyok, ha ilyenkor ültetnek koltót, nyírfaágat tesznek a fészekbe, melyről úgy tartják, megvédi a kikelő csirkéket a gonosz, ártó hatalmaktól.²²²

Dömötör napja (október 26.)

Szent Demeter elsősorban a keleti keresztények, a románok kedvelt szentje, a pásztorok patrónusa, aki a 4. századi nagy keresztényüldözések idején halt vértanúhalált.²²³ A századfordulótól, Vendel napjával (október 20.) együtt, vesztített jelentőségéből. Ez a nap jelenti a pásztorévad végét, amikor a juhászoknak el kell számolniuk a gazdával, kikapják a bérüket, megszüntetik vagy meghosszabbítják a gazdával való szerződésüket.

*Ma két hete, vagy ma három
a számadó gazdám várom
amott jön az, amint látom
fecskeszőrű számárháton.*

*Jó nap, jó nap, jó bojtárom
ha jól kérdem, van-e károm
kárja nincsen, de nem is lesz
míg a nyája kezemben lesz.*

²²¹ Jankovics 1997, 263.

²²² Bálint 1977, II., 357-363.

²²³ Tátrai-Karácsony 1997, 149.

*Károm nincsen, de éppen van
hát a vezérürü hol van
kibűl kijött hat font faggyú
hat pokrócra való gyapjú.*

*Kutyám itta meg a vérit
zsidók vitték el a bűrit
zsidók vitték el a bűrit
én meg éléltem a többit.
(mákófalvi juhásznóta, Kocsis Bancsi István)²²⁴*

Ilyenkor több napig tartó, vidám mulatságokat rendeznek. A három-széki juhászok úgy tartják, hogy ezen a napon a farkasok falkákba szerveződnek és üvölteni kezdenek. Az ekkor érkező hideg szél kemény, fagyos telet ígér.²²⁵

Simon- Júdás napja (október 28.)

*Simon Júdás után
Nézz tüzelő után.²²⁶*

²²⁴ Gyűjtötte: Jagamas János, Mákófalvi, 1958. január 19., Jelzet: Mg0195-05, FAM14334, Jagamas János népzenei gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archívumában.

²²⁵ Pozsony 2015, 213.

²²⁶ Portik 1994, 203.

NOVEMBER – Szent András hava

Mindenszentek és halottak napja (november 1-2.)

A november elsejét megelőző héten már elkezdődnek az előkészületek a mindenszentekre és a halottak napjára. Ilyenkor újrameszelik a sírköveket, kitakarítják a sírokat és friss virágokkal díszítik fel. A sírjelekhez számos hiedelem, szokás fűződik, melyeknek egyik alapotívuma, hogy előre és holtra egyaránt szegyen a jelöletlen sírhely, melyben az elhunyt nem nyugodhat békében. Így ilyenkor egy sír sem maradhat elhanyagoltan, ha másként nem, akkor a szomszéd sír gondozója beszúr néhány szál virágot. A *világítás*, gyertyagyújtás szokása viszonylag új keletű és a katolikus falvakból terjedt át a vegyes felekezetű falvakba. Sóvidéken, a református lakosságú falvakban még az ötvenes években is csak virágot vittek a sírokra, de gyertyát nem gyújtottak, míg a katolikus falvakban már a harmincas években mécseseket vittek és gyújtottak meg a temetőben. Ezek a mécsesek korondi cserépedényből készültek, melybe kanócot tettek, viaszt öntöttek rá, majd több éven keresztül használták.²²⁷

A Kolozsvár környéki falvakban, mint például Magyarlónán és Magyarfenesen, az öregek arra emlékeznek, hogy gyermekkorukban szüleikkel együtt kimentek a temetőbe és égő fadarabokat dobáltak fel, figyelemmel kísérve azok parázslását.²²⁸

A néphit szerint a Mindenszentek és halottak napja közötti éjszakán a templomban a halottak miséznek. Halottak napján megvendégelik a szegényeket és a koldusokat. A Gyimes-völgyben így mondták: „*Halottak napjára főzünk, sütünk cipókat, odaadjuk avval, hogy a hóttaké.*”²²⁹

Csíkdelnén egész kemencére való cipót sütnek, amelynek *Isten lepénye*, *halottak lepénye* a neve. Ezt még melegében átalvetőbe teszik és kiosztják a templom előtt álldogáló szegények között, akik ennek fejében

²²⁷ Barabás 2010, 113.

²²⁸ Vasas–Salamon 1986, 55.

²²⁹ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/172.html> (2017.10.17.)

Halottak napja, Külsőrekecsin, 2015, fotó: Ádám Gyula

a család elhalt tagjaiért imádkoznak. Úgy tartják, hogy a halott ilyenkor elmegy hozzátartozói kapujához, és ha a szegénynek nem adnak alalmazást, sírva távozik. Gyergyócsomafalván, Futásfalván annyi cipót sütnek, ahány halottja van a családnak.²³⁰

A töklámpás készítésének is ez volt az ideje. Ezt többnyire emberfej nagyságú tökből készítették úgy, hogy a tök tetején vagy egyik oldalán kézfej nagyságú lyukat vágtak, melyen keresztül a tök belsejét kivájták. A legépebb oldalára szemet, orrot, szájat vágtak, majd mécseset tettek a tök belsejébe. Az ilyen töklámpásokat kivitték a temetőbe vagy kitették az ablakba, tornácba a szomszédok, rokonok, ismerősök ijesztésére.²³¹

Márton napja (november 11.)

Szent Márton a középkor egyik legnépszerűbb szentje volt, többek között a koldusok, katonák, a ló- és lúdtartók, a szőlőművelők, a hor-

²³⁰ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0086/unnepikii0086.html>(2017.10.17.)

²³¹ Barabás 2010, 113.

dókészítők és kádárok tisztelték védőszentjüként.²³² „A legenda szerint 334-ben a galliai Ambianum (Amiens) városkapuja előtt találkozott egy fázó koldussal. Köpenyét kettéhasította és egyik felét a koldus vállára terítette. A következő éjszaka álmában megjelent Krisztus a fél köpenybe burkolózva, mert ő volt az, akit koldusnak vélt.”²³³

Ezen a napon vágják le és sütötték ki a legkövérebb libákat, majd annak csontjaiból következtettek az időjárásra:

*Márton lúdja mellé, csontja, ha veres
nagy hidegtől ember orra lesz veres.*²³⁴

A Szent Márton lúdja tulajdonképpen egy régi római étkezési szokásnak és hagyománynak a továbbélése lehet. Aesculapius²³⁵ ünnepén, amely éppen erre a napra esett, liba került az asztalra. Másik ismert legenda szerint Márton alázatból a ludak óljába bújt, hogy püspökké választása elől kitérjen. Ezek azonban gágogásukkal elárulták, így kénytelen volt a püspökséget elvállalni.²³⁶

Ez a nap az állattartók körében határnapnak számít, a juhok számba adásának a napja. A magyar nyelvterület különböző részein, illetve az állatfajtáktól függően Szent Mihály (szeptember 29.), Vendel (október 20.), Dömötör (október 26.) és végezetül Szent Márton (november 11.) voltak az állatbehajtás jeles napjai.

*Hozd el Isten Szemmárton vasárnapját,
hogy a pásztor mulathassa ki magát.
(Pálpataki pásztorok éneke)*²³⁷

²³² Tátrai-Karácsony 1997, 157.

²³³ Tátrai 2005, <http://www.historia.hu/archivum/2005/0509tatrai.htm> (2017.10.18.)

²³⁴ Fejér 2005, 30.

²³⁵ Aszklépiosz, a gyógyítás istene a görög-római mitológiában.

²³⁶ Bálint 1977, II. <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0092/unnepikii0092.html> (2017.10.18.)

²³⁷ Barabás 2010, 114.

A kalotaszegi és mezősegi falvakban, mint például Széken, igen gyakori a Márton név, ezért ma is ünneplik névnapköszöntőkkel és Márton-napi bál rendezésével.

*Tündököljön élted ragyogó sugára,
neved napja légyen szívünk vígságára.
Igyál egyet, Márton, hogy jobb kedved légyen,
hogy ne érjen téged semmiféle szégyen.
Márton poharából mindenki részt végyen!*²³⁸

*Derő dicső estére,
sok Szent Márton nevére.
Mi is tehát tisztelni,
jöttünk téged áldani.*

*Csillagod tündököljön,
míg végórája eljön.
Végre juss a mennyekbe,
szentek seregébe.*

*Kívánunk szép időket,
sok számos esztendőket,
mely életed vidítja,
köztünk tovább újítja.*

*Sokszor érd nevednapját
élhesd boldog óráját,
te szép úri házaddal
és minden magzatoddal.
(Kalotaszentkirály, Péter András Tímár)*²³⁹

²³⁸ Vasas–Salamon 1986, 275.

²³⁹ Vasas–Salamon 1986, 275–276.

*Ébredj fel, Szent Márton, tekints fel az égre,
tekints a keleti csillag szép fényére.*

*Egy csillag támada, az annak a jele,
hogy neved napja ismét elérkeze.*

*Éltessen az Isten soká az életben,
az öröm poharát nyújtsa a kezédbe.*

*Úgy virágozzék életednek fája,
mint a Libánusnak nyíló ciprusága.*

*Mióta október elszúrte a borát,
december elnyeli a földnek sok porát,
de te azért, Márton, dicsérd Istenedet,
hogy neved napjára juttatott tégedet,
gyászos koporsóba nem zárta testedet,
be nem borította gyásszal életedet.*

*Az irgalmas Isten tovább is éltesen,
földi életedben sok jóval szeressen!*

Szívemből kívánom! Éljen!

(Kalotaszentkirály, Csáki JánosRigó)²⁴⁰

Időjárásjóslás is kapcsolódik ehhez a naphoz. Általánosan ismert időjárási regula: *Ha Márton fehér lovon jön, enyhe tél, ha barnán, kemény tél várható.* Vagy *Márton napján, ha a lúd jégen jár, akkor karácsonykor vízben poroszkál.* Ha havazott, akkor *Márton megrázta a szakállát.*²⁴¹

Erzsébet napja (november 19.)

A katolikus egyház egyik legtiszteltebb szentje, aki a legenda szerint a szegényeknek vitt alamizsnát, amely a kötényében rózsává változott, amikor atyja, II. András királykérdőre vonta őt emiatt.²⁴² Egyike a legkedveltebb női neveknek. Időjárásjóslás is fűződik hozzá, mely szerint, ha Erzsébet napon havazik, akkor *Erzsébet megrázta a pendelyét*²⁴³.

²⁴⁰ Vasas–Salamon 1986, 278.

²⁴¹ Tátrai–Karácsony 1997, 157.

²⁴² Zala 1994, 83-87.

²⁴³ Tátrai–Karácsony 1997, 158.

Katalin napja (november 25.)

Szent Katalin a IV. században élt az egyiptomi Alexandriában és keresztény hitéért halt mártírhálált. A legenda szerint egyik látomásában megjelent Jézus és eljegyezte. Mártírhálálakor ismét megjelent és megígérte, hogy mindazokat meghallgatja, akik menyasszonyához, Katalinhoz imádkoznak. Halálakor, amikor a feje lehullott, testéből nem vér, hanem tej folyt.²⁴⁴ Katalin lett a házasságra vágyó leányok védőszentje.

Katalin, akárcsak a hamarosan következő András nap, házasságjós-lásra alkalmas jellegével tűnik ki a többi jeles nap közül, melyben a leányok és legények a jövőbelijüket szeretnék megtudakolni. Katalin napján a legények végeznek szerelemjósoló cselekvéseket. Pálpatakán lefekvés előtt háromszor meg kell kerülni egy párnával az asztalt, és a következő mondókát kell közben mondani:

Párnám rázom

Katalint várom.

Aki ezt végigcsinálja, úgy tartják, megálmodja a jövőbelijét. A jobb hatást fokozza az egész napos böjtölés. Gombócot is főznek a legények. A gombócokba különböző leányneveket tesznek, és amelyik főzéskor hamarabb feljön a víz felszínére, olyan nevű lesz a választottjuk. Bonchidán a fiúk egy napi böjtölés után körfésűt és egy női hálóinget tesznek a párnájuk alá, hogy megálmodják, ki lesz a párjuk.²⁴⁵

A leányok gyümölcsfák vagy orgona ágait tették vízbe és mindenikhez egy-egy legénynevet rendeltek. Amelyik nevű ág kivirágzott karácsonyra, olyan nevű a leány jövőbelije.²⁴⁶

Közismert Katalin-napi időjárásjósó mondóka szerint *ha Katalin kopog, akkor karácsony locsog, viszontha Katalin locsog, akkor a karácsony kopog.*

²⁴⁴ Diós 1988, 491.

²⁴⁵ Makkai-Nagy 1939, 124.

²⁴⁶ Barabás 2010, 116.

András napja (november 30.)

Szent András apostol, a keleti egyház védőszentje az első században élt. A hagyomány szerint átlósan ácsolt kereszten halt mártírhalált, ezért nevezik az ilyen keresztet andráskeresztnak.²⁴⁷

András napja a legjelentősebb házasságjósító és varázsló nap volt a fiatalok körében, mely varázslásokat a lányok általában magányosan és titokban végeztek, a legszigorúbb böjt mellett. Íme néhány példa a rendkívül gazdag szokáscelekvések közül:

*Aki böjtöl András napján,
vőlegényt lát éccakáján.
(Szentgerice)²⁴⁸*

Nyarádszentlászlón éjfélkor a leány két fakanállal a kezében kiáll a *ganécsomóra* (trágyadombra), a két fakanalat összeveri, majd figyel, hogy melyik irányból jön kutyaugatás, mert abból a falurészből való lesz majd a jövődóbelije.²⁴⁹

Hajnalsillag feljöttéig, vagy pedig másnapig tartó böjt mellett este két karéj kenyeret a párna alá tesz a leány, s amikor lép fel az ágyba, a következő verset mondja:

*Ágyfa léplek,
szent András kérlek,
jelentsd meg nékem,
ki lesz a férjem.
(Zsobok, Rúzsa Gazsi Gyuri István).²⁵⁰*

Vagy
*Ágyamot tapotom, András napját várom,
hogy mondja meg nékem, ki lesz az én párom.*

²⁴⁷ Tátrai–Karácsony 1997, 159.

²⁴⁸ Makkai–Nagy 1939, 55.

²⁴⁹ Makkai–Nagy 1939, 225.

²⁵⁰ Makkai–Nagy 1939, 119.

*Ágyamat tépem, András napját kérem,
hogy mondja meg nekem, ki lesz az én férjem.*²⁵¹

Zsobokon élő szokás szerint András naphoz közeledvén a lányok figyelik, hogy az almának, amit megesznek, hány magja van. Ha olyantettek, amelyben kilencet találnak, azokat gondosan papírba csomagolják és András nap estéjén a párnájuk alá teszik, hogy megálmodják, ki lesz a férjük.²⁵² Párna alá szoktak még tenni lisztből gyúrt, sótalan galuskát, pirított kenyeret, férfi alsónadrágot stb. Éjfélkor a leány meztelenül körüljárja a házat, majd reggel a kútba belepillantva a víz tükrében meglátja azt a legényt, aki majd feleségül veszi.²⁵³

A közös jóslások általában a fonóban történtek. A gombócfőzés és az ólomöntés volt a legelterjedtebb. Utóbbit úgy végezték, hogy forró ólmot öntöttek hideg vízbe, majd az öntvény formájából következtettek jövőendőbelijük foglalkozására.

András közkedvelt keresztnév. Viselőit a következő köszöntővel jártak megünnepelni:

*András napja ma vagyon,
ugrik a bak a fagyon,
András nekem pínzt adjon,
pínzre szükségem vagyon.*

*Tyúk ide búbos, kalács fonatos
a gazdasszony szép piros.
Adjon az Isten három „é”-t,
három effét, három gét,
pipát, pujkát, paripát,
egy jó pohár pálinkát.*²⁵⁴

²⁵¹ Vasas–Salamon 1986, 58.

²⁵² Vasas–Salamon 1986, 59.

²⁵³ Makkai–Nagy 1939, 251.

²⁵⁴ Makkai–Nagy 1939, 250.

*Serkenj fel Szent András, tekints fel az égre,
tekints a keleti világ szép fényére.
Csillag támadott, mely annak a jele,
hogy neved napja immár elérkezett.
Élj hosszú életet és ne láss bánatot,
és a ciprusfáról szedjél gyöngyharmatot.
Amennyi csepp van a tenger vizében,
annyi áldás szálljon a Szent András fejére.
Szívemből kívánom, az Isten áldjon meg!
(Kalotaszentkirály, Vince Pál György)²⁵⁵*

A népi tapasztalat András napját különösképpen *farkasjáró* napnak tartja. Ilyenkor farkashordák verődnek össze erdő-mező szerte, hogy párosodjanak.²⁵⁶

A gyimesi és moldvai csángók szerint András napjának éjszakáján össze kell kötni az ollót, mert ezzel összekötik a farkas száját is.²⁵⁷

Bálint Sándor írja: „Egy Lábnik faluból származó csángó mese elmondja, hogy egy öregember három fia beállott juhásznak. Amikor érkezett András estéje, a legkisebb elment meghallgatni, hogy András, aki most szokta a farkasokat szétosztani, hova küldi őket. Föl is hágott egy nagy fára. Éjfél táján András fehér lovon megjelent, és megmondta az összeseregglő farkasoknak, hol találnak maguknak egy-egy birkát, malacot, tehenet. Egy sánta farkas azonban elkésett, neki már nem jutott semmi. András azt mondta neki, hogy azt egye meg, ami a fán van. A vad kezdte is a fát rágni, de a legényhez nem tudott hozzájutni. Megvirradt, amikor testvérei meglesték a farkast, elzavarták. Az öccsük lejtött a fáról és hazamentek. Hiába vigyáztak. Az esztenában (birkakarámban) öccsüket mindig kettejük közé fektették, a farkas mégis elrabolta és felfalta. A farkast sem tudták megölni. Többet nem is jött arra, mert csak a legkisebb testvért adta András a farkasnak.

²⁵⁵ Vasas–Salamon 1986, 279.

²⁵⁶ Barabás 2010, 118.

²⁵⁷ Tátrai–Karácsony 1997, 159.

Hogy tehát András ne osszon farkast a juhoknak, ünnepét primizgyés, azaz jeles, dologtító napként szokták megülni. A somoskaiak nem fonnak, a lábnikiak a söprűt, harapófogót, kést összekötik, hogy még véletlenül se dolgozzanak velük, a gajcsánaiak András estéjén fokhagymával kenik meg a kaput, ajtót a farkasok ellen. Ezen a napon nem söprűvel, hanem kapcával söprögetnek. Klézse faluban fokhagymával keresztezik meg a házon, istállón az ajtót, ablakot, hogy a farkas elkerülje a hajlékot, családot, mert éppen András hetében van legnagyobb hatalma az ember megtámadására.”²⁵⁸

²⁵⁸ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0103/unnepikii0103.html> (2017.10.18.)

DECEMBER – Karácsony hava

Advent

A karácsonyi előkészületek négyhetes böjttel járó időszaka az advent, mely az András napjához (november 30.) legközelebb eső vasárnapkal kezdődik és december 25-én ér véget. Az adventi időszakot meghatározó előkészület kiterjed a környezetre és a gazdaságra, megnyilvánul lelki és szellemi síkon, közösségi és egyéni szinten egyaránt. Ilyenkor nincs tánc, nincs lakodalom. A zajos multságok ideje után/előtt/helyett a csendes várakozás, reménykedés, befele fordulás napjai ezek. A decemberi időszakban csak a disznótorok hoznak némi vidámságot. A közösségi élet természetesen ilyenkor sem szünetel teljes mértékben, hiszen ebben az időszakban szerveződnek, készülnek fel a betlehemek, a kántálók és egyéb karácsonyi játékok előadói.

Borbála napja (december 4.)

Borbála a 3. században élt ókeresztény vértanú, akit keresztény hitéért megkínoztak, majd lefejeztek. Bányászok, tűzérek, várak védőszentje volt, és egyben a jó halál patrónája. Csíkjenoőfalván feljegyzett hagyomány szerint „a nagy kolera idején hét éjjel hét Borbála nevezetű *fehérnép* szótt, szabott és varrt balkezével egy férfinget és gatyát. Felöltöztettek vele egy karót, a falu végére tették, hogy a kolera megijedjen tőle és elkotródjék. *Szent Borbála füve*, vagy a *Merev borbálafű* (*Barbarea stricta*) őseinknek kelevény²⁵⁹, himlő, villámcsapás ellen kedvelt orvossága volt.”²⁶⁰

*Szent Borbála az égbe
könyékig van vérbe.
Arany haja leeresztve*

²⁵⁹ tályog

²⁶⁰ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0005/unnepiki0005.html> (2017.10.17.)

vasrudakkal lecsíptetve.

Ki ezt elmondja egy nap háromszor: a kis körme se lesz bűnbe.

(klézsei imádság)²⁶¹

Borbála napja sokáig dologtiltó nap volt az asszonyok számára, amikor tilos volt fonni(mert Borbála bedobná az ablakon az orsót), varrni(mert bevarrnák a tyúkok fenekét), seperni(mert elsepernék a háztól a szerencsét), tilos volt kölcsönadni vagy ajándékozni(mert elvinné a szerencsét a háztól), és ruhadarabot sem szabadott kint hagyni a boszorkányok rontásától való félelem miatt. Borbálakor a lányok gyümölcsöket tettek vízbe, amely, ha karácsonyra kizöldült, a lány elkövetkező férjhezmenetelét jósolta meg.²⁶²

Miklós napja (december 6.)

Szent Miklós püspök a IV. században élt a kisázsiai Myra városában, ő a nyugati és keleti egyház legkedveltebb szentje.²⁶³ Patronátusai szinte megszámlálhatatlanok: a pékek, gabonakereskedők, halászok, révészek, vízimolnárok, diákok, eladólányok, a polgárvárosok, polgárok védőszentjeként tisztelték. Egyik legendája szerint: „Egy elszegényedett nemesembernek *három leányi férjhez menendők valának. Minthogy nem volt neki mivel tartani, vagy pedig böcsületesen férjhezadni hajadon leányit, tisztátalan életre akará kényszeríteni őket, hogy azáltal magoknak és néki eledelt szerezhethének. Megértvén e dolgot Szent Miklós, gondola, hogy ő jobb alamizsnát nem tehetne, mintha azoknak a leányzóknak tetteket a tisztátalanságtól, lelkeket pedig a rút fajtalan vétektől megoltalmazná. Azokaért sok aranyat kötvén egy keszkenyőbe, éjjel a szegény embernek házához méne. Látván egy ablakot félig kinyitva, mely a házban affelé szolgál, ahol a szegényember aluszik vala, béteté azért Szent Miklós*

²⁶¹ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0005/unnepiki0005.html> (2017.10.18.)

²⁶² Tátrai–Karácsony 1997, 171.

²⁶³ Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0006/unnepiki0006.html> (2017.10.18.)

*a keszkenyőbe kötött aranyakat az ablakon, és visszatérel a maga házába. Fölserkenvén álmából a szegény ember, és az Isten áldását megtalálván, hálát ad Istennek...*²⁶⁴

Szent Miklós alakja sok országban egybeolvadt a telet megszemélyesítő, jóakarató helyileg ismert figurákkal. Angliában, Amerikában Santa Claus, Franciaországban Karácsonyapó, Pére Noël, az oroszoknál Fagyapó, Gyed Moroz a neve.

A román ajkú lakosság körében Sfântu vagy Moș Nicolae, de nevezik még Sân Nicoară-nak is. Fehér lovon érkezik és mikor megrázza a szakállát, leesik az első hó. Ő az öregkor megtestesítője, aki egyben megvédi a nap sugarait az ártó hatalmaktól.²⁶⁵ Az 1950-es évektől kezdődően a kommunista hatalom erővel akarta elfedni az ünnep mágikus-vallásos színezetét, próbálván lecserélni Szent Miklós alakját egyfajta világi Téliapóra, aki jutalmat vagy büntetést hoz a gyerekeknek a téli napforduló alkalmával.

Mikulás szavunk szláv, pontosabban szlovák eredetű (vö. szlovák, cseh Mikulás ,mikulás', mikulás ,mikulási ajándék').²⁶⁶ Kiss Lajos vizsgálatai²⁶⁷ szerint meglepő, hogy ez az általánosan ismert közszó mennyire új keletű a magyar szókincsben, hiszen az Akadémiai Nagyszótár cédulaanyagában található legkorábbi előfordulása 1856-ból való. A magyaralkta területeken a mikulásnap szokások a 20. század első felében honosodhattak meg. Először csupán a városi polgárság körében, később pedig a falusi értelmiségen keresztül a parasztság egy részénél is. Az atyhaiak azt is meg tudják mondani, hogy pontosan hogyan került hozzájuk ez a szokás: *„Szebenből hozta haza a szokást egy leány. Hazajött a szolgálatból, s ő tette ki először a cipőket.”*²⁶⁸

Kibédén, mivel idegen szokásként tartották számon, román szokásként tekintettek rá: *„...ez romány ünnep. De mégis van egy érdekes szokás. Miklós-napján van a hajtópásztorok fogadása. Ekkor a juh, tehén- és*

²⁶⁴ Bálint évszám I, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unneepiki0006/unneepiki0006.html> (2017.10.18.)

²⁶⁵ Lapteș 2011, 19-20.

²⁶⁶ Kiss 1962, 63.

²⁶⁷ Kiss 1962, 92.

²⁶⁸ Barabás 2010, 118.

*disznópásztorokat fogadják meg és azért nevezik hajtópásztornak. A gazdák igyekeznek megegyezni ezen a napon a csordapásztorokkal, mert ha nem Miklós-napján fogadják meg őket, akkor az állatállományban nagy kárt okoznak a gonosz szellemek.*²⁶⁹

Radnótról való az a szórványos és különös lejegyzés, mely szerint „*este, mikor besötétedett, egy bőrbundát szokás felölteni, megfogni egy macskát vagy kutyát s bedobni a szomszéd udvarába, majd mikor elszaladnak, hamuval telt papírzacskót dobni a ház ajtaja elé, vagyneki az ajtónak.*”²⁷⁰

Egy lányokkal és fonással kapcsolatos kalotaszegi leírás szerint: „*Miklós napján a leányos házakat az ifjú legények rendre járják, megvizsgálják a darab fonalakat, s azon leányt, ki nov. 1-ső napjától kezdve minden héten egy darab fonalat nem mutathat, hamuval tömött zacskóval megütögetik*”²⁷¹

Az ajándékozás ma ismert formája, a *Mikulásjárás* falvainkban körülbelül ötven éve terjedt el, ennél is később a piros ruhás Mikulás figurája, aki az őt kísérő krampusszal együtt sorra felkeresi a gyermekeket és az előre kitisztított csizmákba, cipőkbe édességet, gyümölcsöt és virgácsot hoz.

Luca napja (december 13.)

Szent Luca(Lucia) keresztény hitéért halt vértanúhalált. Neve fényességet jelent és a latin „lux” szóból származik. A magyar néphitben Luca alakja kettős: kapcsolatos a legendabeli Szent Lucával, ugyanakkor egy boszorkányszerű női alakkal, aki ezen az éjszakán az állatok és emberek kárát okozhatja. A keresztény egyház nem véletlenül tette erre a napra Lucia ünnepét, hiszen a Gergely-féle naptárreform (1582) előtt ez volt a téli napforduló, egyúttal az esztendő legrövidebb napja, mely az archaikus néphagyományban igen jelentős időszaknak számít. Ilyenkor a leghosszabbak az éjszakák, amikor a gonosznak, ártó lényeknek bőségesen van idejük a rontásra.²⁷²

²⁶⁹ Makkai-Nagy 1939, 306.

²⁷⁰ Makkai-Nagy 1939, 55.

²⁷¹ Réső 1867, 175.

²⁷² Bálint 1977, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0009/unnepiki0009.html> (2017.10.18.)

Ilyenkor tilos bármit kölcsön adni, főként, ha az az állatok ellátására szolgál, mivel az boszorkány kezére kerülve bajt, betegséget hozhat a házhoz. Orbaiszéken ezen a napon az asszonyok vízkereszt napjáig összekötötték az ollót abban a hitben, hogy így a ragadozó állatok száját is bezárják vele.²⁷³

Az egész magyar nyelvterületen ismert a boszorkányok leleplezéséül szolgáló *lucaszék*, melyet legtöbb helyen tizenhárom napon keresztül kellett készíteni, tizenhárom darabból. Egy korondi lejegyzés szerint bal kézzel kellett dolgozni és minden nap csak egyetlen darabja készülhetett el.²⁷⁴ Karácsony éjjelén készítője elvitte az éjfél misére, ahol ráülve megláthatta a boszorkányokat, akik a szarvuk miatt féloldalra hajolva mentek be a templomba. Sok helyen már csak szólás formájában él, a lassan készülő munkára szokták mondani, hogy úgy készül, mint a Luca széke.²⁷⁵

A Luca napi hiedelmek java része a tyúkokkal kapcsolatos termékenységvarázslással függ össze. Ehhez kapcsolódott a nők munkatilalma is. Úgy tartották, ha ezen a napon fonnának vagy varrnának, akkor ezzel bevarrnák a tyúkok fenekét. A praktikák, mágikus eljárások és szövegek a tyúkok szaporaságát, tojáshozamának növekedését igyekeztek elősegíteni.²⁷⁶ Székelykocsárdon *ezen a napon az öregasszonyok megpiszkálják a tyúkokat, hogy jobban tojjanak.*²⁷⁷ Siteren „a gazdasszony Luca nap éjszakáján megpemeteli²⁷⁸ a ketrecben alvó tyúkokat, azaz egy meszelőt bemárt a vízbe és meghinti vízzel a tyúkokat. A megpemetelt tyúkok bővebben tojnak és a baromfivész nem tud kárt tenni közöttük. – Aki Luca napján éjfélkor megkeféli a lovát, a ló szőre egész évben szép fényes lesz.”²⁷⁹

²⁷³ Fejér 2005, 31. Lásd még: András napja (november 30.)

²⁷⁴ Barabás 2010, 221.

²⁷⁵ Makkai–Nagy 1939, 73.

²⁷⁶ Tátrai–Karácsony 1997, 175.

²⁷⁷ Makkai–Nagy 1939, 20.

²⁷⁸ Pemet: seprűszerű, kenyérsütő kemence takarításához használatos szerszám.

²⁷⁹ Makkai–Nagy 1939, 30.

*Disznóvágás,
Magyarvita, 1973,
fotó: Szabó Tamás,
KJNT_07776*

Egy kibédi hiedelem szerint, „aki járatos akar lenni a boszorkányok tudományában, az Luca éjjelén be kell, hogy feküdjék a disznópajta hídlása alá és visszájára hétszer el kell, hogy mongya a Miatyánkot ámen nélkül. Mikor hetedikszer is belékezd, akkor az illetőn hét boszorkány vonul keresztül különböző állat (béka, fekete macska, pocégérpátkány, disznyó, veres kakas, seprűn ülő vénasszony, bölönybika) képében. Ezek különféle csúf hangokat hallatva, mennek keresztül az illető csurdé hasán. Ezeken kívül át kell, hogy menjenek a boszorkánymesterséget tanulni akaró hasán kígyók, giliszták és különféle csúf bogarak. Ha mindez nem rettentette meg és egy jajsztót sem ejtett ki a száján, akkor forgószel kerekedik és négy vénasszony rostában ülve megy hozzá; ezek bevezetik a boszorkányok tudományába.”²⁸⁰

Luca napjához, András és Katalin napjához hasonlóan sokféle időjárás- és házasságjósító eljárás kapcsolódott. Ezek többségét Luca és kará-

²⁸⁰ Makkai-Nagy 1939, 189.

csony között kellett elvégezni. „Lucanapján a leányok 13 cédulát készítenek; ezek mindenikére egy férfinévét írnak. A cédulákat összekeverik és karácsony első napjáig egyet mindennap a tűzbe dobznak. A leányt az a fiú veszi el, akinek neve az utoljára maradt cédulára van írva. Egyesek ezt az eljárást úgy teszik bonyolultabbá, hogy ugyanakkor, amikor valaki a cédulákat készíti, letör három fehér borostyán ágat, vízbeszti őket s minden ágnak egy férfinévét ad. Újévre az olyan nevű ágnak kell kinyílni, amilyen a cédulán is utoljára maradt.” (Almásmálom)²⁸¹

Az időjárásjósló praktikák közé tartozik a *lucakalendárium* és a *hagymakalendárium* készítése. Gyümölcsfa ágát vízbe téve, ha az karácsonyra kizöldült, akkor jó, bő termésű évre lehetett számítani. A *lucabúza* ugyanezt a célt szolgálta. A hagymakalendáriummal jósolni lehetett az elkövetkezendő év időjárására. Tizenkét beszózott hagymalevél segítségével igyekeznek megjósolni a következő évre várható csapadékmennyiséget vagy szárazságot, havi bontásban, attól függően, hogy az egyes hónapokat jelképező hagymalevelek átnedvesednek-e.

Luca napja munkatilalmi nap, amikor a női munkák java része tiltott. Tilos fonni, varrni, mosni, lúgozni, kenyeret dagasztani és sütni. Voltak viszont kifejezetten erre a napra ajánlott munkák, melyekkel a tyúkok termékenységet lehetett elősegíteni. Mindenfajta fejtő-, bontómunkát erre alkalmasnak tartottak, így például tollat fosztottak, hogy a tyúkok könnyen tojjanak.

Tamás napja (december 21.)

Tamás napja a Gergely-féle naptárreform óta valóságosan az esztendő legrövidebb napja, a téli napforduló csillagászati időpontja. A névadó a hitetlen Tamás néven emlegetett apostol, akinek a hagyomány szerint pünkösd után Jézus külön megjelent. Innen ered a szolás: *szent Tamás szolgálja vagyok*, vagyis akkor hiszem, ha látom. Luca napjához viszonyítva Tamás *tágít* vagy *szorít* az időjáráson, vagyis ha Luca napján hideg és fagy van, akkor Tamás napjára megenyhül az idő, illetve fordítva. Általában

²⁸¹ Makkai-Nagy 1939, 167.

Tamás napja körül vágták le a disznókat, hogy az ünnepekre legyen kolbász, véres és májas hurka. Az ekkor vágott disznónak a háját *tamásháj*-nak is nevezik, melyet kelések gyógyítására vélték alkalmasnak.²⁸²

Szentcsalád-járás

A paraszti ájtatosság egyik megnyilvánulása *Szentcsalád-járás* vagy *szálláskeresés* néven ismert a magyar nyelvterületen. Az adventi időszak utolsó kilenc napján át, egymáshoz közel lakó családok viszik egymáshoz a szent családot ábrázoló szentképet vagy szobrot, amit aztán másnap reggelig a háznál hagynak. *Szállást keres a szent család, befogadják-e* köszöntéssel kéreznék be az ajtón. Bent a szoba fő helyére, rendszerint az asztalra helyezik és gyertyafénynél énekelnek, imádkoznak.²⁸³

Karácsony

Karácsony a keresztény egyház legnagyobb ünnepe. Az ókori hitvilágban, a Mithras-kultuszban a Nap újjászületésének ünnepe volt. A középkorban az újesztendő karácsonnyal kezdődött, így a karácsonyi szokásokban és hiedelmekben egyaránt megtalálhatók az évkezdethez, a téli napfordulóhoz és Jézus születéséhez fűződő hagyományok.²⁸⁴

Karácsony vigíliája, Ádám és Éva napja(december 24.)

*Karácsony vigíliája*²⁸⁵, *böjtje* vagy *szombatja* az adventi időszak utolsó napja. Eseményei többnyire az ünnepi asztal körül történnek. A *karácsonyi asztal* alá vagy közelébe helyezett tárgyakról, eszközökről úgy vélték, hogy mágikus erővel bírnak. A karácsonyi asztalnál használt abroszt később *vetőabrosznak* vagy *sütőabrosznak* használták, hogy bő legyen a termés, jól megkелjen a kenyér. Az asztalra helyezett ételek, amelyeket általában egy bizonyos, kötött sorrendben fogyasztottak el, a család tagjainak az egészségét hivatottak biztosítani a néphit szerint.

²⁸² Tátrai–Karácsony 1997, 181.

²⁸³ Barabás 2010, 121.

²⁸⁴ Tátrai–Karácsony 1997, 225.

²⁸⁵ ünnep előestéje

Ilyen például a szentelt ostya, a mézbe mártott fokhagyma, a dió, alma stb. A karácsonyi dióevés szokása általánosan elterjedt az egész magyar nyelvterületen, egyben jósoltak is a dióból: a tálból kivett ép dió jó egészséget, a rossz betegséget, sőt, halált is előrejelezhetett.²⁸⁶ Az ételek maradékát, a morzsákat szintén mágikus céllal használták fel.

A *karácsonyfa* állításának szokása viszonylag új keletű, valószínűleg német eredetű szokás, mely a 19. században honosodott meg hazánkban. Előtte ún. termőágot állítottak, amely egy termékenységet jelképező zöld ág lehetett, akárcsak a *paradicsomjáték*²⁸⁷ életfája. Ebben a jelenségben tehát minden bizonnyal kereszténység előtti, valamint liturgikus hagyományok találak egymásra, fonódtak össze. A karácsonyfa díszítése is valószínűleg ily módon alakult: a termékenységet szimbolizáló alma, dió és a – feltevések szerint a paradicsomi életfáról származó kígyót jelképező – lánc jól megfértek egymással.²⁸⁸

Az 1940-es években Siteren például csak a módosabbaknál volt szokásban a karácsonyfa-állítás és az ajándékozás. Oltszakadaton karácsonyfát 1870-től kezdődően az iskolában állítottak, és a tanulókat ajándékozták meg, általában tanszerekkel.²⁸⁹ Oltszakadaton, Alsóbölkényben a szülők vagy rokonok csengettek, majd az ajtórésen dugták be az ajándékot. Ezt követően, karácsony napján a keresztszülők vittek mézes pogácsát, diót, almát, ezt nevezték *angyaljárásnak*.²⁹⁰ Az ajándékozás szokása még a karácsonyfa állításánál is újabb keletű szokás, hiszen ajándékot régen a *kántálók*, *betlehemezők*, a névnapköszöntők kaptak, „szolgáltatásukért” cserében.

Kántálásnak nevezik a karácsonyi, többnyire énekes, verses köszöntőt és szokást, mellyel az adventi időszakban vagy karácsony estéjén a köszöntők házról házra járnak. Az ünnep gondolkörét felidéző énekekhez gyakran társulnak jókívánságok, köszöntők, prózai szövegek. A *kántálók* korcsoportonként járkák végig a falut. Engedélykérés után az

²⁸⁶ Tátrai–Karácsony 1997, 228.

²⁸⁷ Karácsony ünnepéhez kapcsolódó misztériumjáték.

²⁸⁸ Tátrai–Karácsony 1997, 230–231.

²⁸⁹ Makkai–Nagy 1939, 42.

²⁹⁰ Makkai–Nagy 1939, 30., 42., 104.

ablak alatt vagy a házban énekelnek egy vagy több éneket. Ezt követően valamilyen ajándékot²⁹¹ kapnak, melyet megköszönve mennek tovább. A kántálás során énekelt dallamok egy részét régebben a templomban is énekelték, mások kiszorultak a szertartásrendből apokrif, régies és/vagy misztikus elemeik miatt. Olyan dalszövegek és dallamok is vannak köztük, amelyek az érvényben levő énekeskönyvekben megtalálhatóak. Szövegeikben sok esetben pogány kori, korai keresztény és újkori motívumok egyaránt fellelhetők.²⁹²

A *kántálók* repertoárja falun belül is különbözhet. Az énekek közül a legrégebbi réteghez tartozik a „*Csordapásztorok*” kezdetű, melynek első ismert alakja a *Cantus Catholici* 1651-es egyházi énekgyűjteményben szerepel.²⁹³ Az ismertebb énekek közül szintén ebben a gyűjteményben jelentek meg a „*Mennyből jövök tihozzátok*” és a „*Betlehem, Betlehem, a te határidban*” kezdetű énekek, de ugyancsak kedveltek a „*Mennyből az angyal*” és a „*Pásztorok, keljünk fel*” kezdősorú karácsonyi énekek, melyek már 18. századi énekeskönyvekben is szerepeltek.²⁹⁴ A szokásesemény keretében előadott énekek után rendszerint köszöntő szokott következni:

*Adjunk hálát Istennek,
Isten Ő Felségének,
hogy e háznak gazdáit
megtartatta híveit.
Továbbra is tartsa meg,
sok karác sant érjenek.
Szívem kívánása,
az Űrnak áldása.
Mind magukan maraggyan,
Isten mindég jót aggyan.
Azt kívánam szívemből: Éljen!*²⁹⁵

²⁹¹ Almát, diót, perecet, újabban pénzt.

²⁹² Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980, 27-30.

²⁹³ Tátrai–Karácsony 1997, 185-186.

²⁹⁴ Tátrai–Karácsony 1997, 186.

²⁹⁵ Makkai–Nagy 1939, 122.

Áldja meg az Isten e háznak gazdáját,
házanépestül együtt kedves gazdasszonyát,
ragyagó fákjakkal rakja bé udvarát,
úgy várja haza született Jézusát.
Duna, Maros vize folydagál csendesen...
amennyi víz elfoly annak a két partján:
annyi áldás szálljon a maguk házára.
Azt kívánam szívemből: Éljen!
(Mezőpanit)²⁹⁶

Ma karácsony napja,
nem kell nekem hagyma,
egye meg a gazda,
aki nekem adta.

Zörgetik a kulcsot,
pénzt akarnak adni.
Ha egy tallért nem adnak,
el se fogom venni.

Apám a szakállát,
félvállra vetette,
ami kicsi esze volt,
az erszénybe tette.

Az erszény zsíros volt,
az egér mind megette,
így hát az apámnak,
nincs egy szikra esze.
(Sóvárad)²⁹⁷

²⁹⁶ Makkai-Nagy 1939, 122.

²⁹⁷ Barabás 2010, 245-246.

Kalotaszegen karácsonykor négynapos tánc volt: karácsony szombatján (december 24-én), december 25-én, 26-án és aprószentek napján (december 28-án). Karácsony szombatján a legtöbb helyen *kántálással* kezdődött az ünnep. A Kolozsvár melletti katolikus felekezetű Kisbácsban az ünnep nem *kántálással*, hanem *betlehemezéssel* indult, amelyet este tíz órára be kellett fejezni, mert akkor indultak a falu feletti *Keresztje* dombjára tüzes kereket eregetni. A legények magukkal vittek hat elhasználódott, szalmával befont, küllői között kitömött kereket, és a domb tetején nagy tüzet raktak, amely bevilágította az egész falut. Fél tizenegykor, az első harangszónál meggyújtottak és leengedtek egy kereket, a második harangszónál kettőt, a harmadiknál hármat. Ezt követően együtt mentek el a templomba, énekelve.²⁹⁸

A *betlehemezés* a karácsonyi ünnepkör egyik legelterjedtebb és legismertebb, színjátékszerű szokása. Fő kelléke a jászol vagy a templom alakú *betlehem*.

A Magyar Népzene Tára II. *Jeles napok* kötete²⁹⁹ a betlehemes játékok fő típusait a földrajzi tájegységek szerint csoportosítja (megkülönböztetve erdélyi, alföldi és felső-tiszai, dunántúli és felföldi típust). Erdélyről ezt írja: „Az erdélyi típusú betlehemes hosszabb lélegzetű, misztériumszerű, liturgikus és epikus elemekkel átszőtt 12-20 szereplős játék. Rendszerint elő- és utójátéka is van, előadása különösen nagy előkészületet, betanulást igényelt. Legarchaikusabb jelenetei a 17-18. századig vezethetők vissza. Az angyalokon, pásztorokon kívül szerepelhet Szűz Mária, Szent József, futár, király. Jellegzetes jelenete a szálláskeresés. Érdekessége, hogy a pásztorok állatálarcot is viselhetnek. Általában felnőtt férfiak, legények játszották, akik a játékot kellő komolysággal, liturgikus szolgálat igényével adták elő. Szerkezete: bekéredzkedés; szálláskeresés; pásztorok ébresztése; az öreg csobánnal, pakulárral folytatott párbeszéd; ajándékvitel; adománykérés.”³⁰⁰

²⁹⁸ Vasas–Salamon 1986, 102.

²⁹⁹ Kerényi 1953

³⁰⁰ Idézi Tátrai–Karácsony 1997, 211.

Betlehemezők, Csíksobotfalva, 2014, fotó: Ádám Gyula

Karácsony éjszakáján a tűznek, víznek egyaránt nagy jelentőséget, varázserőt tulajdonítottak. A hajnalban merített vizet *aranyos víz*nek nevezték. Aki először merített a kútból, megjelölésként hátrahagyott valamilyen jelet, amelyhez tilos volt nyúlni. Ebben a vízben az egész családnak meg kellett mosakodnia, hogy egészségesek maradjanak.

Karácsony éjszakájához férjjesztő praktikák is kapcsolódnak: *karácsony éjjelén a férjhezadó léjány, vagy házasulandó legény leveti ballábáról a csizmát, kimenyen a disznyópajtához s a csurdé lábával megrúgja a pajta oldalát. Erre a disznyó megébred és durrag. Ahányat durrag, annyi esztendő múlva menyen férjhez, vagy házosadik meg az illető. Ha egyet, akkor még abba az esztendőbe.*³⁰¹

Általános időjárásjósoló módszer volt, hogy figyelték a karácsony és vízkereszt közötti tizenkét nap időjárását, és azt meghatározónak tartották a következő év tizenkét hónapjára.

Ha karácsonyra nem havazott, mondogatták:

³⁰¹ Makkai–Nagy 1939, 104-105.

Csíksobotfalvi betlehemes Pusztinán, 2014, fotó: Ádám Gyula

Fekete karácsony – fehér húsvét.

Vagy:

*Ha karácsony sáros – a húsvét szános.*³⁰²

Karácsony napja (december 25.)

Karácsony napja a család ünnepe volt a hagyományos paraszti életben. Hangsúlyozottan munkatiltalmi nap, amikor még a szemetet, vagy a hamut is tilos kivinni, hogy azzal ne vigyék ki a szerencsét a házból. Ugyanezen célból tilos bármilyen kölcsönadás is.

³⁰² Barabás 2010, 123.

István napja (december 26.)

A magyar nyelvterületen sokáig az egyik legkedveltebb keresztnevek közé tartozott. Ezen a napon a rokonok, szomszédok, barátok énekkel, verssel köszöntötték István nevű hozzátartozójukat, a szokást pedig *istvánozásnak* nevezték. Az *istvánozás* során énekelt köszöntőket más névnapokon is énekelték, a megfelelő névvel behelyettesítve. Az első, beköszöntő éneket kint énekelték el, az udvaron vagy a tornácon:

*Ó, kedves hajnali csillag,
mely éltünkre szépen villag.
Ékesítsd István reggelét,
vedd el róla komor telét.*

*Hozza Isten reggeledre
napját áldással éltedre,
hogy minden óra megáldjon,
mint harmat fejedre szálljon.*

*Felsütett a nap sugara
Istvánnak szép ablakára.
A napnak szép ragyagása
tündeklik szép formájába.
(Mezőpanit)³⁰³*

Kalotaszeg falvaiban *kötőzésnek* hívják az István és János napi köszöntést, a köszöntőt pedig *kötöző nótának*. „Az Istvánokhoz már korán reggel belopóznak a felköszöntők és megpróbálják az Istvánt az asztalhoz vagy ágyhoz kötni, ez azonban csak akkor lehetséges, ha István nem elég éber és ismerve a helyi szokást, nem várja készen a korai látogatásokat. Ha mégis sikerül megkötni valahogy, mindaddig nem bocsájtják szabadon, míg pálinkával vagy borral meg nem váltja magát.”(Nagypetri)³⁰⁴

³⁰³ Makkai–Nagy 1939, 125.

³⁰⁴ Vasas–Salamon 1986, 96.

A *kötözés* durvább formájával több feljegyzésben is találkozhatunk, mely szerint a köszöntők láncot húznak maguk után a havon, hogy jó hideg legyen, és ha sikerül az ünnepeltet meglepni, kihúzzák az ágyból, az ingét felemelik, a meztelen bőrére tekerik a láncot és felhúzzák a gerendára. Addig nem engedik le, míg a felesége, édesanyja vagy valamilyik nőrokona egy fél liter pálinkával ki nem váltja.³⁰⁵

A *regölés* szokása is ehhez a naphoz köthető. A regösénekek dallamainak ősiségéről sokat elárul, hogy ugyanúgy ütempárokból, rövid motívumok vég nélküli ismételtetéséből állnak, mint a gyermekdalok, s mint valószínűsíthető, a sámánok varázsénekei is.³⁰⁶ Ilyenkor gyermekek, legények vagy felnőtt férfiak házról házra menve bőséget, boldogságot kívánnak a következő évre. Udvarhelyszéken, Kénoson a házasemberek és a konfirmált legények járnak *megregölni* az ifjú házасokat. A regösöket pálinkával, süteménnyel kínálják. A szokás legkorábbi változatát Kriza János gyűjtötte és adta közre:

Porka havak hulladoznak: de hó reme róma.

Nyúlak, rókák játszadoznak: de hó reme róma.

Bényomozók a faluba: de hó reme róma.

Sándor Ferenc udvarára: de hó reme róma.

Ott találánk rakott házat: de hó reme róma.

Abba látánk vetött ágyat: de hó reme róma.

Abba fekszik jámbor gazda: de hó reme róma.

Belől fekszik gyöngye högye: de hó reme róma.

Közből fekszik páris gyermek: de hó reme róma.

Sérkentgeti apját, anyját: de hó reme róma.

³⁰⁵ Vasas–Salamon 1986, 88–89.

³⁰⁶ A regösének leírását lásd: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-885.html>, Magyar Néprajzi Lexikon, (2017.10.18.)

*Kelj fél, apám, kelj fél, anyám: de hó reme róma.
Mett eljöttek a regesek: de hó reme róma.*

*Régi törvény, nagy rött ökör: de hó reme róma.
Annak fele regeséké: de hó reme róma.*

*Hátán átal hatvan kolbász: de hó reme róma.
Annak fele regeséké: de hó reme róma.*

*Szarva teli sült pereccel: de hó reme róma.
Annak fele regeséké: de hó reme róma.*

*Farka bojtján egy kossó sőr: de hó reme róma.
Annak fele regeséké: de hó reme róma.*

*Füle teli aprópénzzel: de hó reme róma.
A maradjon a gazdának: de hó reme róma.*

*Kődökibe köből komló: de hó reme róma.
A maradjon az asszonnak: de hó reme róma.*

*Fara teli magyaróval: de hó reme róma.
A maradjon gyermekéknek: de hó reme róma.*

*Béeresztesz, jámbor gazda? de hó reme róma.
Ha nem eresztesz, se bánjuk: de hó reme róma.*

*Kikötözzük az ajtódot: de hó reme róma.
Benn pisilel, benn kakálól: de hó reme róma.
(Homoród vidéke)³⁰⁷*

³⁰⁷ Kriza 1975, 143-144.

János napja (december 27.)

„János apostol és evangélista, áldások és imádságok szószólója, templomok és oltármesterségek patrónusa, céhek védőszentje. (...) Tiszteletének egyik legsajátosabb fejeménye és megnyilatkozása – írja Bálint Sándor –, a Szent János áldása, vagyis a borral való köszöntés, eláldás, áldomás, amely Hedwig Schommer legújabb kutatásai szerint már a XI. században felbukkan.”³⁰⁸ Emiatt kapcsolódhat a borvidékeken a borszentelés szokása ehhez a naphoz. A szentelt bornak mágikus erőt tulajdonítanak, mellyel állatot, embert egyaránt lehet gyógyítani. Szólásként él a *Szent János áldása*, mely a búcsúzáskor megivott utolsó pohár italt jelöli.

Közkedvelt és gyakori keresztnév, köszöntése az István köszöntőkhöz hasonlóan, sok változatban megtalálható.

Szilágysámszonban a pincénél köszöntötték fel az ünnepelteket, akik előre készültek erre az alkalomra, kínálnivalóval.

*Sok napokat, hónapokat élj nagy örömmel
keserűség, egyéb ínség a betegséggel
tőled messze távozzanak, az angyalok hordozzanak
veszély ellen hűségesen oltalmazzanak.*

*Soha balsors ne érjen életednek sajbáján
soha bú sem csapdossa életed vitorláját
élj boldogul, csendesen, Istennek kegyesen
pályád futva sebesen.*

*Mikor a fényes égen többé csillag nem lészen
mikor a nap és a hold mind elfogynak egészen
akkor szálljon fejedre búbánat örömödre
de addig élj kedvedre.*

³⁰⁸ Bálint, 1977: <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0015/unnepiki0015.html> (2017.10.18.)

Majd következett a köszöntő vers:

*Mer' vótak idők, mikor még valaki köszöntött,
s ennek emlékére bokrétákat kötözött.
Ilyenformán én most Szent Jánost köszönteni szeretném,
hogy köszöntésem szavával jobban kedvébe esném.
De az idők meggátolták szívemnek szándékait,
a késő ősz leszakítá virágaimnak szépeit,
csak jókívánságaimat szedem elé, mint virágokat,
tiszteletemnek jeléül bemutatni azokat.
Fogadd el hát én szívemnek téged áldó szavait,
sok évekig élvezhessed Istennek áldásait,
éld örömmel neved napján hozzátartozóiddal
s a jövő Szent János napját éld meg
tele kamrával, kolbással.
S a pincéd legyen tele pálinkával, borral,
azt kívánom!
(Szilágysámson)³⁰⁹*

Aprószentek napja (december 28.)

A Krisztusért mártírhálált halt betlehemi kisdedek emlékünnepe, akiket Heródes a gyermek Krisztus keresésekor megöletett. A vesszőzés egykor része volt a római katolikus szertartásoknak, majd a reformáció hatására ezt a pogány eredetűnek tartott elemet kiiktatták a templomi liturgia rendjéből, s e radikális reform hatására a vesszőzés a populáris kultúrában folytatta életét.³¹⁰

A vesszőzés napjainkban is élő szokás. Résztvevői fiúgyermekek vagy nagyobb legények, akik szerencsekívánó, egészségvarázsló mondókák kíséretében szimbolikusan megkorbácsolják, megverik a gyermekeket, leányokat, asszonyokat. A vessző összekötözött nyírfaág, termőág vagy fűzfavesszőből font korbács lehet.

³⁰⁹ Magyar 2005, 39- 40.

³¹⁰ Pozsony 2000, 90-91.

*Aprószentek, szent Dávid,
Isten éltesse sokáig!
A rokolya szakadjon
s a leán maradjon.
(Zabola)³¹¹*

Van, ahol közösen, a *táncosháznál* ejtik meg a vesszőzést: „szokás ezen a napon a táncosház földjére diót vagy almát szórni. Egy-két legény pedig az ezekért lehajlók hátát üti egy összecsavart kendővel vagy nadrágszíjjal. Újabban úgy csinálják, hogy minden odaérkezőt az előbb említett eszközökkel többször megütnek, azután pedig pálinkával és kaláccsal megvendégelnek.”³¹²Sok esetben a szülők küldik el a gyermekeket otthonról a szomszédba, rokonokhoz vagy keresztszülőkhöz mustármagért, ahol aztán vesszővel tréfásan megveregetik őket: „korán reggel a gyermekeket a szomszédba küldik mustármagért. A szomszédban azt mondják, hogy vegye ki az ágy alól. De amikor a gyermek lehajol érte, a hátát ütik azt mondva: »Nesze mustármag!« Ezután almát vagy ünnepről maradt tésztát adnak nekik.”(Almásmálom)³¹³

Barcaújfaluban a legények sorra látogatják a lányos házakat, és a következő mondóka kíséretében vesszőzik meg őket:

*Friss légy,
egészséges légy,
beteg ne légy,
keléses ne légy!
Ha vízé küldnek, boré menj,
ha boré küldnek, vízé menj,
utcára küldnek, kert alá menj,
kert alá küldnek, utcára menj!*³¹⁴

³¹¹ Makkai-Nagy 1939, 54.

³¹² Makkai-Nagy 1939, 174-175.

³¹³ Makkai-Nagy 1939, 174-175.

³¹⁴ Seres 1984, 362-363.

Kalotaszeg egyes falvaiban az *aprószentekelésnek* vagy *mustárma-gozásnak* nevezett vesszőzés szokása összefonódott a legényszervezet büntető *botozásával*. Ekkor osztották ki az ünnepek alatt elkövetett hibákért, szabálytalankodásokért járó büntetéseket. Ez általában 25-50 bot (ütés) volt, amit az *elsőség*(előjáróság) szabott ki a *táncolóházban* hasra fektetett bűnösök hátsó felére. A büntetés után pálinkát vagy bort kaptak, végül az is kapott „büntetést”, aki nem csinált semmi rosszat. Ezzel oldották a büntetés nyomán felmerülő esetleges elégedetlenkedéseket, erősítették a közösségi összetartozás érzését.³¹⁵

A *gircsózás* szintén az aprószentekelés egyik változata, amely Maros-Torda megye néhány községében élő szokás. A *gircsök* menete különböző maszkos alakoskodókból áll. A *duszásból*³¹⁶, a leányruhát viselő fiúból és a katonából álló alakoskodó csoportot egy székely népviseletbe öltözött vőfély kérezteti be a lányos házakhoz:

*Dicsértessék az Atya Úristen,
ki megadta érnünk karácsonyt csöndesen,
el is hagyta töltnünk kitől-kitől frissen.
No hát örvendezzünk az aprószenteken.
Mulatozásra csak egy órát kérünk,
ha a házigazda megengedné nekünk.
(Atosfalva)³¹⁷*

A rituális vesszőzés szokása megtalálható a románságnál is, de ők azt szilveszter éjszakáján vagy az újesztendő első napjaiban gyakorolják. A *szorkovázás* időpontja éppen a téli napfordulón ünnepelt karácsony és a január 6-ra eső vízkereszt közötti átmeneti, kritikus időszak felezőpontján található. Régebben nagyobb legények, napjainkban már csak kisebb fiúgyermekek járnak *szorkovázni* egy mesterségesen kivi-rágoztatott almafaággal, újabban színes szalagokkal, papírvirágokkal

³¹⁵ Vasas–Salamon 1986, 72-73.

³¹⁶ Bő ingbe, gatyába öltözött alakoskodó, aki hamuzacskót visz a botja végén.

³¹⁷ Makkai–Nagy 1993, 147-148.

feldíszített, festett gyümölcsággal. Örök ifjúságot, egészséget, bőséget, termékenységet, gazdagságot kívánnak a meglátogatott és szimbolikus formában meggyeszőzött családtagoknak. A köszöntőket korábban kaláccsal, almával, dióval és pénzzel ajándékozták meg. Az utóbbi évtizedekben a szokás részben kiüresedett, többnyire az adománykérő funkciója élteti a gyakorlók (gyermekek) körében, s csak a köszöntővers szimbólumai emlékeztetnek hajdani lehetséges, összetett funkciójára.³¹⁸

A hétfalusi csángók jellegzetes *borica* tánca a téli napforduló rítusaihoz tartozó férfitánc. Műfaji rokonságot mutat az egyik legelterjedtebb európai kultikus eredetű táncsal, a *moreszkával*³¹⁹, továbbá a román *călușari*-ral. A színes szalagokat és zajkeltő eszközöket (csörgőket, sarkantyúkat) viselő, kezükben csákányt vagy *lapockát*³²⁰ tartó táncosok a *vatáfnak* nevezett táncvezető irányításával járják rituális körtáncukat. Repertoárjukban négyféle tánc van, amelyek a motívumok, a kísérő zene, a dobbantások erőssége és hosszúsága alapján különböztethetők meg egymástól. Így járják az *egyes*, a *kettes* és a *hármás boricát*, illetve a legdinamikusabb, felállásában leglátványosabb, motívumait tekintve leggazdagabb *török boricát*. A *boricások* élén a *tebetartó* megy, kezében a *tebe*, amely egy fenyőfa hegye, aranyozott gyümölcsökkel. A *boricásokkal* régen négy, ma két, faálcot viselő *kuka*(néma) jár. Derekukról kolompok lógnak. Eszköztáruk része egy-egy fakard és korbács. Míg a többiek táncolnak, a *kukák* tréfás pantomim jelenetekkel szórakoztatják az összegyűlt társaságot: igyekeznek valamit észrevétlenül elcsenni a gazdától, leverni a férfiak fejéről a sapkát, kucsmát, kalapot, elszaladni vele, amelyet aztán csak váltságdíj fejében szerezhetnek vissza a póruł jártak. A bohóckodó *kukát* a *boricás* sereg védi a tömegtől, ugyanakkor a *kuka* is rendfenntartó szerepet játszik. Arra a táncosra, aki nem járja jól a táncot, rávág a kardjával.³²¹

³¹⁸ Birlea 1981, 281-283.

³¹⁹ „A mórók és a keresztények harcát megjelenítő ún. mutatványos fegyvertánc” Magyar Néprajz VI., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/06/29.html> (2017.10.18.)

³²⁰ A csapómester (tiszttség az ifjúság téli mulatságán) ítéltvégrehajtó eszköze. Seres 1984, 523.

³²¹ Seres 1984, 363-374.,Lásd erről bővebben: Könczei 2009.

Szilveszter napja (december 31.)

Szent Szilveszter pápa (314-335) ünnepe, egyben a polgári év utolsó napja. A naphoz, főleg annak estéjéhez, éjszakájához különösen a református vidékeken számos olyan évkezdő hagyomány fűződik, amelyeket a katolikus vidékeken inkább karácsony böjtjén gyakorolnak. Egy magyarózi hiedelem szerint ekkor a jószágok emberi nyelven szólalnak meg. Ruhának nem szabad a szárítókötélén kiterítve maradnia, mert előfordulhat, hogy valamelyik családtag felakasztja magát. Az evés-ivás, mulatozás sem volt jellemző. Mindenki templomba igyekezett, az otthon maradt öregek a tűzre vigyáztak, hogy az ki ne aludjék.³²² A szilveszteri hiedelmek célja, hogy biztosítsa a következő esztendőre az emberek egészségét, szerencséjét, az állatállomány szaporaságát és a termés bőségét. Nem ritka azonban az sem, hogy a célok között a társadalmi rend áttekintése is szerepel. Mezőségen szokás volt a deviáns viselkedésű személyek kicsúfolása, viselt dolgainak kikiabálása a dombtetőről.³²³

Az óév kiharangozása és az újév énekkel köszöntése elsősorban az erdélyi protestáns vallású falvakra volt jellemző. Nyárszón fél tizenkettőtől fél egyig húzták a harangokat, elbúcsúztatták az óesztendőt és összekötötték az óesztendőt az újjal. Ezt követően *aranyosvizet*³²⁴ mérítettek a kútból vagy forrásból. Magyarlónán, amikor megkondult a harang, tüzes kerekeket eregettek le a hegyről, közben kiáltották: *boldog új évet!* Az idősebbek szerint minden évben gurítottak egyet, ezzel jelezték, hogy *tüzes kereken jött be az újév!*³²⁵

Szilveszter éjjelén a lányok gombócfőzéssel, ólomöntéssel tudakolták jövődöbelijük nevét és foglalkozását,³²⁶ de az is előfordult, hogy

³²² Horváth 2008, 114.

³²³ Zsigmond 1994.

³²⁴ Újév hajnalán, lányoknak kellett meríteni kora hajnalban, majd megmosdottak benne, hogy egész évben szépek és egészségesek legyenek. A szótlanság növelte az aranyosvíz hatóerejét.

³²⁵ Tátrai–Karácsony 1997, 251-252. A szilveszteri tűzgyújtásról, tüzes kerék gurításáról, valamint bővebben az újévi szokásokról lásd: Barabás 1990

³²⁶ Lásd még: Katalin napja (november 25.) András napja (november 30.), Luca napja (december 13.)

csontokból jósoltak: „advent kezdetétől meggyűjtik a leányok a majorságcsontokat. Éjfélkor megnevezik, más-más férfi nevét adván mindegyik csontnak és körbe rakják a konyha földjén. Beengedik a kutyát és megfigyelik, hogy az melyik darabot kapta el.”(Alsóbölkény)³²⁷

³²⁷ Makkai–Nagy 1939, 104,

A GAZDASÁGI ÉVHEZ
KÖTŐDŐ SZOKÁSOK

Aratás

A gabona betakarítása mindenütt nagy jelentőségű eseménynek számított. Sikeréhez különböző hiedelmek kötődnek, azt különböző praktikákkal igyekeznek biztosítani és befolyásolni, melyek sok esetben keverednek vallási szertartásokkal. A munkát imádsággal, fohászkodással kezdik, a munkaeszközöket a pappal megszenteltetik. Az első búzakévékből kimorzsolt szemekből adnak a baromfinak, egészség- és termékenységvarázsló céllal.

Moldvában, a külsőrekecsiniek egy kéve búzát állítanak a szoba sarkába, a szőttesek és a párnák tetejére, amely aztán ott marad ősziig. Úgy tartják, hogy abba a sarokba nem csap a villám. Ősszel a búzaszemeket kimorzsolják és a vetőmag közé keverik.³²⁸

Az aratás végéhez szintén nagyon sok hagyomány kapcsolódik, főként azokon a helyeken, ahol közösen, napszám fejében vagy kalákában arattak. Kalotaszegen, amikor elérték az utolsó tábla búzához, a lányok, asszonyok elkezdték kötni az aratókoszorút vagy ahogy ők nevezték, *búzakoszorút*. A koszorú kötése falvanként, vidékenként különbözött. Volt, ahol kizárólag búzából fonták, máshol pipacssal és búzavirággal is díszítették. Az aratás végeztével vidám menetben indultak haza muzsikaszóval, énekelve végig, a haza vezető úton. A koszorút egy fiú vagy egy lány vitte a kezében vagy a fején, volt, ahol a legjobbnak titulált aratólányé vagy kévekötő fiúé volt ez a kiváltság. Az aratók érkezését kapuk, kerítések mögé húzódva várták a falubeliek, és amikor a kapu elé érkeztek, akkor vedrekben előkészített vízzel jól meglocsolták a koszorúvivőket.

A koszorút ezt követően legtöbbször a templomban helyezték el, lecsereelve a régit. Néhány faluban ma is található búzakoszorú. Az aratók számára vacsorát rendeztek, amely leggyakrabban húsleves és töltött káposzta volt. A vacsora végeztével táncmulatságot tartottak egy csűrben.³²⁹

³²⁸ Bálint, 2011., <https://szebbjovo.hu/balint-sandor-aratas/> (2017.10.18.)

³²⁹ Vasas–Salamon 1986, 155–156.

*Búzakoszorú, Bogdánfalva,
fotó: Kós Károly, KJNT_00095*

*Búzakoszorú, Szucság, 1966,
fotó: Vámszer Géza, KJNT_12250*

Barcaságon, ahol a nagyobb gazdák vagy idősebb emberek nem győzték veszteség nélkül learatni a gyorsan érő gabonát, megfogadtak három-négy összetársult nagyobb leányt, akik készültek férjhez menni, pénzre volt szükségük a *stafírun*³³⁰ megszerzéséhez. A megfogadott *darabaratók* a szénapadláson aludtak, hogy már hajnalban a gabonaföldön lehessenek, de sokszor arattak éjszaka is, ugyanis a sarlós aratás lassan ment, a gabona túl hamar érett, és igyekeztek minél kevesebb veszteséggel zárni az aratást. Gyakran a leány szeretője is részt vett a munkában, este kiment a mezőre a kévét bekötözni, *kalongyázni*.³³¹

Amikor az aratók learatták a gazda búzáját és elkészítették a búzakoszorút, amelyet egy fiú fejére tettek vagy egy ügyesebb leány nyakába akasztottak, készíthettek egy két-három méternyi hosszúságú füzért is, melyet három leány vitt a nyakában. Énekszóval érkeztek be a faluba,

³³⁰ staférun, hozomány

³³¹ Különféle formájú és méretű gabonarakás.

ahol a kapuba kiálló emberek bőven megöntözték őket vízzel. Erre az alkalomra a gazda a kalákás leányokat az újbúza lisztjéből sült fánkkal és kürtőskaláccsal kínálta, sok esetben zenészeket is biztosított az utána következő mulatságra, amelyet a csűrben tartottak meg. A darabaratás a gereblyés kaszával³³² való aratás elterjedése után szűnt meg.³³³ Néhány táncszó, aratóének őrzi még ennek az aratási formának az emlékét.

*Búzavirág koszorú
ma senki sem szomorú
aratás, kapálás,
akkor vagyon jajgatás.*³³⁴

*Már minálunk csépelik a ződ búzát
hátrafelé fújja a szél a polyvát
fújjad szellő, fújjad az én babám szemébe
hogy ne lásson több csalfaságot véle.*

*Szépen szól a kolozsvári nagyharang
szépen húzza három fehér vadgalamb
három fehér vadgalambnak, hej, de hat szárnya
nem kell nékem senki megunt babája.
(Magyarszovát, Kádár Sándorné Papp Erzsébet; Kádár Erzsébet)*³³⁵

³³² Az eszközről lásd: Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-162.html> (2017.10.18.)

³³³ Seres 1984, 408-409.

³³⁴ Seres 1984, 409.

³³⁵ Gyűjtötte: Kallós Zoltán, 1971, MTA Zenetudományi Intézet folklór adatbázisa, Kallós Zoltán gyűjtései: <http://db.zti.hu/kallos/mp3/8746f.mp3> (2017.10.18.)

Törökbúza- vagy máléhántás

Az őszi kalákák közül legtovább a *máléhántás* maradt fenn élő hagyományként. Általában októberben kezdik el, amikor jól beérik a kukorica. Szomszédok, rokonok, jó barátok vesznek részt benne és a segítség viszonzandó. A fosztásra vagy hántásra azt követően kerül sor, hogy a borítólevelekkel együtt leszedett kukoricát hazahordják és az udvaron elterítik. Meséléssel, dúdolással, beszélgetéssel úgy érzik a munkában részt vevő személyek, hogy hamarabb telik az idő, ugyanakkor több kézzel hatékonyabb a munka. A fiatalok egyik játéka, hogy a legények bekenik a lányokat üszöggel (a kukoricát támadó kór, amitők a gabona, kukorica megfeketedik). Kalotaszegen *faluhántást* játszottak, mely abból állt, hogy amint valaki meghántott egy csövet, kikiáltotta a falu végén lakó legelső család nevét. A másik játékos már az ezután következő család nevét kiáltotta, majd sorban a többiek, amíg minden család tiszteletére meg nem hántottak egy-egy csövet. Kiváló lehetőség volt ez arra, hogy a résztvevők számbavegyék, a fiatalok megtanulják, megismerjék a falu közösségét. Ha valaki piros szemű kukoricacsövet talált, elmehetett lefeküdni. A hiányos szemű csőre azt kiáltották: „*anyósodnak annyi foga legyen!*”³³⁶ Szokás volt egymás fejére kukoricahajat tenni, mondván:

*A pap házán gólyafészek,
minden ember látja,
csak a vak nem látja,
az is kukucskálja.*³³⁷

A lányok szoknyáját megtöltötték kukoricalevéllal, majd kacagták annak esetlen mozgását.

Ahol leány vagy legény volt a háznál, ott gyakori volt a táncos kaláka. Ilyenkor zenészeket is hívtak, akiknek a bére egy estére egy-egy

³³⁶ Vasas–Salamon 1986, 158.

³³⁷ Vasas–Salamon 1986, 158–159.

véka csöves kukorica volt. A tánc munka után kezdődött. Ennivalóként tejes vagy főtt szemes kukoricát fogyasztottak. A hántás nagyjából minden faluban hasonlóan zajlott és elsősorban gazdasági célja volt.³³⁸ A máléhántó kalákák napjainkban is fennmaradtak, még ha szórványosabban is, de a kukoricát többnyire közösen hántják ma is.

*Málékas, Szilágysámsón, 1954,
fotó: Kós Károly, KJNT_00535*

Szüret

A 18-19. században a szüret időpontja hagyományosan meghatározott volt, mivel valamilyen jeles naphoz kötődött Szent Mihálytól (szeptember 29.) Simon-Júdás napjáig (október 28.). A hazai szüretelés időpontja nálunk leginkább Teréz napjához (október 15.) kapcsolódik. A kisebb szőlőkben a szőlőmunkák kalákában történnek, a család meghívott segítőkkel szüretel. A gazda, a szőlőtulajdonos vendégül látja a szüretelőket, étellel-itallal látja el őket a szüret alatt, illetve a szőlőből, mustból kóstolót vihetnek haza. Nagyobb szabású mulatságokat, szüreti felvonulásokat hagyományosan a bortermő vidékeken rendeztek, az aratási szokásokhoz hasonlóan.³³⁹

Kalotaszegen belül az alszegi falvakban beszélhetünk jelentősebb szőlőtermesztésről. A Vasas Samu–Salamon Anikó szerzőpáros könyvében felhívja a figyelmet arra, hogy különbséget kell tennünk a *szüreti tánc* és

³³⁸ Barabás 2010, 109-110.

³³⁹ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/163.html#170> (2017.10.18.)

a – csak az 1940-es években divatba jött – szüreti bál között. A szüret és a szüreti tánc napját közgyűlésen tűzték ki, legtöbbször szerdai vagy szombati napra. Reggel hatkor szekérrel, kosarakkal indult az egész család ki a szőlőbe. Ünnepi ebédet csomagoltak: sült csirkét, disznóhúst, pánkót, kürtőskalácsot. Elöl szedték az asszonyok az állószőlőnek (elteni) valót, a többiek szedték a borszőlőt. Ilyenkor négy-öt zenekar járta sorra a szüretelő családokat. Muzsikálásukért egy-két kiló szőlőt kaptak fizetségként. A zenészek érkezésekor a szüretelők leálltak a munkával, a fiatalok táncoltak néhány *párt*³⁴⁰, a gazda pedig húzatott magának néhány hallgatót. Megebédeltek, majd folytatták a szüretet. Időközben a legények a zenekarok közül megfogadtak egyet, amelyik kíséretében nő-tázza vonultak be a faluba, a korábban már feldíszített táncterembe.³⁴¹

A leányok szüleikkel együtt csak később indultak haza, amikor végeztek a munkával. A szüreti táncba csak az a leány mehetett, akit hívtak és vittek a legények. Innivaló annyi volt, amennyit összepótoltak.

A második világháború óta elmaradt a közösen időzített szüretelés, mindenki akkor viszi haza a szőlőt, amikor tudja, így elmaradt a *szüreti tánc* is. A szüreti bált szüret után két-három héttel tartják és ezt már nem a fiatalság, hanem egy család vagy gazda, újabban helyi szervezetek vagy az előjáróság rendezi. A meghívottak pénzért fizetnek, amiből bérelik a kultúrházat és fizetik a zenészeket. Magyar ruhás csöszleányok és bőgatyás csöszlegények őrzik a felaggatott szőlőfürtöket, ha valakinek sikerül szőlőt lopnia, akkor bírságot fizet érte. Manapság már nagyon sok helyen tartanak szüreti bálokat, olyan helyeken is, ahol szőlő nem vagy alig terem.

Major Miklós szilágysági szüreti szokásokról szóló tanulmánya³⁴² egy 1993-ban meghirdetett pályázat gyűjtési munkáiból származik, az alábbi adatok onnan származnak:

A szilágysági szőlőhegyek életét a hegyközségek irányították, élén a *hegybíró*val. Ő végezte el szüret előtt a próbát, tojással. Friss tyúktójást

³⁴⁰ Párosan járt táncok, itt csárdás és szapora.

³⁴¹ Vasas–Salamon 1986, 159–160.

³⁴² Major 1998, 133–146.

Szüreti bál, Homoródkarácsonyfalva, 2008, fotó: Ádám Gyula

tett bele a frissen szedett és sajtolt, 1 liter mustba. Ha a must a tojást a felszínre dobta, akkor elég magas volt a cukorfoka, kezdődhetett a szüret. A szüret elkezdésének idejét dobolással adták a gazdák tudtára, és időpontját pontosan be kellett tartani.

A szüretelésen elsősorban a család és a rokonság vett részt, de meghívták a szomszédokat, barátokat, jó ismerősöket is. Úgy szervezték, hogy a különböző családokban ne ugyanarra a napra essen a szüret, hogy egymásnak kölcsönösen segíteni tudjanak. Csak akkor fogadtak napszamosokat, ha bő volt a termés, őket leginkább terményben fizették meg. A munkát a gazda szervezte meg. Általában kortól, nemtől, fizikai erőnlétől függően osztotta ki a feladatokat. Az állószőlőnek valót a gazdasszony válogatta ki és tette külön. Ezek a fürtök általában karácsonyig is elálltak.

A szőlő taposása az erre a célra házilag készült *taposósákban* történt, amely ritka fonatú volt, kenderfonalból készült. A zsákot a lyukkal ellátott *tapotó*- vagy *nyomókádba* helyezték.

*Szőlőprés, Désháza, 1954,
fotó: Kós Károly, KJNT_00515*

*Szőlőtaposás, Szászmuzsna, 1954,
fotó: Kós Károly, KJNT_00475*

Taposás közben gyakran énekeltek, olyan is volt, hogy ez a munkafázis muzikaszóval történt.

Szüreti bálokat az 50-es években még rendeztek, de a szüreti felvonulások a második világháború előtt fokozatosan elmaradoztak. Újabban néhány szilágysági faluban felújították a szokást, apróbb-nagyobb módosításokkal. A felvonulás szőlőkarikával díszített ökrös- és lovasszeke-ekkel történik a falu főutcáján. A szekéren levő lányok és legények magyar ruhába vagy szilágysági viseletbe öltöznek, néhány fiú betyárnak öltözve kíséri lóháton a menetet.

Mára a régi szüreti szokások igencsak leegyszerűsödtek. Ez részben a kollektivizálásnak köszönhető, hiszen a földek és szőlőskertek 1962-től 1989-ig szövetkezeti tulajdonban voltak. Az 5 áron³⁴³ termelt szőlő nem okozott különösebb gondot a szűkebb családnak sem, a szüretelést maga is meggyőzte. Szilágysámszonban ma is megrendezik a szüreti bál-
lokat. Felpántlikázott lovakkal vonulnak végig a falu utcáin, hírül adva az előadással egybekötött szüreti bál kezdetének idejét. Ma is feldíszítik a báltermet, szőlőlopást is rendeznek.

³⁴³ 500 négyzetméteren

*Hiszek a csutorában,
a borpincék atyjában,
a borok erjesztőjében.
Karóhoz feszítették,
s hála leszüretelték.
Alá szálla a pincében,
megforrt rá egy hétre,
az emberek számára,
asszonyok bánatára.
Hiszek bajaink felfedésében,
kedvünk feltámadásában
és az örök borivásban. Ámen
(szüreti „imádság”)³⁴⁴*

³⁴⁴ Major 1998, 145-146.

AZ EMBERÉLET
FORDULÓIHOZ
KÖTŐDŐ ÜNNEPEK

Születés, keresztlő

A hagyományos népi társadalomban a születéstől a keresztlőig tartó időszak az, amelyet a legtöbb hiedelem szó át.³⁴⁵ A gyermek érkezése jelentősen megváltoztatta a fiatalasszony életét, hiszen attól a perctől kezdve napjai nagy részét a családjáért való munka és gondoskodás töltötte be. Ettől fogva ruházatát is egy fokkal sötétebbre váltotta.

Amikor az áldott állapotban levő asszony közeledni érezte az időt, melyben egy új élettel ajándékozza meg a családot, elkezdte a szülési előkészületeket. Ebben legfőbb segítője a bábaasszony³⁴⁶ volt, akiért azonnal elmenesztettek valakit. A szülésnél ott lehetett még a fiatalasszony édesanyja, aki a vajúdó asszony körül foglalatzkodott, és az anyósa, aki az újszülöttet gondozta.

A világra jött gyermek köldökszinórját a bába vágta el és pamut- vagy kenderfonallal kötözte el. Az így levágott köldökcsontot megőrizték. Feketalakon ezt a ládafiába tették, hogy a gyerek, ha megnő, ne szokjon el a háztól, vagy zenész elé dobták, hogy jó táncos legyen belőle³⁴⁷.

A gyermek eljövendő életére a szülés körülményeiből próbáltak jósolni. Kalotaszegen a kedden született gyermekről úgy tartották, hogy sokan fogják majd szeretni. Ha a gyermek burokban született, azt jelezte, hogy szerencsés lesz. Ha foggal született, akkor garabonciásnak vagy táltosnak tartották. A hetediknek született gyermeknek rendkívüli képességet tulajdonítottak.³⁴⁸

³⁴⁵ Lásd erről: Balázs 2014.

³⁴⁶ A szülést segítő, a gyermekágyas asszonyt és az újszülöttet ápoló nő. „A múlt század közepén már a legtöbb falunak volt egy, a pap előtt felesküdtött bábája, valamelyik szegényebb, helybéli talpraesett asszony személyében, aki természetesen csak gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett. Bár a közegészségügyi vezetés a hetvenes évektől egyre nagyobb erőfeszítéseket tett a falusi bábaviszonyok javítására, az ún. cédulás (tiszti-orvosi kiképzésben részesült) és okleveles (bábaképzőt végzett) bábák mellett az ország elzárta vidékein még a századfordulón is működtek parasztbábák.” Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/15.html>, (2017.10.18.)

³⁴⁷ Székely 2012, 12.

³⁴⁸ Baksa 2015, 87.

Az első fürdetésnek nagy jelentőséget tulajdonítottak. A vízbe pénzt, különböző füveket és tárgyakat tettek, melyeknek az volt a rendeltetésük, hogy a gyermeknek később jó tulajdonságokat biztosítson. A keresztelőig az anyát és a gyermeket egyaránt védeni kellett a rontás ellen. Amíg meg nem keresztelték a kicsit, addig csúnyácskának nevezték vagy más csúfnévvel illették, hogy a rosszat félrevezessék. A gyermek védelmére fordítva adták rá a kisinget, vagy piros szalagot, madzagot kötöttek a csuklójára. Aki ránézett, óvatosságból megköpködte, hogy meg ne igézhesse.

Ha a gyermek sokat sírt, a feje fájt, akkor egyből hívták a *tudós asszonyt*, aki a vízfolyás irányában vizet merített a patakból, abba kilenc darab hüvelykujj nagyságú *eleven*³⁴⁹ széndarabot dobott, miközben az edény tetején keresztet vetett. Ha a széndarabok lemerültek, akkor úgy tartották, hogy megigézték a gyermeket. Helyrehozására kilenc cseppet kellett itatniuk a gyermekkel a szenes vízből, miközben mondták a rontáselhárító ígét:

*Kék ég alatt kék szem,
fekete ég alatt fekete szem,
aki ezt a gyermeket mögigézte,
szökjék ki a két szöme.*

*Éj emberek, éj asszonyok,
éj leányok, éj legénnyek!
Gyertek, vigyétek el
ennek a gyermeknek a betegségit
nagy havasok háta mögé,
ahol se kutyaugatások,
se kakasszólások nem hallatszanak.*³⁵⁰

³⁴⁹ izzó, parázsló

³⁵⁰ Seres 1984, 411.

A gyermekágyas anyának körülbelül hat hétig kellett feküdnie, mivel ilyenkor a néphit szerint fokozottan ki van téve a rontás veszélyének. Ezért számos tilalom és szabály írja elő, hogy mit kell, mit szabad és mit nem szabad tenni ebben a hat hétben. Ezek közül a hiedelmek közül némely a mai napig megtalálhatók mind az idősek, mind a fiatalok körében. *Babonaságnak*³⁵¹ vélik, de betartják *soha nem lehet tudni* alapon. A házból való kimenéstől való tiltást sokszor azzal indokolják, hogy „*nem szabad kimenni, csak a templomba. Mer’ elcsoszogad a tejet*”. Az anya hat hétig nem alhatott a férjével egy ágyban: „*nem fekühetik mellé a férje, mert megtelik tejjel*”, vizet sem meríthetett, mert „*megnyövesedik a víz*”.³⁵² Ha az anyának mégis ki kellett mennie a házból, a seprűt az újszülött mellé helyezte, az ollót pedig magával vitte, hogy megvédje kicsinyét a rossztól. Gyermeké párnája alá kést, fésűt, sarlót vagy imádságoskönyvet tett.³⁵³

Keresztelő, Nagykászon, 1936,
fotó: Vámszer Géza, KJNT_11501

A keresztszülőket általában már szülés előtt kiválasztották, de ha nem, akkor a bábaasszony ment el megkérni őket a keresztszülőségre. Erre a tisztségre legtöbb esetben saját korú és társadalmi státusú házaspárokat

³⁵¹ A fogalom tisztázását lásd jelen kötet Január / Újév fejezeténél.

³⁵² Both 2005, 6.

³⁵³ Seres 1984, 413., Székely 2012, 15.

szoktak választani, akik az újdonsült anyával vagy apával leány- vagy legénykori jó pajtások. De az is gyakori volt, hogy módos gazdát, köztisztviselőként álló férfit kértek fel a keresztszülőségre. Ilyenkor a gazda személyiségétől, értékrendjétől függött, hogy ezt a komasági kapcsolatot milyen mély tartalommal töltötte meg, és keresztyermekével mennyire szoros kapcsolatot alakított ki. A keresztszülői kapcsolat a nagyszülők nemzedékére is kiterjed, mely a keresztyermeket arra kötelezi, hogy keresztszüleiket, sőt azoknak szüleit is különös módon tisztelje. Előbbieket Széken *keresztanyámnak*, *keresztapámnak*, utóbbiakat *keresztanónának* és *keresztbapónak* szólítják mind a mai napig.³⁵⁴

Katonaság

A kötelező sorkatonai szolgálat a fiúk felnőtté válásának jelentős eseménye volt. A katonaságot iskolának tekintették, mely által a legények világot láthattak, lehetőségük volt kipróbálni alkalmazkodó képességüket, érettségre, tapasztalatra tehettek szert. A közösség értékrendjében is az számított igazi férfiembernek, aki már leszerelt.³⁵⁵

A sorozásnak nem volt meghatározott, naptári időpontja. Az egy korosztályhoz tartozó fiúk pár nappal sorozás előtt kapták meg a behívó levelet, így a sorozás napjáig volt idejük felkészülni. Hétfaluban a legények négyes sorokba összefogózva, naponta végigjárták a falut, betérve a leányokhoz, akik enni- és innivalóval kínálták őket, kalapjukat feldíszítették majoránnából és szegfűből készített bokrétával. Krizbán lúdtollat tűztek a kalapjukra, melyet később árvalányhajra cseréltek. Sorozás reggelén, indulás előtt szekerekkel, énekelve járták végig a falut, ezzel mintegy megmutatták a falunak, hogy kik mennek abban az évben sor alá. Sorozás után, akit alkalmasnak találtak a katonai

³⁵⁴ Both 2005, 9.

³⁵⁵ A katonaság hagyományos társadalomban betöltött szerepéről és az eltörlésével járó változásokról lásd a következő tanulmánykötetet: Ilyés–Keszeg 2008.

Sorozás 1937-ből,
Szék (a szerző
családi fotója)

szolgálatra, az harmonikaszerűen összehajtogatva tűzte be a kalapjába a *besorozó cédulát* vagy az azt jelképező papírt.³⁵⁶

Románia 2004-ben csatlakozott a NATO tagállamok³⁵⁷ közé, így az azt követő években megszűnt a kötelező sorkatonaság, vele együtt egy sor értékes szokásunk megy egyre inkább feledésbe. Széken az utolsó hagyományos *sorozóbált* vagy *regutabált* 2006-ban tartották. A katonaság letöltésére már nem került sor³⁵⁸.

A széki katonaköteles legények sorozáskor rozmaringból, piros szalagból készített virágból font bokrétát kaptak. A besorozás előtti napon a falu központjában levő kocsmá előtt gyülekeztek a falu három fő utcájából. Mindhárom csoportnak más-más zenekara volt, hiszen a táncházaikat is egymástól elkülönülve tartották. Közösén ittak, mulattak egy darabig, majd mindhárom csoport összefogózva, énekelve vonult el a saját táncházába. Amerre mentek, az emberek mindenütt kigyűltek az utcára,

³⁵⁶ Seres 1984, 420.

³⁵⁷ Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, rövidítve NATO (angolul North Atlantic Treaty Organisation). 29 észak-amerikai és európai ország szövetsége, amelyet a II. világháború után 1949. április 4-én alapítottak Washingtonban, a tagországok szabadságának megőrzése céljából, melynek érdekében minden politikai és katonai eszközt igénybe vehetnek.

³⁵⁸ Az utolsó regutabál Széken. Készítette Szabó Károly, 2006-ban: https://www.youtube.com/watch?v=IAZvmP5_d4I (2017.10.17.)

szemrevételezni a sor alá menendőket. Táncházból éjfél után két-három órakor indultak gyalogosan a szamosújvári sorozóközpontba. A menetet a falu bírója kísérte. Az úton folyamatosan énekelték egyik sorozó nótát a másik után. Ilyen például:

*Mikor engem a főorvos vizitált,
barna kislány a kapuba sírdogált.
Ne sírj, kislány, úgysem leszek soha katona,
jő az Isten, megvakítja az orvost a szobába.*

*Mikor engem a főorvos vizitált,
azt kérdezte, hol születél, te betyár?
Erdélyország Szék várossa a szülőházam,
ott nevelt fel, ott siratgat engem az édesanyám.*

*Kis kalapom felakasztom a szegre,
három évig nem teszem a fejemre,
felteszem a Ferenc Jóska rezes csákóját,
három évig, kisangyalom, annak viselem gondját.³⁵⁹*

Kalotaszegen a rukkolás előtti két hét végig a búcsúzkodásé volt. Ilyenkor a legények sorra meglátogatták a rokonokat, szomszédokat, barátokat. Mindenhol megkínálták őket étellel, itallal, a közelebbi rokonok még pénzt is tettek a zsebükbe. A *regutabált* a bevonulás előtti szombaton tartották. Kettesden az egész falu különösképpen figyelt a berukkolókra. A bevonulási nap közeledtével a falu minden családja részéről elment valaki a rukkolás előtt álló fiú házához, búcsúzni. A lányok, legények előzőleg egyeztettek, hogy egy időben menjenek, így egyszerre gyűlt össze a fiatalság, ami jó alkalom volt a mulatozásra, nótázásra. A berukkolás reggelén a fiatalság szekerekkel, muzsikaszóval közösen kísérte a katonának vonulókat a falu széléig, ahonnan már csak a családdal mentek tovább az állomásig.³⁶⁰

³⁵⁹ Csorba 2001, <http://mek.oszk.hu/05200/05201/html/csorba0301.html> (2017.10.18.)

³⁶⁰ Vasas–Salamon 1986, 185–186.

Lakodalom

A 19-20. századi parasztság számára a házasság kiemelkedő fontoságú társadalmi és jogi intézmény volt.³⁶¹ A pár nélkül élő férfi vagy nő a falusi társadalomban hátrányos helyzetűnek számított, hiszen abban egyénre szabott életprogramok csak korlátozottan léteztek. A házasságra alkalmas életkorban levők igyekeztek minél hamarabb házasságot kötni és ebben a közösség, a környezet teljes mértékben és minden eszközzel, módon támogatta. A lányok konfirmálás után kerültek *eladó-sorba*, míg a fiúk később, csak a katonai szolgálat letöltése után.³⁶²

Az ősszel kezdődő és egész télen át működő fonóház volt a fiatalok legfőbb szervezeten működő találkozási helye és ideje. A lányok egész télen át tartó egyhangú munkáját többek között a legénycsoportok megérkezése változtatta szórakozássá, társas együttlétté. Az ő megérkezésük után rendszerint már nem folyt komolyabb munka, így aztán igyekeztek azt megelőzően haladni a dolgukkal. Előfordult olyan is, hogy előre dolgoztak, vagy otthonról csentek el egy tele orsót, hogy a szórakozás ellenére is legyen, amit munka gyanánt felmutassanak. Ugyanilyen közösségi szórakozóhely volt a táncház. Annak megszervezése a legények dolga volt. Ők fogadták meg a zenészt, eljárak a faluban hívogatni a nagyobb, ünnepi táncházak alkalmaira és gondjuk volt rá, hogy minden leány legyen megtáncoltatva.

A leányok egymás között beosztották, hogy ki mikor látja el a zenekart enni- és innivalóval. Az ún. *polgári estéken*³⁶³ a fiú hazamehetett a lányhoz beszélgetni, viccelődni, udvarolni. Ilyenkor a szülők magukra hagyták a fiatalokat, de ha a legény kikísérésekor a leány túlságosan sokat talált a kapuban ülni, határozottan beparancsolták onnan, nehogy

³⁶¹ A lakodalom és házasság szokásrendszeréről lásd Balázs Lajos *Az én első tisztességes napom* című kötetét.

Balázs 1994.

³⁶² Magyar Néprajz VII., <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/34.html> (2017.10.18.)

³⁶³ Azok a napok, melyeken a lányok fogadhattak látogatót: kedd, csütörtök, szombat és vasárnap. Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 28.

*Pártás lányok, Váralmás, 1951,
fotó: Kós Károly, KJNT_001261*

a falu a szájára vegye.³⁶⁴
A böjtös napokon nem járhattak el a legények a leányos házakhoz. Olyankor hagymát és paszulyt ettek, ami miatt nem volt lehetséges, tanácsos látogatót fogadni.³⁶⁵

A fonóban és a táncban nem volt magánügy, hogy ki kivel milyen viszonyban van, hiszen az egymás iránt érzett simpatíák a közösség szeme láttára teljesezhetnek ki szerelemmé, majd később házassággá. Párosí-

tó, zálogkiváltó játékokat játszottak hosszasan, melyek mindenkének ugyanaz volt a célja: a fiatalok meg kellett, hogy csókolják egymást. Az udvarlás első jele volt a leány hazakísérése. Ha a legény már négy-szer-ötször elkísérte a leányt, akkortól fogva számított komolyabbnak az udvarlás. A lány családja részéről az számított elfogadásnak, ha az őt hazakísérő fiút behívhatta a házba, innen fogva a táncból még a *bomlás* előtt eljöhetnek, hogy több ideig maradhassanak magukban.³⁶⁶ A fiatalokat a szülők magukra hagyták, beszélgethettek, ismerkedhettek egymással, olykor éjszakába nyúlóan is.

Ha kölcsönösen megkedvelték egymást és komolyabbra fordult közöttük a szó, akkor ajándékokkal jelezték azt. A legény orsónehezéket,

³⁶⁴ Both 2006, 18.

³⁶⁵ Horváth 2008, 112.

³⁶⁶ Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 27-28.

*Fonás, Csíkdánfalva, 1933,
fotó: Vámszer Géza, KJNT_11610*

*Faragott sulyok, Magyar-
valkó, 1988, fotó: Szabó
Tamás, KJNT_07698*

guzsalyt³⁶⁷, díszsulykot³⁶⁸, tükröt faragott ajándékba, amit a leány bok-rétával, hímzett zsebkendővel viszonzott.

Az udvarlás és a mély érzelmi kapcsolatok nem befolyásolták a házasságkötések java részét, a szerelem nem feltétlenül vezetett házassághoz, illetve a házassághoz nem volt elengedhetetlenül szükséges a szerelem. A házasuló korba kerülő ifjakat a szülők leginkább a családi gazdaság érdekei szerint házasították, akiknek pedig tiszteletben kellett tartaniuk szüleik döntését. Ezek a küzdelmes helyzetek különbözőképpen dőltek el. Az ellenszegülőeknek gyakran szélsőséges magatartáshoz kellett folyamodniuk, mely sok esetben vezetett tragédiához.³⁶⁹

A *leánylopás* szokása Erdély-szerte elterjedt volt. Gyakran ez szolgált megoldásként a szülők által ellenzett házasság kieroszakolására. De akkor is ehhez a megoldáshoz folyamodtak, ha idő előtt megesett a leány.

³⁶⁷ Faragással vagy festéssel díszített rúd, melyre fonáskor a gyapjút vagy a kendert kötötték.

³⁶⁸ Mosásnál használt lapátszerű eszköz, mely rendszerint keményfából volt faragva. A folyóvízben vagy tóban ezzel csapkodták a kilúgozott, mosószékre fektetett vásznat.

³⁶⁹ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/35.html> (2017.10.18.)

A szülők vagyoni helyzete is oka lehetett a szöktetésnek. Ha nem tudták vállalni a lakodalom költségeit, inkább közös megegyezéssel megszöktették a leányt, mert a szöktetés szégyene kisebb volt, mint egy szegényes lakodalomé.³⁷⁰

Ha a lányt a fiú családjához szöktették, akkor az anyósnak gondoskodnia kellett valakiről a rokonságban, aki felkontyolja a menyasszonyt, különben nem tartották elfogadhatónak, hogy egy ágyba feküdjön a férjével. A hivatalos egyházi rend szerinti esküvőre az ezt követő napokban kerülhetett sor. Az eklézsiakövetés³⁷¹ a parókián történt. A már felkontyolt menyasszony és a vőlegény ott mondta el az esketés szövegét a presbitérium előtt.³⁷²

Ha nem szöktették a leányt, hanem a meghatározott rend szerint akartak lakodalmat tartani, akkor először a fiatalok megbeszélték egymás között, hogy a fiú a szülőktől is megkéri a lányt. Jankó János leírása³⁷³ szerint Kalotaszegen háromszor kéri meg a lányt: egyszer a fiú, majd az apa, legvégül a násznagy. A *háztűznézés* a lánykérés után van, amikor a lány családja meglátogatja a legényt és fordítva.

A **jegyváltást** vagy **kézfogót** rendszerint a lánykérés után pár héttel tartják, a lányos háznál. A jegyváltás szóban benne van, hogy a jegyesek ajándékot, jegyeket cserélnek egymás között, ezzel adva tudtára a közösgnek, hogy komolyra fordult a kapcsolatuk. A menyasszony jegyaján-

³⁷⁰ Balázs 2011, 109.

³⁷¹ "Az eklézsiakövetés a protestáns egyházfegyelem körébe tartozó büntető eljárás. A protestáns vallások elterjedésével 1563 óta az egész magyar nyelvterületen alkalmazták, kezdetben a házasságtörőkkel, később szinte minden egyházi és világi bűncselekmény elkövetőivel szemben fő vagy mellékbüntetésként. A bűnöst a templomban, istentisztelet alkalmával egy különálló, fekete székre ültették, vagy a szószék mellé állítva, a gyülekezetnek háttal, fekete kendővel borították le, majd a pap, bűnösségének említése mellett a szószékről bűnbocsánatra hívta fel. Ekkor hangosan és nyilvánosan meg kellett vallania bűnét, és bűnbocsánatért kellett esedeznie, mire a pap megismételve bűneit, bűnbocsánatban részesítette (Tárkány Szűcs 1981, 807.) A XVIII. sz. második felétől sokat vesztett erősségből az életforma változásaival a legtöbb vidéken a XIX. században elhalt." Már csak szimbolikusan és csak néhány egyházközségben maradt fenn. Nem a templomban, hanem a lelkési irodán két presbiter jelenlétében történik Barabás 1994, 181.

³⁷² Székely 2012, 23.

³⁷³ Jankó 1993, 139-140.

dékként inget varr a vőlegénynek, aki azt egy pár csizma készíttetésével viszonzozza. Együtt mennek el az anyakönyvvezetőhöz, majd a paphoz, bejelenteni a házasságukat. Ha ez megtörtént, akkor otthon a lánynál, szűk családi körben megünnepelik a mátkaságot, utána együtt mennek a táncba. A vőlegény bokkrétája jelzi, hogy kettőjük között mátkaság van, ettől kezdve a táncban csak egymással táncolhatnak.³⁷⁴ A házassági szándék bejelentése után három hétre esküsznek a fiatalok, miután három egymást követő vasárnap *kihirdetik* őket a templomban.³⁷⁵

Kalotaszegen a kézfogó felér egy kisebb lakodalommal. Gyakori, hogy 150-200 fő ül asztalhoz, a különböző fogásokat pedig a lakodalom mintájára a násznagy vagy a kiadó gazda jelenti be. Reggelig tartó mulatság és tánc követi az asztalulést. Az alszegi falvakban régen sajátos szertartással zárult a kézfogó. Reggel az egész vendégsereg egy közeli kúthoz vonult zeneszó kíséretében, ahol mindenki megmosta az arcát, majd megtörölte a násznagyok által hozott szőttes törölközővel, melyet aztán a cigány nyakába téve neki ajándékoztak.³⁷⁶ Ez a szokás közeli rokonságot mutat a hajnali lakodalmi mosdás³⁷⁷ rítusával, melyet a 19. században hatósági rendelettel próbáltak betiltani az akkor nagyon veszélyes trachoma vírus (egyiptomi szemgyulladás) terjedésének megfékezésére.³⁷⁸

A **lakodalom** a falusi közösség egyik legünnepélyesebb eseménye, melyen felnőttek és gyermekek egyaránt részt vesznek. A kisebbek itt tanulják meg a közösségben elvárt viselkedési normákat, az esküvői szertartás menetét, itt tanulnak táncolni, énekelni. A lakodalom fontos esemény a szocializálódásukban. A gyermekeknek amúgy is egyáltalánosan közkedvelt játéka a *lakodalmazás*. Ezekben végigélik, végigszerpelik a lakodalom egyes részeit, főként azokat, amelyek őket leginkább

³⁷⁴ Csorba 2001, <http://mek.oszk.hu/05200/05201/html/csorba0313.html> (2017.10.18.)

³⁷⁵ Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 97.

³⁷⁶ Vasas–Salamon 1986, 193

³⁷⁷ A lakodalom hajnalán a menyasszony a vendégeknek, helyenként csak a férfivendeknek megmossa és megtörli az arcát, melyért azok ún. mosdatópénzt fizetnek. Jung 1982.

³⁷⁸ Jung 1982, 487.

megragadják. A gazda szerepét az játssza közülük, aki a legjobban ismeri a ceremóniát.³⁷⁹

A hagyományos lakodalmakon a vőlegény és a menyasszony mellett különböző, más lakodalmi tisztségviselők is fő szerepet játszanak. Rátermetségük, ügyességük meghatározó. A vőfély személyében a főúri lakodalmak ceremóniamestere és a városi házasságkötés-vezető személye egyesül. Ő garantálja a házasságkötés végrehajtásának szabályosságát, ünnepélyességét és vidámságát. Munkája végzésében nagy segítséget a 18. század óta mind több változatban kiadott vőfélykönyvek nyújtanak. Ezekben meghatározott a szokáskör vezérfonala és forgatókönyve, minden ezekhez fűződő mondanivalóval együtt. A lakodalmi gazda alakjáról sem szabad megfeledkeznünk. A 17. századi erdélyi nemesek lakodalmaiban ugyanúgy megtaláljuk, mint napjaink székely lakodalmaiban. Ő látja el a vőfélyi és násznagyi feladatok egy részét, ezenkívül ő gondoskodik az élelmiszer arányos mennyiségben való beszerzéséről, a szakácsnőnek is ő az irányítója.³⁸⁰

A *nyüszüasszonyt* (násznagyasszonyt) Széken a vőlegény választja ki menyasszonya számára. Neki a legfontosabb feladata a kontyolás által bevezetni a menyasszonyt az asszonyok sorába. A *nyüszüleányt* a menyasszony választja a lánybarátai közül. Az ő dolga rozmaringszálakból elkészíteni vagy elkészíttetni a menyasszony koszorúját, a vőlegény és a vőfélyek bokrétáját, valamint piros pántlikákkal feldíszíteni a piros-fehér-zöld színűre festett vőfélypalcákat.³⁸¹ A vőfélypálca díszei között szerepelhetett még pattogatott kukorica-füzér, tök, alma, virág, örökzöld és kendő.³⁸²

A lakodalmon, de már az előkészületeken is igen fontos szerep jut a *főzőasszonynak*. Az ő feladata az ennivaló elkészítése, a lakodalmi étrend összeállítása.

A lakodalmat megelőző este került sor a *síratóra* vagy búcsúztatóra. A fiatalok külön-külön eltöltötték egy estét a barátaik között, melyen „el-

³⁷⁹ Tankó 1996, 53.

³⁸⁰ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/38.html> (2017.10.18.)

³⁸¹ Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 42–43.

³⁸² Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/39.html> (2017.10.17.)

siratták” a leányságukat, illetve legénységüket. A *lánysíratók* nagyon is valós tartalomra utaltak, a szövegekben sok a szomorúságra, bánatra vonatkozó elem. Ez egyrészt az azal magyarázható, hogy a házasságkötések nagy része nem szerelmen, hanem vagyon-szerzésen vagy megtartáson alapult, de azzal is, hogy a házasságkötéssel lezárult egy olyan korszak a lány életében, amely talán a legszebb, a leggondtalanabb időszak volt. A lánynak a legtöbb esetben el kell hagynia a szülői házat, alkalmazkodnia kell a férjéhez, sok esetben az após és anyós által felállított szabályokhoz, előírásokhoz is. Megváltozik a munkavégzés mennyisége és minősége, hiszen a házasságkötéssel kezdődően saját háztartását kell felelősen vezetnie.

*Esküvő, Magyarvista, 1973,
fotó: Szabó Tamás, KJNT_07724*

A *hozomány*, *stafíring*, vagy *kelengye* vivése a lakodalom fő napjának legexponáltabb mozzanata volt, melyet látványosan a lakodalmi menettel egyidőben vittek végig a falun. Kalotaszeg egyes falvaiban a hozományrakó asszonyok, mielőtt a szekérre felrakták volna, tánclépésekkel, forogva mutatták be a *csúpos*³⁸³ párnákat, paplanokat, különböző varrottasokat a szemlére összegyűlteknél. A második világháború után, a hozomány halmozódásának következtében maradt ki az ökrös szekéren történő hozományvívés, *gúnyavívés*.³⁸⁴

³⁸³ (Párna)csúp: hímzett végű párnahaj.

³⁸⁴ Vasas–Salamon 1986, 200.

*Magyarvistai szobabelső, 1973,
fotó: Szabó Tamás, KJNT_07801*

*Nagyágy, Szék, 2017
(a szerző saját fotója)*

Mára a városi és népi bútorok, konyhai és háztartási eszközök, használati tárgyak akkorára duzzasztották a hozománylistát, hogy elszállításukra több szekér sem lenne elegendő. Ezért a *gúnyavitel* kivált a fő nap eseményei közül és egy teljes napot kitöltő ünnepséggé nőtte ki magát.³⁸⁵

Széken az utolsó hatökrös szekeres lakodalomra a második világháború idején, 1943-ban került sor. Később, 1958-ban megpróbálták feleleveníteni a szokást, de ez egyedi próbálkozás maradt.³⁸⁶ Az ökrösszekeres lakodalom emlékét őrzi a következő *lassú*³⁸⁷ énekszövege:

*Csikarag a szekér, szép hat ökör húzza
mellette egy barna legény könnyeit hullatja.
Mellette egy barna legény könnyeit hullatja.*

³⁸⁵ Vasas–Salamon 1986, 200.

³⁸⁶ Tasnády 2015, 70.

³⁸⁷ A széki táncrend és egyben a Kárpát medence leglassúbb páros tánca.

*Ne sírj, barna legény, ne hullasd könnyedet,
ne sírj barna legény, ne hullasd könnyedet
mer'akit te szeretsz, mást szeret nem téged.*

*Szerelem, szerelem, átkozott gyötirelem,
mé' nem termettél meg minden falevelen,
mé' nem termettél meg minden falevelen?*

*Minden falevelen, minden fa tetején
hogy szakisztott volna minden szegény legény,
hogy szakisztott volna minden szegény legény.*

*Minden fa tetején, minden bokor alján,
hogy szakisztott volna minden szegény leány
hogy szakisztott volna minden szegény leány.³⁸⁸*

Az esküvő napján kora reggeltől, külön háznál gyülekeznek a menyasszony és a vőlegény rokonai, majd a vőlegény násznépe elmegy a lányos házhoz, kikérni a menyasszonyt. A lány tényleges átadása itt történik meg, amely eseményt több szertartás is tarkítja. Van, ahol a kikérőket csak akkor engedik be a házba, ha meg tudnak felelni néhány kérdésre. Általános a valódi menyasszony elcserélése. Helyette mást, egy idősebb nőrokont vagy az egyik koszorúslányt vezetik be és kínálják a kikérőknek, mielőtt végül, harmadjára bevezetik az igazi menyasszonyt, akit ezt követően a vőfély versben búcsúztat el a szüleitől, testvéreitől, a szűk családtól és a szülői háztól. A templom felé menet az úton rendszerint végig muzsikálnak a megfogadott zenészek, a *cigányok*. Széken a Rákóczi marsot³⁸⁹ szokták húzni és a menyasszonykísérőt, az alábbi énekszöveggel:

³⁸⁸ Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 86.

³⁸⁹ A kuruc szabadságharc (1704–1711) vezérének, II. Rákóczi Ferencnek nevéhez fűződő 18–19. századi közismert és közkedvelt nemzeti induló. Eredete nem teljesen tisztázott. Kottázva: Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 83.

*A menyasszan szép virág,
koszorúja gyöngyvirág,
az a boldog vőlegény,
ki azt mondja: az enyém.
A menyasszan gyöngykoszorú,
csak az én szívem szomorú.
A menyasszan szíve tájo,
boldog minden dobbanáso.*

*Virágos a fa teteje,
kaszarús a leán feje.
Hullani kell a virágnok,
eskünni kell a leánnok.
Gyere, rózsám, gyere már,
mer a szívem téged vár!
Téged óhajt, téged vár,
téged csókolni nem kár.*

*Szép a leán, ha lánykort ér,
szép hajával játszik a szél.
Annem tudja, mi a bánót,
ha lánbarátival járhot.
De a leán férhez megy már,
s galickábo bézárt madár.
Megtudja, hogy mi a bánót,
mer az örömtül megvállott.³⁹⁰*

Az esketési szertartás egyházi előírás szerint történik. Helyenként táncolnak egy keveset a templomból kijövet is. Szokás akadályokat gördíteni a nászmenet útjába, főként, ha a leányt más faluba, vagy a falu egy másik részébe viszik férjhez. A falu- vagy utcabeli legények kötelei

³⁹⁰ Lajtha 1954, 226-227.

*Esküvői menet,
Magyarvita, 1973,
fotó: Szabó Tamás,
KJNT_07718*

kötnek keresztben az úton és csak úgy engedik továbbmenni a násznépet, ha pénzzel vagy itallal „fizetnek”. A vőfély kötelessége elhárítani az akadályokat és gondoskodni arról, hogy a menyasszony szerencsésen megérkezzen új otthonába.³⁹¹

Az esküvő után a násznép kétfelé válik: a menyasszony vendégei a menyasszonyos házhoz térnek vissza és mulatnak az esti *elhívásig*, miközben az új pár a vőlegény vendégeivel a vőlegényes házhoz hivatalos. A menyasszony vendégeiért a vőlegény egyedül megy el és hívja meg őket, hogy tartsanak vele a lakodalmas házba, immár együtt mulatni.³⁹²

A lakodalmi étrendet viszonylag sokáig a hagyomány határozta meg, ám kisebb-nagyobb változásokat megért az idők folyamán. A különböző fogásokat a vőfély vagy a gazda ajánlja a vendégek figyelmébe, egy-egy oda illő vers elmondásával.

³⁹¹ Dömötör 2003, <http://mek.oszk.hu/04600/04691/html/dtmagynepsz0009.html> (2017. 10.19.)

³⁹² Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 65-66.

*Itt van az első tál leves, behoztam,
és hogy el ne ejtsem, azon imádkoztam.
S a szakácsné asszonnyal összebarátkoztam,
jól megfűszereztem, jól meg is sóztam.
Örvendek, ha tálát viszek ki üresen,
mert úgy a vendég gyomra nem marad üresen.
Tessék, jó Uraim, hozzálátni frissen,
és jó étvágyat kívánok szívesen!*³⁹³

*Itt van a jó étel, itt van a kezembe,
de hogyha elejtem, nem esznek belőle
azért magát mindenki jól viselje,
míg elmagyarázom miket hoztam ide.
Míg ezeket mondom, valaki nehogy rosszul legyen,
vagy az orrában a közfal nehogy megrepedjen,
mert ez annyiféléből van összevágva,
hogyha elmondom, mindenkinek lesz étvágya.
Lókörméből készült a kocsonya,
rostélyon pirított macska,
öregasszony pillantások,
sokfajta bibic tojások.
Suszter csiríz mandulával,
megkenve pirított hájjal.
Fűzfa kéreg és foltos zsák,
árva tokány, fűzfa nadrág.
Tövis disznó, zsíros kalap,
a tetején lesz jó falat.
Amiket elmondtam, mind bele van téve,
aztán rendesen összekeverítve.*

³⁹³ Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 71.

*Ezért belőle mindenki jóízűen egyék,
csak az ünneplő gégején nehogy félre csússzék.*
(Ketesd, Mihály János Korpos)³⁹⁴

A lakodalom legjellegzetesebb csemegéje a lakodalmi kalács, melynek ismertek olyan elnevezései is, mint a *lakodalmi prémes*, *menyasszonyág*, *lakodalmi perec*, *násznagyperec* stb. A lakodalmi kalácsnak, akárcsak megnevezésének is, több formája ismert. Van olyan, hogy a „félasztalnyi alapterületű, rendszerint fonott kalácsba ágakat szúrnak”, melyeket *tész-tával*, gyümölcssel, mézeskalács bábbal, papírdísszel, esetleg gertyával ékesítenek.³⁹⁵ A lakodalmi *prémes* az életet, termékenységet jelképező gyümölcsfa ágából készült jelképes lakodalmi tárgy: az előzőleg gondosan megtisztított és kiszárított gyümölcsfaágakra

*Menyasszonyág, Székelymuzsna, 2016,
fotó: Dénes Kinga*

nyers kalácsrésztét tekernek, bekenik habosra vert tojással, majd kisütik. Amint kisül és kihűl, cukormázzal kenik be, majd papír virágokkal, örökzölddel díszítik fel. A *menyasszonyág* kalácsba szúrva és kosarakba állítva a lakodalmi asztalon kap fő helyet. Elfogyasztása szertartásos keretek között történik, a násznép minden tagja részesül belőle, és haza is visznek azoknak, akik valamilyen oknál fogva nem vehettek részt az esküvőn.³⁹⁶

³⁹⁴ Vasas–Salamon 1986, 394–395.

³⁹⁵ Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1145.html> (2017. 10.18.)

³⁹⁶ Menyasszonyág vagy lakodalmi prémes: <https://goo.gl/tscxgB> (2017.10.18.)

Dulandlés új asszony, Magyarvista, 1973, fotó: Szabó Tamás, KJNT_07821

Az ifjú pár megajándékozása egyfajta kölcsönösségi elven működik. A vendégsereg pénzzel, ajándékkal segíti az új párt közös életük elindításában. Az ajándékozás egyik módja a *menyasszonytánc*. Ehhez kitesznek egy asztalt és arra egy tányért, vagy a vőfély tart a kezében tányért, melybe várják a táncért járó *váltásdíjat*, pénzt. A menyasszonytáncot a vőfély kezdi meg, majd folytatják a násznagyok, utánuk sorban következhet a többi vendég. Mindenki egy-egy rövid ideig táncol, majd továbbadja a menyasszonyt. A menyasszonytánc azzal zárul, hogy végül a vőlegény elragadja a táncolók köréből a feleségét.³⁹⁷

³⁹⁷ Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1720.html>, (2017. 10.18.)

Széken a menyasszonytánc nem honosodott meg, ugyanis a székiek táncszokásaitól idegen lenne pár tánc lépés után továbbadni a menyasszonyt. Itt az ajándékátadására vacsora után kerül sor. A *mutatás* során a násznagyok ülésrend szerint végigjárják a vendégeket egyenként átvéve és megmutatva az ajándékra szánt pénzösszeget vagy konyhai, háztartási eszközöket.³⁹⁸

A mulatság következő és jelentős pontja a *kontyolás, felkontyolás*. Ez a *nyüszüasszony* feladata. Méréban az a násznagyasszony kontyolhatott, amelyik a kezébe adott spárgát el tudta szakítani. Darócon, mielőtt hozzáfogtak volna a kontyoláshoz, hideg vízzel, szappannal megmosták a menyasszonyt, hogy lemosásuk róla rossz leányszokásait. Mákófalván a násznagyasszony a konty fonásakor kendert is fon a hajába, hogy az új asszony jó fonó legyen.³⁹⁹ Buzában az éjféltkor felkontyolt menyasszonyt letakarva vezetik a férje elé, próbára téve, hogy megismeri-e. A menyasszony próbára tételére a küszöbre seprűt és vedret helyeznek. Ha észreveszi és nem botlik bele, az annak a jele, hogy jó, dolgos asszony válik belőle.⁴⁰⁰

Van, ahol három, egyszerre bevezetett, egyformán letakart női alak közül kell kiválasztania a vőlegénynek a menyasszonyát, vagy szokás a fiatalasszony helyett rendre, két alkalommal más-más személyt vinni a vőlegény elé. Vistában és Türebén *csóvát*⁴⁰¹ visznek a vőlegény és a násznép elé⁴⁰², Magyarózdön elsőre egy letakart szemű, elmaszkírozott öregasszonyt, másodjára nőnek öltözött férfit vezetnek elő.⁴⁰³

Széken, amikor leveszik a menyasszony pártáját és a vőlegény bokré-táját, az egyik vőfély pálcájára felakasztva, azt magasra tartva a násznép elé áll, versben adja tudtukra az eseményt. Ha elkészülnek a kontyolással, azzal a selyemrojtos kendővel kötik be a menyasszony fejét, amelyet

³⁹⁸ Gráfik–Turbéky–Széki 2014, 73.

³⁹⁹ Vasas–Salamon 1986, 219.

⁴⁰⁰ Székely 2012, 28.

⁴⁰¹ maszkurát, alakoskodót

⁴⁰² Vasas–Salamon 1986, 220.

⁴⁰³ Horváth 2008, 125.

anyósától kap ajándékba, majd a vendégekkel közösen eljárják a menyasszony táncát, a jól ismert *lakodalmas porkát*⁴⁰⁴, melynek szövege ez:

*Elvesztettem a pártámat, nem bánom, nem bánom
csak a régi szeretőmet sajnálom, sajnálom,
na na na...*

*Elvesztettem sárga lovam patkóját, patkóját
a kis vőfi megtalálta a nyomát, a nyomát,
na na na...*⁴⁰⁵

A lakodalom lejártával nem ér véget a mulatságok ideje. Az új menyecske egy hétig nem mehet a kapun kívül, míg a lakodalom utáni első vasárnap a nyüzüasszonnyal együtt el nem mennek a templomba, ahol már az asszonyok közé kell ülnie. A templomozást követő, *pártaváltság*-nak nevezett mulatságot a menyasszony szülei rendezik és sok esetben felér egy kisebb lakodalommal.⁴⁰⁶

Temetés

„A halálra legtöbbször még ma sem mint elvont fogalomra, hanem mint létező személyre, szellemszemélyre gondolnak Magyarózdon... akit barátként vár a túlélrett, sírba hajló öreg, akivel szemben, mint megfogható személlyel küzd a fiatal férfi, aki még nem akarja, hogy átvezesse arra a másvilágra.”⁴⁰⁷

A halál az emberi élet fordulóinak sorában az utolsó, lezáró mozzanat, a temetés szokáskörében a vallásos szertartás elemei szorosan összefo-

⁴⁰⁴ A porka az 1940-es évektől elterjedt olyan jövevénytánc, amely még szervesen illeszkedett a hagyományos széki táncstílushoz. Gráfik–Turbék–Széki 2014, 77.

⁴⁰⁵ Lajtha 1954, 356., 290.

⁴⁰⁶ Gráfik–Turbék–Széki 2014, 80.

⁴⁰⁷ Horváth 2008, 131.

nódnak a néphitből eredő elemekkel. Pénzt tesznek a halott kezébe, mert hiszik, hogy fizetnie kell Szent Péternek, hogy átsegítse a halottat a túlvilágra.⁴⁰⁸ Általános meggyőződés, hogy a lélek az utolsó lélegzettel távozik a testből, vagyis a haldokló *kileheli a lelkét*. Úgy vélik, hogy a halál jöttét bizonyos jelekből meg lehet jósolni: ha a halálpillangó berepül a szobába, ha a kutya lefelé tartja a fejét és vonít, ha a tyúk kukorékol, ha megrecs-csennek a bútorok, ha az ablaküveg vagy a tükör megreped vagy eltörik, ha a bagoly kuvikol, vagy, ha valakinek álmában kihúzzák a fogát.⁴⁰⁹

Úgy tartják, hogy a haldokló embert siratni nem szabad, mert azal a haldokló szenvedését hosszabbítja meg a sirató. Ha valaki meghal a családban, először lefektetik a földre, megmossák, megborotválják, ráadják az előkészített ünneplő ruháit, állát felkötözik, lábait összekötik, szemére pénzértmet tesznek.⁴¹⁰ Ezt általában a közelebbi nőrokonok végzik, mialatt a férfiak a ravatal előkészítésével foglalatосkodnak. Általánosan elterjedt volt a halott hasára sarlót tenni, hogy az ne fújódjon fel.⁴¹¹ A mosdató vizet és szappant el szokták ásni, vagy félreeső helyre öntik el, hogy senki ne léphessen bele.⁴¹²

Amikor a halott a nyújtópadon van, akkor lehet elkezdeni a hangos szóval való siratást. Legkorábban a legközelebbi rokonokat szokás értesíteni, mellyel el is kezdődik a temetés megszervezésének folyamata. Kijelölik és felkérlik a sírásókat, a fejfafaragót, megbíznak valakit azal, hogy jelentse be a hatóságoknak a halálesetet, eldöntik, ki menjen a koporsóért, szemfedőért és a nőrokonok közül ki legyen az, aki majd a torozásra főz. A halál beálltakor a halotti házra egy sor előírást róhat ki a hagyomány: ki kell nyitni az ablakot, hogy a halott lelke könnyen távozhasson, meg kell állítani a házban levő órákat és csak a temetés után újraindítani, le kell takarni a tükröt, esetleg az üvegkeretben levő képeket is, valamint ki kell oltani a házban levő tüzeket. Abban a házban,

⁴⁰⁸ Székely 2012, 29.

⁴⁰⁹ K. Kovács 1944, 11.

⁴¹⁰ Horváth 2008, 132.

⁴¹¹ Dömötör 2003, <http://mek.oszk.hu/04600/04691/html/dtmagynepsz0009.html> (2017. 10.19.)

⁴¹² Székely 2012, 30.

*Virrasztás, Klézse, 2001,
fotó: Ozsváth Imola, KJNT_02499*

ahol halott van, a temetés lejártáig nem főznek.⁴¹³

A tágab-, faluközösségnek a szokatlan időben való harangozás adja hírül, hogy halott van a faluban. A harangok számától, méretétől függően hirdethetik az elhunyt személy nemét, korát, de egy ügyes harangozó még a halott anyagi helyzetét is ki tudja harangozni. A kiharangozás után a közeli rokonok, barátok, szomszédok elindulnak **halottnézni** vagy **halottlát-ni**, ezzel egyrészt elbúcsúznak a halottól, másrészt biztosítják a hozzátartozókat a részvételük-ről. Lisztet, tojást visznek az asszonyok ajándékba, ezzel járulva hozzá a temetési, torozá-

si költségekhez. A halottnézők érkezésére az addig többnyire csendben imádkozó női hozzátartozók hangos szóval kezdik siratni a halottat.⁴¹⁴ Illik kellőképpen elsiratni, ellenkező esetben azt tarthatják a hozzátartozókról, hogy nem búsulják eléggé annak halálát. Ha nincs olyan közeli nőrokon, aki sirathatna, akkor siratóasszonyokat fogadnak erre a célra.

A halottnézők, virrasztók megvendégleléséről gondoskodni kell, ami ilyenkor azért nem könnyű feladat, mert főzni, sütni nem lehet ezekben a napokban a házban, a szomszédasszony konyháját kell erre a célra igénybe venni.⁴¹⁵ Feketalakon a szemetet sem szabad kivinni. Amíg a halott a házban van, be kell seperni a ravatal alá.

⁴¹³ K. Kovács 1944, 28–30.

⁴¹⁴ Horváth 2008, 132.

⁴¹⁵ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/59.html> (2017.10.19.)

A **virrasztás** az esti harangszótól virradatig tart. Közeli rokonok, jó szomszédok, barátok mennek el virrasztani, mindazok, akik úgy érzik, hogy végső búcsút vennének a halottól. A híresen szépen, jól imádkozó asszonyok feladata, tisztsége ilyenkor jelen lenni, hogy legyen, aki a zsoltárokat vagy a katolikusoknál használt Kájoni János énekeskönyv alkalomhoz illő énekeit – melyek részben az emlékezetben, részben kézíratos könyvekben maradtak fenn – ismeri, és az imádkozást, éneklést vezetni, koordinálni tudja.

A koporsóba szokás hamut, fűrészport tenni, vagy a koporsó alsó deszkáit csirizzel megkenni, hogy a halott ne *folyják ki a koporsóból*.⁴¹⁶ A szemfödelet meghasítják az arc fölötti részen, hogy ezen keresztül *levegőt kapjon*.⁴¹⁷ Általánosan elterjedt tincset vágni a hajából, amelyet éjszakára a háziak párnája alá rejtenek, hogy *ne kísértse őket a halott szelleme*, vagy ha ez mégis megtörténne, legyen, amit elfüstölteni ennek elhárítására.⁴¹⁸ Mindent eloldoznak a halotton: a nők fejkendőjét, pendelymadzagját, még az asszonyok haját sem fogják össze, kigombolják a férfiak ruházatának gombjait, hogy többé semmi ne köthesse őket a földi világhoz. A halottat minden esetben lábbal előre kell vinni.⁴¹⁹

A koporsóba helyezett tárgyak sora meglehetősen változatos. Egy részük az elhunyt egyéni használatára szánt ruhanemű és használati eszköz, de rontáselhárítás célból is kerülhetnek bele olyan amuletszerű⁴²⁰ eszközök, amelyek az elhunyt nyugalmát és a hozzátartozók védelmét

⁴¹⁶ Vasas–Salamon 1986, 230.

⁴¹⁷ Vasas–Salamon 1986, 230.

⁴¹⁸ Vasas–Salamon 1986, 230–231.

⁴¹⁹ Dömötör 2003, <http://mek.oszk.hu/04600/04691/html/dtmagynepsz0009.html> (2017.10.19.)

⁴²⁰ Amulett: „kisméretű mágikus tárgy, kőből, fémből, csontból stb. készült. Leginkább nyakba akasztva viselték, abban a hitben, hogy megvédi viselőjét betegségtől, rontástól (különösen a szemveréstől), háborúban a sebesüléstől stb. Az érmeken, kő, csont és fa amuletteken vésett jelek, a szövet vagy bőr amuletteken varázsszavak voltak találhatóak. Az ókorban elsősorban a zsidókról, a görögökről és a rómaiakról tudjuk, hogy amuletteket hordtak. A Közel-Keleten és D-Európában ma is elterjedt az amulett viselése.” Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-246.html> (2017.10.19.)

szolgálják. Általános az a hiedelem, mely szerint a túlvilágon használni fogja ezeket, és ha valamely kedves tárgyát nem temetik el vele, a halott lelke kísérteni fog mindaddig, amíg azt meg nem kapja.⁴²¹

Feketelakon a búcsúztató után, abban a helyiségben, amelyben a halottat kiterítették, a koporsót tartó székeket felborogatják, a vetett ágyat összedöntik, csuprot, fazekakat, tálakat törnek, nehogy a halott lelke ottmaradjon, s mindezt így is hagyják, amíg a temetőből vissza nem térnek.⁴²²

A temetés egyik legdrámaibb mozzanata a halott kivitele a halottas házból. Ekkor hangzanak el az asszonyok ajkáról a legmegrázóbb *síratók*⁴²³, melyekkel gyakran a teljes egybegyűlt közösséget megsíratják.

Idesanyám, idesanyám, mér indultál olyan hosszú útra, ahunnat vissza ne várhassuk többet soha, drága, jó idesanyám! Merre menjünk, hogy megtaláljuk? Hova menjünk, huva legyünk, kedves, drága, jó idesanyám? Mér nem sajnált, kedves, jó idesanyám, tizenöt éves koromba fekete gyászba béborítani? Sírjatok, kedves, drága, jó testvéreim, mer nincsen nekünk már jó idesanya! Mer az csak egy van a világon, de nekünk már az sincsen, drága, jó idesanyánk! Térjen vissza, kedves, jó anyánk! Szóljon csak egyet hozzám, mer én vagyok a legnagyobbik köztök, hogy mit csináljak az én drága, jó négy testvéremmel, mikor mind kisebbek, mint én vagyok! Jöjjön, mondja meg, hogy hogy neveljem fel őket, drága, kedves, jó idesanyám! Bézárta minden boldogságunkat. Nem fogjuk tudni többé, hogy mi a boldogság, mer elzárta tőlünk, kedves, jó idesanyánk. Ó, be nagy a bánatunk, pedig még nem is kéne, hogy ismerjem, hogy mi a bánat. De úgy körülfogta a szívemet, hogy nem tudom, hogy huva legyek el, kedves, jó idesanyám. Ó, me' még magamat nem is sajnálom annyira, de a többi

⁴²¹ Magyar Néprajz VII., <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/59.html> (2017.10.19.)

⁴²² Székely 2012, 31.

⁴²³ Recitáló, kötetlen énekforma, melyben a hozzátartozók fennhangon síratják az elhunytat. (...) Előadási alkalma és módja megszabott; általában akkor kezdték síratni az elhunytat, amikor már kiterítve feküdt, majd újra feltört a síratás a koporsó lezárásakor és a koporsó sírba helyezésekor. (...) A síratóének előadása megszabott gesztusok kíséretében történik. Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1227.html> (2017.10.19.)

*Temetési menet,
Gyimesbükk, 2000,
fotó: Gazda Klára,
KJNT_02054*

kis apró testvéreimet úgy sajnálom, hogy nem tudom, huva legyenek el. Mér szakadt el tőlünk, kedves, jó édesanyánk? Ó, be nagy a bánatunk! Nem sajnált itthagyni, kedves, jó édesanyánk!

(Körösfő, Ambrus Sándorné Márton Kata)⁴²⁴

A halottaskocsi csak a századforduló óta terjedt el a falvakban és eleinte inkább csak a tehetősebb családok engedhették meg maguknak. Általában a család vagy a rokonság tulajdonában lévő lovas, ökrös, bivalyos szekeret használták erre a célra és ha tehették, több igavonót (négyet, hatot) is befogtak. A temetési menet a település fő útvonalain halad végig, hasonlóan a lakodalmi menethez. Ezzel egyrészt a halottnak járó végtisztességet adják meg, másrészt lehetőséget biztosítanak a falu lakóinak az elbúcsúzásra.⁴²⁵

Elföldeléskor szokás, hogy a temetésen résztvevők egy vagy három marék földet dobznak a sírba, majd úgy távoznak a sír mellől, hogy nem néznek vissza, mert aki visszanéz, az *megképzeli* a halottat.⁴²⁶ Kalotaszeg egyes falvaiban (pl. Damoson, Kalotaszentkirályon, Sárvásáron,

⁴²⁴ Paksa 2014, 6.

⁴²⁵ Magyar Néprajz VII, <http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/59.html#67> (2017. 10. 19.)

⁴²⁶ Székely 2012, 32.

Mérában) elhantolás után a hozzátartozók, de gyakran a résztvevők egy része is lassú, topogó lépésekkel körüljárják a sírt. Vasas Samu szerint ez a *halottas tánc*⁴²⁷ maradványa lehet, amely a 17. századtól kezdődően, amikor még ténylegesen tánc formája lehetett, máig a sír körüljárásává vált, és a *halott lakodalmá*⁴²⁸ felfogásnak érdekes tanújele lehet a kalotaszegi néphitben.

A fiatal, meg nem házasodott halott temetését rendszerint az esküvőhöz hasonlóan rendezték meg. Széken, ha nősülés előtt levő fiú a halott, akkor vőlegényi bokrétát tesznek a koporsóra és pártában maradt jegyese kíséri ki a temetőbe. Ha leány halt meg, rozmaringos pártával temetik. Vőfélyek viszik a koporsót és zeneszóval kísérik. Az énekes aszszonyok, fiatalasszonyok a halottas, vagy az azt kísérő szekéren a muzsikásokkal együtt ülnek és énekelnek, *gózsálnak*.⁴²⁹

*Három utca három angyal
egész falut összejártam
sehol helyet nem találtam
amíg Sándorra nem szállott.*

*Kiskertembe egy almafa
reászállott bús gerlice*

⁴²⁷ „A D-dunántúli lakodalmakban egykor általános dramatikus tánc (...), valamint a halotti torban járt rituális tánc. (...) A halottas táncok, melyek az európai táncagyományban is csak szórványosan fordulnak elő, (...) s archaikus temetési rítusok nyomain túl a középkori haláltánc-kultusz jegyeit ismerhetjük fel bennük.” Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1011.html>, (2017.10.19.)

⁴²⁸ „Fiatal lány vagy legény halálakor (általában 14–28, 30 éves korig) az átlagostól eltérő szertartásos szokások éltek, amelyek több mozzanatban is megegyeztek a lakodalmi szokásokkal. A halott lakodalmának megülése a halál utáni élet, ill. a visszajáró halott képzetköréből ered: általa mintegy megadják a halottnak, amire szüksége van és ami jár neki, egyben megóvják magukat esetleges ártó szándékától.” Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1028.html> (2017.10.19.)

⁴²⁹ Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-675.html> (2017.10.19.)

*úgy megrúgta gyönge ágát
lependíti az almáját.*

*Én az almáját nem bánom
csak gyönge ágát sajnálom
mert az alma csak múlandó
de az ága gyümölcstermő*

*Édesapám édesanyám
köszönöm, hogy felneveltek
tűztől víztől megőriztek
szárnyaimra eresztettek*

*Édesapám édesanyám
fogják meg a jobb kezemet
mert én itt hagyom kendteket
ott e két szál fűrészeszka
csontjaimnak nyugalma.
(Magyarszovát, Kádár Sándorné Papp Erzsébet)⁴³⁰*

*Fehér galamb szállt a házra,
édesanyám, Isten áldja!
Köszönöm, hogy felneveltél,
most a halálnak engednél.*

*Édesanyám, dugjon el!
Jön a halál, vigyen el.
Eldugta a kiskertjébe
egy tű szekfű elejébe.*

⁴³⁰ Gyűjtötte Kallós Zoltán, 1990, Magyarszovát, <http://db.zti.hu/kallos/mp3/17243a.mp3>, MTA Zenetudományi Intézet On-Line Adatbázisok (2017.10.19.)
Mezőségéről, Magyarszovátról a temetést illetően lásd még: Kiss 2000.

*A szegfű tű elhervadt,
és a halál csak megkapott.
A szegfű tű elhervadt,
és a halál csak megkapott.*

*Jaj, de szépen harangoznak,
ennek a bős menyasszonynak
Jaj, de szépen megyünk mü,
szép menyasszonyt viszünk mü.*

*Nem vissziük, hogy kibimbózzan,
mert vissziük, hogy hervadozzon
S nem vissziük, hogy virágozzék,
s mert vissziük, hogy hervadozzék.
(Feketelak, Balla Ferencné
Szász Etelka)⁴³¹*

*Fiatal legény sírköve, Szék, 2017
(a szerző saját fotója)*

⁴³¹ Gyűjtötte Kallós Zoltán, 1962, Feketelak, <http://db.zti.hu/kallos/mp3/4634b.mp3>, MTA Zenetudományi Intézet On-Line Adatbázisok (2017.10.19.)

ZÁRÓ GONDOLATOK

Ünnepek, ünnepi szokások és hozzá kapcsolódó hagyományok mindig voltak és lesznek, hiszen közösségi létformánk alappilléreit képezik. Hagyományainkat nem csak őrizhetjük, hanem magunk is teremthetjük, mai igényeinkhez igazíthatjuk, élőként, és nem kövületekként kezelve azokat. Az élő kultúra szükségszerű velejárója a változás, átalakulás, alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez, életformához és -ritmushoz.

Lássuk be ugyanakkor, hogy nem lehetünk meg az elődeinktől örökölt kapott hagyományaink nélkül. Élünk a lehetőséggel, a hagyományainkkal, alakítsuk azokat a mai korhoz, saját életünkhöz illően, de ehhez ismerjük meg minél mélyrehatóbban. Találjuk meg annak módját, hogy gyermekeinket minél alaposabban megismertessük a helyi hagyományokkal, bátran támaszkodjunk arra, hogy ez az a közösség és életkor, amely – mint mindenre –, erre is fogékony. Elevenítsük fel, tartsuk életben és számon rítusainkat, szokásainkat, hagyományos ünnepeinket, jeles napjainkat úgy is, hogy ennek fő funkcióját nem a testi egészségünk megőrzésének, a rossztól való védelmünk, állataink szaporulatának, termőföldjeink bőségének biztosításában látjuk. Ez a fajta közösségi gyakorlat úgy is gyümölcsöztethető, hogy házról házra járva továbbadjuk és megéljük az ünnep szentségét, az ünnepi áhitatot, vagy akár csupán a jókedvet.

Fontos, hogy elsősorban saját környezetünk hagyományait ismerjük meg és tárjuk fel. Keressük meg azokat a szakembereket, akik élik vagy kutatják vidékünk hagyományos életformáit, tájékozódjunk könyvtárakban, levéltárakban, a településünkön levő tájházban vagy múzeumban. A történeti-, néprajzi-, vagy honismereti gyűjtemények és monográfiák nagy szolgálatot tehetnek, közösségünk idősebb generációja szintén segítségünkre lehet, ha hozzájuk, feléjük tudunk fordulni. Az is fontos, hogy merjük, akarjuk múltunkat és jelenünket, társadalmunkat rendszerben, távlatokban látni: ne elégedjünk meg látványos, el- és előadható, de környezetéből kiragadott elemekkel, hanem nézzük

a háttérrel és alapokat adó tartalmat is. Gondolkodjunk ünnepkörökben, ne csupán ünnepnapokban. Ne féljünk a hagyományainkat „szétszerelni”, elemeire bontani, vizsgálgatni, faggatni, hogy aztán annál magabiztosabban tudjuk „összeszerelni”, érteni, és mindenek előtt használni.

A kolozsvári EMKE Györkös Mátyás Albert Emlékházának sikerült olyan keretet biztosítani ehhez, amelyben hagyományaink és gyermekeink egymásra találhatnak. Az általuk működtetett *JelesNapTár* elnevezésű gyermekprogramban Szabó Kinga és Kós Katalin társaimmal együtt lassan tíz éve, rendszeresen és módszeresen igyekszünk a gyermekekkel megismertetni a magyar néphagyomány jeles napjait, az ehhez kötődő szokásokat, énekeket, gyermekjátékokat, kézműves tevékenységeket. A különböző programokra, egyben ünnepi alkalmainkra készülve váltam egyre érzékenyebbé a téma iránt, szükségét érezve az erről való módszeres gondolkodásnak is az egyes tevékenységek gyakorlatainak kidolgozása mellett. Ebben a kötetben a saját, elsősorban gyakorlati tapasztalataimból kiindulva rendszereztem és tartam az olvasók elé mindazt, amit ismereteim, legjobb tudásom, képességeim, gyökereim mentén össze tudtam gyűjteni. Sok más forrásból és módszerrel, céllal lehet sok más információt, anyagot gyűjteni. Munkám értékét nem abban látom, hogy az itt összegyűjtött információk vagy az anyag feldolgozásának módszertanát tekintve áttörő jelentőségű lenne, hanem abban remélem, hogy az itt kínáltak kiindulópontként szolgálhatnak, táptalajt kínálnak mindahhoz, ami talán ezen anyaból kiindulhat, megvalósulhat.

Tudom, hogy pedagógusaink nagyon leterheltek, de higgyenek nekem, vagy ha nem nekem, akkor az eddig levezetett mintegy 120, érdeklődő gyermek tekintetekkel záruló jeles napi foglalkozásnak: hagyományaink kultúránk és társadalmunk azon szegmensébe írónak, ahol érdemes nyitottnak maradni, ahol befektetésünk kamatozni fog, fáradozásunk megtérül. De ha nekem mégse hinnének, arra buzdítanék mindenkit, hogy tegye próbára magát, a gyermekeket. És igen, a hagyományainkat is, mert megbírják: máskor, másutt is álltak már ki próbát.

BIBLIOGRÁFIA

ALMÁSI István

1979 *Szilágysági magyar népzene*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ANDRÁS Ignác

1996 Farsangi bikaütés Csíkkászonban, In: BARABÁS László–POZSONY Ferenc–ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 137-143.

ANDRÁSFALVY Bertalan

1999 A magyar nép magatartása éneklésben, táncban és népszokásban, In: POZSGAI Péter (szerk.): *Tűzcsiholó. Írások Lükő Gábor tiszteletére*, Táton, Budapest, 211-226.

BAKSA Brigitta

2015 Szülőföldünk. Hon- és népismeret tankönyv, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom. Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1997 Angyalozás, In: S. LACZKOVITS Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.*, Veszprém–Debrecen, 248-255.

2011 Egy ősi házasságkötési rítus székelyföldi kétarcúsága, avagy a népi jog különleges esete. *Korunk* 22. évf. 4. sz., Kolozsvár, 107-114.

2014 *Szeretet fogott el a gyermek iránt*, Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda

BALÁZS Márton

1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*, Jókai Nyomda Rt., Sepsiszentgyörgy

BARABÁS László

1981 Hesspávázás és királynézés a Sóvidéken. In: KÓS Károly–FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti dolgozatok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest (online: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf12491.pdf)

- 1990 Hiedelemhátterű szokáscelemek a Sóvidéken Szilveszter és újév napján, *Művelődés* XXXIX. 1., 12-13.
- 1994 Eklézsiakövetés a székely „protestáns Szentföldön”, In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2.*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- 1998 *Karácsonytól Pünkösdig. Marosszéki népszokások*, Székely Útkereső Kiadványok, Székelyudvarhely
- 2008 *Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszék régióban*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
- 2010 *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*, Mentor, Marosvásárhely
- 2017 Erdélyi pünkösdi királynék és királyok száz esztendeje, e-Népújság.ro
2017. június 5., (online: <https://goo.gl/cmXaW3>)
- BÁLINT Sándor
- 1977 Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából I-II., Szent István Társulat, Budapest
(online, I. kötet: <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/index.htm>, II. kötet: <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/index.htm>)
- 2011 Aratás, *Szebb Jövő* 2011. július 11., (online: <https://szebbjovo.hu/balint-sandor-aratas>)
- BÁRTH János:
- 2006 *Jézus dicsértessék!*, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét
- BÎRLEA Ovidiu
- 1981 *Folclorul românesc* I., Minerva Kiadó, Bukarest.
- BOD Péter
- 1786 Szent Heortokrátés avagy a keresztyének között elő-forduló innepeknek és a rendes kalendárióban feljegyeztetett szenteknek rövid historiájok, mely ... hiteles írókból egybe szedegettetett és magyarra fordítottatott egy Bujdosó Magyar által, Véber és Korabynsky, Pozsony
- BOGDÁN István
- 2003 *Régi magyar mulatságok*, Neumann Kht, Budapest
- BOLDIZSÁR Zeyk Imre
- 2003 Névnepok és jeles napok Tordaszentlászlón, In: *Tordaszentlászlói füzetek II.*, Risoprint, Kolozsvár

BOSNYÁK Sándor

1980 *A moldvai magyarok hitvilága*. MTA. Néprajzi Kutató Csoport. Folklor Archívum, 12.

BOTH Zsuzsa-Erika

2005 *Keresztszülőség és komaság Széken*(dolgozat), Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antológia Intézet, Kolozsvár

2006 *A játék szerepe egy hagyományos közösségben* (szakdolgozat), Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antológia Intézet, Kolozsvár

CSORBA János

2001 *Bár emlékezete maradjon meg...*, Magyar Könyvklub, Budapest (online: <http://mek.niif.hu/05200/05201/html/index.htm>)

DIÓS István

1988 *A szentek élete*, Szent István Társulat, Budapest (online: http://www.ppek.hu/konyvek/Dios_Istvan_A_szentek_elete_II_1.pdf)

DÖMÖTÖR Tekla

1974 *A népszokások költészete*, Akadémiai Kiadó, Budapest

2003 *Magyar népszokások*. Neumann Kht., Budapest (online: <http://mek.oszk.hu/04600/04691/html/index.htm>)

DUMA István András

2015 *A csángók világa – hegyek, vizek, tátosok*, Zelegor Kiadó, Kézdivásárhely

FARAGÓ József

1982 *Bihari gyermekmondókák*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1997 *Újév a moldvai Gyoszenban*, In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5.*, Kolozsvár, 286-300.

FEJÉR Imola

2005 *Gazdaság és gasztronómia a zabolai népszokásokban* (szakdolgozat), Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antológia Intézet, Kolozsvár

GAZDA Klára

1980 *Gyermekvilág Esztelneken*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

GRÁFIK Imre – TURBÉKY Dénes – SZÉKI SOÓS János

2014 *Széki lakodalom*, Hagyományok Háza, Budapest

HALÁSZ Péter

2002 *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*, Európai

Folklór Intézet, Budapest

HORVÁTH István

2008 *Magyarózdi toronyalja*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

IANCU Laura

2007 Kalendáris szokások a moldvai Magyarfaluban, In: *Erdélyi társadalom*, 5. évfolyam, 2. szám

ILYÉS Sándor–KESZEG Vilmos (szerk.)

2008 *Az eltűnt katona*. A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 16., Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

JANKOVICS Marcell

1997 *Jelkép-kalendárium*, Csokonai Kiadó, Debrecen, (online: <http://mek.oszk.hu/05000/05097/05097.pdf>)

JANKÓ János

1993 (1982) *Kalotaszeg magyar népe*, Néprajzi Múzeum, Budapest

JÁNOSI József

2001 Erdővidéki kecskejárás, *Erdővidéki lapok* II., 3. (5.), 22-25.

JUNG Károly

1982 *A hajnali mosdatás kérdéséhez*. Híd, április, 486–504.

KALLÓS Zoltán

1971 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

KARÁCSONY-MOLNÁR Erika

2016 *Dúsgazdagolás. Egy székelyföldi farsangi dramatikus játék*. Életmód és tradíció 14., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest

KERÉNYI György (szerk.)

1953 *Magyar Népzene Tára II.: Jeles napok*, Akadémiai Kiadó, Budapest

KESZEG Vilmos

2000 A folklór, In: *Magyar népi kultúra. Alapfogalmak. Folklór. Anyagi Kultúra. Tankönyv*, Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár

2014 *Aranyos-vidék. Honismereti könyv*, Kriza János Néprajzi Társaság – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

K. KOVÁCS László

1944 *A kolozsvári hóstátiaik temetkezése*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár

KISS Erika

2000 *Magyarszövati temetkezési szokások* (Szakdolgozat), Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár

KISS Lajos

1962 Mikulás, Télapó, Krampusz, *Magyar Nyelvőr* 86. évfolyam, január – március, 1.szám, Akadémiai Kiadó, Budapest

KRIZA János

1975 *Vadrózsák*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

KÖNCZEI Csilla

2009 *A borica*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KÜLLÖS Imola

2001 Közköltészet 1. Mulattatók, In: *Irodalomtörténet* 32/82. évfolyam, 4. szám

LAJTHA László

1954 *Széki gyűjtés. Népzenei Monográfiák II.*, Zeneműkiadó, Budapest

LAPTEŞ Marcel

2011 *Anotimpuri magico-religioase. Schițe etnografice*, Editura Corvin, Deva

LÁZÁR Katalin

2013 Szent István a magyar népdalokban, In: *Honismeret* 6. évfolyam, 38-43.

Magyar Katolikus Lexikon

2005 (online: <http://lexikon.katolikus.hu/>)

MAGYAR Zoltán

2005 *Dalol Szilágyi Ferenc*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

MAJOR Miklós

1998 „Csupa zaj, csupa ének, csupa zene volt az egész hegy.” Szüreti szokások – szőlőhegyi mulatságok a Szilágyságban, In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6., Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

MAKKAI Endre – NAGY Ödön

1939 Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez, *Erdélyi Tudományos Füzetek* 103., Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár (online: <http://mek.oszk.hu/07500/07518/07518.pdf>)

MOLNÁR Zoltán

1939 Húsvéti szokások Szentgericén. Maros megye., *Székelység IX. évfolyam*, Székelyudvarhely

MÓSER Zoltán

2009 *Névviseletek IV.* Július – Augusztus. Szent Jakab hava – Kisasszony hava, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda

MURÁDIN László

2012 Naptár, kalendárium, csízió, *Szabadság*, január 24., Kolozsvár

ORTUTAY Gyula (főszerk)

1977-1982 *Magyar Néprajzi Lexikon I-V.*, Akadémiai Kiadó, Budapest (online: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/>)

PAKSA Katalin

2014 "Énekeltem én..." Kiváló népi énekesek antológiája. *Premontrei Iskolai Füzetek 5.*, Premontrei Szent Norbert Gimnázium, Egyházzenei Szakközépiskola és Diákotthon, Gödöllő (online: <http://real.mtak.hu/20736/4/4%20Enekeltem.pdf>)

PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.)

1988-2002 *Magyar Néprajz II-VIII.*, Akadémiai Kiadó, Budapest (online: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/>)

PÁVAI István

2008 A Cserebogár-nóta népköltészeti és népzenei vonatkozásai, *Folkszemle* 2008 június (online: http://folkradio.hu/folkszemle/pavai_cserebogar/index.php)

PÁVAI István – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.)

2014 *Jagamas János Népzenei Gyűjteménye*, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Hagyományok Háza, Budapest

PESOVÁR Ferenc

1983 *A juhait kereső pásztor. Fejér megyei néptáncok, Fejér megye néprajza II.*, István Király Múzeum, Székesfehérvár

PETHŐ Ibolya

2014 Dálnok kalendáris népszokásai, In: NAGY Balázs – TÓTH Szabolcs (szerk.): *Dálnok*, Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy

PORTIK Irén

1994 Két nagyanyám időjóslo mondókái, In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.) *Népismereti dolgozatok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 186-208.

POZSONY Ferenc

1995 A szentsír állítása és őrzése Erdélyben, In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): Kriza János *Néprajzi Társaság Évkönyve 4.*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 96-136.

1998 *Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2000 „Adok nektek aranyvesszőt...” *Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*, Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2006 *Erdélyi népszokások. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 1.*, Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2015 *Háromszéki ünnepek. Dolgozatok háromszéki népszokásokról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

RÉSŐ Ensel Sándor

1867 *Magyarországi népszokások*, Emich Gusztáv M. Akad. Nyomdász., Pest

RÓHEIM Géza

1990 (1925) *Magyar néphit és népszokások*, Reprint, Universum Könyvkiadó, Szeged

SERES András

1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

SZABÓ Á. Töhötöm

2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*, Kriza Könyvek 11., Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZEGŐ Júlia

1988 *Ismeretlen moldvai nótafák*. Európa Könyvkiadó, Budapest

SZÉKELY Melinda

2012 *Népszokások a mezőségi Füzes völgyében*. Szakdolgozat. Babes-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

TAMÁS István

2002 Tamás István kézdiszentléleki gyűjteménye, Kriza Könyvtár, Kriza János
Néprajzi Társaság, Kolozsvár

TANKÓ Gyula

1996 *Gyimesi szokásvilág*, Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely

TASNÁDY Erika

2015 Rítusjátékok a széki gyermekvilágban, *Korunk* 26. évfolyam, 12. szám,
68-77.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest

TÁTRAI Zsuzsanna

2005 Lúd, újbó, vesszőzés, *História*, 2005/09. (online: <http://www.historia.hu/archivum/2005/0509tatrai.htm>)

TÁTRAI Zsuzsanna – KARÁCSONY Molnár Erika

1997 *Jeles napok, ünnepi szokások*, Planétás Kiadó, Budapest

UJVÁRY Zoltán

1961 Az átadás-átvétel és a funkció kérdései egy népszokásban, In: *Műveltség és Hagyomány*

1983 *Játék és maszk. Dramatikus népszokások I-III.*, A Bihari Múzeum Kiadványa, Debrecen

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek*, Gondolat, Budapest

VÁMSZER Géza

1940 *Szakadát*, Erdélyi Enciklopédia Kiadás, Kolozsvár

VERESS Ilona

2002 *Mezőcsávási gyermekfolklór*, Kriterion könyvkiadó, Bukarest

ZALA Mária

1994 *Szettek lexikona*, Dunakönyv Kiadó, Budapest

ZSIGMOND Győző

1994 Egy népszokás, a kiabálás a hegybe és interetnikai vonatkozásai a Mezősége, *Művelődés* XLVI 12., 39-41.

CSÍZIO

JANUÁR – Boldog- asszony hava	1	Újév napja Az év kezdőnapja • Újévi köszöntés, jókívánságok: hejgetés, urálás, harsogtatás, alma-öntés, búzahintés, furcsázás, aranycsitkó • Tilalmak, előírások: - az első látogató férfi legyen - ami ezen a napon történik, ismétlődik az egész esztendő során - tilos a szárnyashús fogyasztása, helyette disznó- vagy halhús, lencse, borsó • bőség- és szerencsevarázslás: aranyosvízben mosdás, piros almát tenni a mosdó- és itatóvízbe • férj jóslás: majorságcsontokból – amelyik lányét hamarabb viszi el a kutya, az megy hamarabb férjhez, disznóröfögés számából • időjóslás: ha csillagos az ég, nem lesz hosszú a tél ha piros a hajnal, szeles lesz az újesztendő <i>Eljött újesztendő borzos szakállával</i> <i>Kifeslett a csizmám, nem győzőm kapcával</i> <i>Adjanak egy garast, vagy pedig petákat,</i> <i>Veressek csizmámra egy nagy fene tákot.</i>
	6	Vízkereszt, háromkirályok napja A karácsonyi ünnepkör zárónapja, a farsangi időszak kezdőnapja • víz- és házszentelés • bubakalács (három fonatból, a három királyt jelképezi) • termékenységrítus: a papot jó messzire elkísérni, hogy nagyra nőjön a kender, a pad terítője alá gabonamagokat tettek, és arra ültették a papot a jó tojáshozam érdekében • időjóslás <i>Ha csepeg vízkereszt,</i> <i>Keréknyomba vizet ereszt</i> <i>Középszerű kis termés lesz,</i> <i>De ha fényes, tiszta</i> <i>Jó terméssel biztat.</i>
	18	Piroska napja <i>Ha Piroska napján fagy</i> <i>Negyven napig el nem hagy.</i>

	22	Vince napja Ha ezen a napon szép az idő, akkor bőséges termésre lehet számítani. <i>Fényes Vince, tele pince.</i> <i>Ködös Vince, üres pince.</i>
	25	Pál napja Pálforduló: a Jézust üldöző Saulnak a megtérése, és lett belőle Pál apostol <i>Pál fordulása, ha tiszta</i> <i>Bővön terem mező, puszta.</i>
FEBRUÁR – Bőjtelő hava	2	Gyertyaszentelő Boldogasszony napja • Szűz Mária tisztulásának és Jézus templomi bemutatásának ünnepe • Gyertyaszentelés • Időjárásjóslás: ezen a napon bújik ki a medve a barlangjából <i>Ha esik a hó, fúj a szél</i> <i>Nem tart sokáig a tél.</i>
	3	Balázs napja Szent Balázs püspök és vértanút a torokfájás, a torokgyík gyógyítója- és védőszentje • Balázsáldás vagy balázsolás a katolikusoknál, torokbetegségek ellen
	6	Dorottya napja • Időjárásjóslás: Ha Dorottya szorítja, Julianna tágítja.
	14	Bálint napja • Ha ezen a napon hideg, száraz idő volt, akkor jó termésre lehetett számítani. • Ekkor volt alkalmas facsemetéket, kotlót ültetni.
	19	Zsuzsanna napja Ha ezen a napon megszólal a pacsirta, a tavasz közeledtét jelenti. <i>Zsuzsánna napja ma vagyok,</i> <i>Elballagtam a fagyon,</i> <i>Zsuzsánna nekem pénzt adjon,</i> <i>Mert, ha nem, megharagszom.</i>
	24	Mátyás napja, Jégtörő Mátyás A Mátyás napi enyhe idő fagyokat, a fagyos idő közeli felmelegedést jelent <i>Ha Mátyás jeget talál, akkor töri</i> <i>Ha nem talál, akkor csinál.</i> <i>Mátyás, Gergely</i> <i>Két rossz ember.</i>

		Farsang Változó hosszúságú ünnep, mely január 6-tól, vízkereszt napjától a húsvétvasárnapot megelőző negyvennapos böjt kezdetéig, hamvazószerdáig tart. Szokásokban leggazdagabb az utolsó három napja: farsangvasárnap, farsanghétfő és húshagyókedd, egysszóval farsang farka. • Farsangi alakoskodók: maszkurások, fársángosok, csúfok, csudák, batyukák, bacsókok, stb. • Farsangi nóta: Illik a tánc a rongyosnak... • Vénlány és vénlegény csúfolások: tuskóhúzás, vénlánycsúfoló énekek • Felvonulós, dramatikus játékok: halottasmenetek, bikaütés, bábuégetés • Vetélkedő jellegű játékok: lúdnyszakítás, Konc király és Cibere vajda • Misztériumjáték: dúsgazdagolás, ördögbetlehemezés • Hiedelmek: a bőséges evés-ivással elősegíthető a következő év bősége
MÁRCIUS – Böjtmáshava	12	Gergely napja Gergely pápa (509-604) az iskola patrónusának, a gregorián éneklés megteremtőjének ünnepe • Gergelyjárás: iskolás gyermekek adománygyűjtő, majd iskolába toborzó köszöntője - Szent Gergely doktornak, híres tanítónak neve napján
	18 19 21	Sándor, József és Benedek napja • Időjárásjóslás: <i>Sándor, József, Benedek, Zsákban hozzák a meleget!</i> • József napján szólnak meg az énekes madarak, mert József kiosztotta nekik a sípot
	25	Gyümölcsoltó Boldogasszony Jézus fogantatásának ünnepe • Gyümölcsfák oltásának napja
ÁPRILIS – Szent Györgyhava	1	Április elseje • Ugratások, csúfolódások <i>Csiribiri, vak veréb, A bolondot küldd elébb!</i>

	24	Szent György napja Ősi tavaszkezdő nap, mely gazdag hiedelmekben és szokásokban • A gazdasági év kezdőnapja • Állatok tavaszi kihajtásának napja: juhmerés, henderikázás • Rontásra, varázslásra alkalmas nap, a földbe rejtett kincset is ilyenkor lehet megtalálni • Szépség és egészségvarázslás: hólében kell megmosakodni, az ekkor fogott kígyó szerencsekígyó, megvéd a betegségektől. • Határjárás, határjelek megújítása
	25	Márk napja • Búzaszentelés
		Nagyböjt Hamvazószerdától húsvétvasárnapig tartó húsvéti előkészület ideje • Hamuszórás, hamuhintés • Böjti étkezés, böjti tilalmak (lakodalom, multság, tánc)
		Virágvasárnap Jézus Jeruzsálembé való bevonulásának a napja • Ekkor kezdődik a húsvéti ünnepkör és tart fehérvasárnapig
		Nagyhét • Nagycsütörtök: Jézus elárultatásának és elfogatásának napja. A harangok Rómába mennek, Pilátus kergetés, oltárfosztás • Nagypéntek: legszigorúbb böjt napja, munkatilalom, jellegzetes böjti ételek fogyasztása, aranyosvíz, szentsír állítás • Feltámadási körmenet
		Húsvétvasárnap Jézus feltámadásának ünnepe • Zöldágazás, kakaslövés, ételszentelés • Didergés
		Húsvéthétfő Húsvét másodnapja • Hajnalozás, locsolás, kapulopás, fűrészipor szórás
		Fehérvasárnap Húsvét utáni vasárnap • Mátkálás, komálás, vésározás Ezen a világon legyünk mátkások (vésárosok), más világon legyünk testvérek.

MÁJUS – Pünkösd hava	1	Május elseje • Zöldágazás, majálisozás • Időjárás jósló nap, ha ezen a napon esik, termékeny év következik.
	8	Gizella napja • Ekkor vetették az uborkát és a paszulyt
	12 13 14	Pongrác, Szervác, Bonifác napja Ókeresztény vértanúk • Időjárásjóslás: fagyosszentek után hirtelen lehülés következett. Szervác, Pongrác, Bonifác! Sok bort hoz az áldomás! Ha felhőt egyiken se látsz!
	25	Orbán napja Ő is fagyosszent • Ilyenkor még le tudott hűlni úgy, hogy a gyümölcsfák mind megfagytak
		Pünkösd Jézus mennybemenetele után a Szentlélek szállt az apostolokra. A húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik • Pünkösdi király- és királynéválasztás, hesspávázás • Búcsú: Csíksomlyói búcsú • Időjárásjóslás és termésjóslás
JÚNIUS – Szent Iván hava	8	Medárd napja • Időjárásjóslás: Ha esik az eső, negyven napig fog esni, vagy ellenkezőleg, ennyi ideig lesz szárazság
	24	Keresztelő Szent János napja Szent Jánosnak és az ősi fényszimbolikának közös ünnepe • Angyalozás"
	29	Péter-Pál napja • Ezen a napon szakad meg a gabona töve • Az aratás kezdőnapja
JÚLIUS – Szent Jakab hava	2	Sarlós Boldogasszony napja Szűz Mária ünnepe
	20	Illés napja • Munkatilalom. Tilos a mezőn dolgozni Ilyénapra fergeteg könnyen bajt is szerezhet!

	22	Mária Magdolna napja A bűnbánó Mária Magdolna ünnepe • Hajnövekedést serkentő praktika
	26	Anna napja Szűz Mária édesanyjának emlékünnepe • Ezen a napon szakadt meg a kender, kezdhették a nyüvést
AUGUSZ- TUS – Kisasszony hava	1	Vasas Szent Péter napja Péter apostol börtönből való csodálatos szabadulásának ünnepe • Ilyenkor kell a mezőkről kiirtani a bokrokat
	10	Lőrinc napja • E naptól lőrincses, azaz lucskos a dinnye belseje
	15	Nagyboldogasszony napja Szűz Mária mennybemenetelének ünnepe • Virágok, gyógynövények szentelése • A kétasszony nap közötti időszakot (augusztus 15- szeptember 8, Kisasszony napja) szerencsés napnak tartották a téli holmik, vastag ruhák kiszellőztetésére, hogy a molyok ne ülhessenek bele.
	20	Szent István király napja Első államalapító királyunk ünnepe
	24	Bertalan napja A székiek gyászünnepe: megemlékeznek az 1717-es tatárpusztításról, szigorú böjt, háromszori istentisztelet
SZEP- TEMBER – Szent Mihály hava	1	Egyed napja • Időjárásjóslás: amilyen az Egyed napja, olyan lesz az ősz a következő hat hétben <i>Amilyen az Egyed napja</i> <i>Olyan az ősz minden napja.</i>
	8	Kisasszony, Kisboldogasszony napja Szűz Mária születésének a napja • Munkatilalom: az asszonyi munkák tiltottak • Ekkor lehet elkezdeni az őszi gabona vetését • Gyülekeznek és búcsúznak a fecskék
	29	Mihály napja • Határnap a földműves családok életében: ezen a napon hajtják haza a jószágot a legelőről • A pásztorok elszámoltatásának és újra szegődtetésének napja • Időjárásjóslás: következtetni lehet az eljövendő tél milyenségére Ha Szent Mihály lova deres, behozza a telet!

OKTÓBER – Mind- szent hava	4	Assisi Szent Ferenc napja A ferences rend megalapítójának az ünnepe • Alkalmas idő az őszi vetések elkezdésére • Az ilyenkor ültetett kőtőlnek nyírfaágat tesznek a fészkébe, hogy megóvja a kikelő csibéket a gonosz, ártó hatalmaktól
	26	Dömötör napja Elsősorban a keleti keresztények, a románok kedvelt szentje, a pástorok patrónusa • Több napig tartó, vidám pásztormulatságokat rendeztek • Ekkor rendeződnek falkába a farkasok • Időjárásjóslás: az ekkor érkező, hideg szél kemény, fagyos telet ígér
	28	Simon- Júdás napja <i>Midőn eljön Simon Júdás</i> <i>Didereg, fázik a gatyás.</i>
NOVEM- BER – Szent András hava	1	Mindenszentek, Halottak napja
	2	A naptárban név szerint nem említett összes szentek emléknapja, a halottakra való emlékezés napja • Sírok megtisztítása, feldíszítése, gyertyagyújtás a halottak emlékére • Mindenszentek és Halottak napja közötti éjszakán a halottak miséznek a templomban • Isten lepénye, halottak lepénye sütés • Töklámpás készítése
	11	Márton napja Szent Márton a középkor egyik legnépszerűbb szentje. A koldusok, katonák, a ló- és lúdtartók, a szőlőművelők, a hordókészítők és kádárok patrónusa. • Szent Márton lúdja • A juhok számba adásának a napja <i>Hozd el Isten Szemmárton vasárnapját,</i> <i>Hogy a pásztor mulathassa ki magát.</i> • Időjárásjóslás: Márton napján, ha a lúd jégen jár, akkor karácsonykor vízben poroszkál
	19	Erzsébet napja Árpád-házi Szent Erzsébet ünnepe, aki keresztény hitéért halt mártírhálált • Időjárásjóslás: Ha ezen a napon havazik, azt mondják Erzsébet megrázta pendelyét

	25	Katalin napja A házasságra vágyó leányok védőszentje • Közkedvelt keresztnév • Férj- és házasságjósító praktikák: böjtölés, gombóc főzés, katalin-ág • Időjárásjósítás: <i>Ha Katalin kopog, akkor karácsony locsog.</i>
	30	András napja A keleti egyház védőszentje. Átlósan ácsolt keresztben halt mártírhalt – andráskereszt • Legjelentősebb házasság- és férjjósító nap <i>Aki böjtöl András napján, Vőlegényt lát éccakáján.</i> • Farkasjáró nap • Disznóvágás, disznótor hagyományos napja
DECEMBER – Karácsony hava		Advent A karácsonyi előkészület négyhetes időszaka, az egyházi év kezdete. Szent András napját (november 30.) követő vasárnap elövestjével kezdődik
	4	Borbála napja Ókeresztény vértanú, a bányászok, tűzérek és várak védőszentje, egyben a jó halál patrónája • Szent Borbála füve • Munkatılalom • Férj- és házasságjósítás: borbála-ág
	6	Miklós napja Szent Miklós püspök a nyugati és keleti egyház legkedveltebb szentje. Pékek, gabonakereskedők, halászok, révészek, vízimolnárok, diákok, eladólányok, polgárvárosok, polgárok védőszentjeként tisztelték • Kalotaszegen fonalvizsga • Ajándékozás szokása
	13	Luca napja Szent Luca vértanú ünnepe. A téli napforduló kezdőnapja a Gergely-féle naptárreform előtt • Lucaszék készítése a boszorkányok felismerésére • Női dologtılító nap napkor • Jósítások, varázslások: férj- és házasságjósítás cédulákkal, időjárásjósítás lucabúzával, lucakalendárium, hagymakalendárium"

21	Tamás napja Hitetlen Tamás néven emlegetett apostol • Időjárásjóslás: ha Luca napkor fagy van, Tamás napjára megnyhül a hideg • Disznóvágás: az ekkor vágott disznó hája gyógyításra alkalmas
	Szentcsaládjárás Karácsony előtt kilenc napon át tartó paraszti ájtatosság
24	Karácsony szombatja A keresztény egyház legnagyobb ünnepe. • Karácsony vigiliája vagy előestéje: karácsonyi asztal, ételek • Karácsonyfa állítása (újabb keletű), ajándékozás szokása • Kántálás, köszöntés, betlehemezés • Táncos multságok: Kalotaszegen háromnapos tánc • Aranyosvíz • Időjárásjóslás <i>Ha karácsony sáros – a húsvét szános.</i>
25	Karácsony napja • Egyházi és családi ünnep • Munkatiltalom
26	István napja • Közkedvelt név. Köszöntések: Kalotaszegen kötözés • Regölés
27	János napja János apostol és evangélista, aki áldások és imádságok szószólója, templomok és oltármesterségek patrónusa, céhek védőszentje. • Szentelt bor: Szent János áldása • Névnapköszöntés
31	Szilveszter Szent Szilveszter pápa (314-335) ünnepe és a polgári év utolsó napja. • Az óév kiharangozása, az újév énekekkel való köszöntése • Aranyosvíz • Tüzeskerék • Férj- és házasságjósító praktikák: ólomöntés, csontokból

HELYNÉVMUTATÓ

Almásmálom (rom. Malin), Beszterce-Naszód megye / Nagy-Szamos melléke
Alsóbölkény (rom. Beica de Jos, ném. Ungarisch Birk), Maros megye/ Felső-
Maros vidéke Atosfalva (rom. Hotești) Hármásfalu (Trei Sate), Maros me-
gye / Felső-Kis-Küküllő mente Apáca (rom. Apața, szászul Gist), Brassó me-
gye/ Barcaság
Aszó (rom. Asau), Bákó megye/ Moldva
Atyha (rom. Atia), Hargita megye/ Sóvidék
Barcaújfalu (rom. Satu Nou, ném. Neudorf), Brassó megye/ Barcaság
Bács (ld. Kisbács)/ Kalotaszeg
Bereck (rom. Brețcu, németül Bretz), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Bogártelke (rom. Băgara), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Bonchida (rom. Bonțida, ném. Bonisbruck), Kolozs megye/Kis-Szamos melléke
Brassó (rom. Brașov, ném. Kronstadt, szászul Kruhnen), Brassó megye székhelye
Buza (rom. Buza), Kolozs megye/Tóvidék
Csikdelne (rom. Delnița), Hargita megye/ Középcsik
Csikjenőfalva (rom. Ineu), Hargita megye/ Felcsík
Csikkozmas (rom. Cozmeni), Hargita megye/ Alcsík
Csikmadaras (rom. Mădăraș), Hargita megye/ Felcsík
Csikszentdomokos (rom. Sândominic), Hargita megye/ Felcsík
Dálnok (rom. Dalnic), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Esztelnek (rom. Estelnic), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Felsőrákos (rom. Racoșul de Sus, ném. Kormosbach), Kovászna megye/ Erdő-
vidék
Felsőősfalva (rom. Ocna de Sus), Hargita megye/ Sóvidék
Feketelak (rom. Lacu), Kolozs megye/ Tóvidék
Futásfalva (rom. Alungeni), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Gajcsána (rom. Găiceana), Bákó megye/ Moldva
Gyergyócsomafalva (rom. Ciumani), Hargita megye/ Gyergyó
Hétfalva a Barcaság délkeleti szegletében, Brassótól keletre, a Nagykőhavas
északi lábánál fekvő hét település együttes neve (Bácsfalu, Türkös, Csernát-
falu, Hosszúfalva, Tatrang, Zajzon, Pürkerec)

Inaktelke (rom. Inucu), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Kalotaszentkirály (rom. Sâncraiu), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Kárásztelek (rom. Carastelec) a Krasznai-dombságon található, Szilágy megye/
Szilágyság
Kászonaltíz (rom. Plăieșii de Jos), Hargita megye/ Kászon
Kászonfeltíz (rom. Plăieșii de Sus), Hargita megye/ Kászon
Kászonimpér (rom. Imper), Hargita megye/ Kászon
Keresztvár (rom. Teliu, németül Thell), Brassó megye/ Barcaság
Ketesd (rom. Tetișu), Szilágy megye/ Kalotaszeg
Kénos (rom. Chinușu), Hargita megye/ Homoród mente
Kézdizsentlélek (rom. Sânzieni), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Kézdivásárhely (rom. Târgu Secuiesc, németül Sekler-Neumarkt), Kovászna
megye, Háromszék
Kibéd (rom. Chibed), Maros megye/ Felső-Kis-Küküllő mente
Kisbács (rom. Baci), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Klézse (rom. Cleja), Bákó megye/ Moldva
Korond (rom. Corund), Hargita megye/ Sóvidék
Kostelek (rom. Coșnea), Bákó megye/ Gyimes
Köröső (rom. Izvoru Crișului), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Krizba (rom. Crizbav, németül Krebsbach), Brassó megye/ Barcaság
Külsőrekecsin (rom. Fundu Răcăciuni), Bákó megye/ Moldva
Lábnik (rom. Vladnic), Bákó megye/ Moldva
Lemhény (rom. Lemnia), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Lövéte (rom. Lueta), Hargita megye/ Homoród mente
Lujzikalagor (rom. Luizi-Călugăra), Bákó megye/ Moldva
Magyarfenes (rom. Vlah), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Magyarlóna (rom. Luna de Sus), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Magyarózd (rom. Ozd), Maros megye/ Kutasföld
Magyarszovát (rom. Suatu), Kolozs megye/ Belső-Mezőség
Magyarvista (rom. Viștea), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Magyaró (rom. Aluniș), Maros megye/ Felső-Maros vidéke
Mákófalva (rom. Macău), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Mezőpanit (rom. Pănet), Maros megye/ Maroszéki Mezőség
Méra (rom. Mera), Kolozs megye/ Kalotaszeg

Nagydoba (rom. Doba), Szilágy megye/ Szilágyság
Nagypetri (rom. Petrindu), Szilágy megye/ Kalotaszeg
Nyárádszentlászló (rom. Sănavasii), Maros megye/ Nyárádmente
Nyárszó (rom. Nearșova), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Oltszakadát (rom. Săcădate, szász nyelven Seck), Szeben megye/ Oltvidék
Parajd (rom. Praid), Hargita megye/ Sóvidék
Pálpataka (rom. Valea lui Pavel), Hargita megye/Sóvidék
Pusztina (rom. Pustiana), Bákó megye/ Moldva
Pürkerec (rom. Purcăreni), Brassó megye/ Barcaság
Radnót (rom. Iernut) Maros megye/ Közép-Maros vidéke
Siklód (rom. Șiclod), Hargita megye/ Sóvidék
Síter (rom. Șișterea), Bihar megye/ Bihari Hegyköz
Somoska (rom. Somușca), Bákó megye/ Moldva
Sóvárád (rom. Să rățeni), Maros megye/ Sóvidék
Szakadát (rom. Săcădat), Maros megye/ Sóvidék
Szalacs (rom. Sălacea), Bihar megye/ Érmellék
Szentgerice (rom. Gălățeni), Maros megye/ Nyárádmente
Szék (rom. Sic), Kolozs megye/ Észak-Mezőség
Székelyvarság (rom. Varșag), Hargita megye/ Udvarhely vidéke
Székelykocsárd (rom. Lunca Mureșului), Fehér megye/ Aranyosvidék
Székelypetőfalva (rom. Peteni), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Szilagybagos (rom. Boghiș), Szilágy megye/ Szilágyság
Szilágysámsón (rom. Șamșud), Szilágy megye/ Szilágyság
Tatrang (rom. Tărlungeni) a, Brassó megye/ Barcaság
Tordaszentlászló (rom. Săvădisla), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Torockó (rom. Rimetea, németül Eisenburg), Fehér megye/ Aranyosvidék
Trunk (rom. Galbeni), Bákó megye/ Moldva
Türe (rom. Turea), Kolozs megye/ Kalotaszeg
Vista ld. Magyarvista
Zabola (rom. Zăbala), Kovászna megye/ Felső-Háromszék
Zselyk (rom. Jeica, németül Schelken), Beszterce-Naszód megye/ Sajó mente
Zsobok (rom. Jebucu), Szilágy megye/ Kalotaszeg

TARTALOM

Előszó | 7

BEVEZETÉS | 9

Népszokások az oktatásban | 11

NAPTÁRI ÜNNEPEK | 19

JANUÁR – Boldogasszony hava | 21

Újév (január 1.) | 21

Vízkereszt (január 6.) | 29

Piroska napja (január 18.) | 31

Vince napja (január 22.) | 32

Pál napja (január 25.) | 32

FEBRUÁR – Bőjtelő hava | 33

Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.) | 33

Balázs napja (február 3.) | 33

Dorottya napja (február 6.) | 34

Bálint napja (február 14.) | 34

Zsuzsanna napja (február 19.) | 34

Mátyás napja (február 24.) | 36

Farsang | 36

MÁRCIUS – Bőjtmás hava | 49

Gergely napja (március 12.) | 49

Sándor, József, Benedek napja (március 18., 19., 21.) | 50

Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) | 51

ÁPRILIS – Szent György hava | 52

Szent György napja (április 24.) | 52

Márk napja (április 25.) | 59

Húsvét | 60

Virágvasárnap | 60

Nagycsütörtök | 61

Nagypéntek | 62

Nagyszombat | 64

- Húsvétvasárnap | 65
- Kakaslövés, kakasütés | 70
- Húsvéthétfő | 73
- Húsvéti locsolás | 73
- Húsvéti locsolóversek | 76
- Fehérvasárnap | 78
- MÁJUS – Pünkösöd hava | 80
 - Május elseje | 80
 - Gizella napja (május 8.) | 82
 - Fagyosszentek (május 12.,13.,14.) | 82
 - Orbán napja (május 25.) | 82
 - Pünkösöd | 82
- JÚNIUS – Szent Iván hava | 94
 - Medárd napja (június 8.) | 94
 - Keresztelő Szent János vagy Szent Iván nap (június 24.) | 94
 - Péter-Pál napja (június 29.) | 100
- JÚLIUS – Szent Jakab hava | 101
 - Sarlós Boldogasszony napja (július 2.) | 101
 - Illés napja (július 20.) | 101
 - Mária Magdolna napja (július 22.) | 101
 - Anna napja (július 26.) | 102
- AUGUSZTUS – Kisasszony hava | 103
 - Vasas Szent Péter napja (augusztus 1.) | 103
 - Lőrinc napja (augusztus 10.) | 103
 - Nagyboldogasszony napja (augusztus 15.) | 103
 - Szent István király napja (augusztus 20.) | 105
 - Bertalan napja (augusztus 24.) | 106
- SZEPTEMBER – Szent Mihály hava | 108
 - Egyed napja (szeptember 1.) | 108
 - Kisasszony, Kisboldogasszony napja (szeptember 8.) | 108
 - Mihály napja (szeptember 29.) | 109
- OKTÓBER – Mindszent hava | 111
 - (Assisi Szent) Ferenc napja (október 4.) | 111
 - Dömötör napja (október 26.) | 111
 - Simon- Júdás napja (október 28.) | 112
- NOVEMBER – Szent András hava | 113
 - Mindenszentek és halottak napja (november 1-2.) | 113
 - Márton napja (november 11.) | 114
 - Erzsébet napja (november 19.) | 117

Katalin napja (november 25.)	118
András napja (november 30.)	119
DECEMBER – Karácsony hava	123
Advent	123
Borbála napja (december 4.)	123
Miklós napja (december 6.)	124
Luca napja (december 13.)	126
Tamás napja (december 21.)	129
Szentcsalád-járás	130
Karácsony	130
Karácsony vigiliája, Ádám és Éva napja(december 24.)	130
Karácsony napja (december 25.)	136
István napja (december 26.)	137
János napja (december 27.)	140
Aprószentek napja (december 28.)	141
Szilveszter napja (december 31.)	145
A GAZDASÁGI ÉVHEZ KÖTŐDŐ SZOKÁSOK	146
Aratás	149
Törökbúza- vagy máléhántás	152
Szüret	153
AZ EMBERÉLET FORDULÓIHOZ KÖTŐDŐ ÜNNEPEK	158
Születés, keresztelő	161
Katonaság	164
Lakodalom	167
Temetés	182
ZÁRÓ GONDOLATOK	190
BIBLIOGRÁFIA	195
CSÍZÍÓ	202
HELYNÉVMUTATÓ	213

